

ИСТОРИЯТА

на

ГЪРЦИЯ

ОТЪ

К. А. ФИФЪ.

*Членъ и наставникъ на Коллегията при Окс-
фордския университетъ*

ПРЕВОДЪ ОТЪ АНГЛЙСКИ.

ЛОВЕЧЪ.

Скоро-печатница на С. Д. Пинтевъ. & С-ие.

1888.

C133 102

152

R 888.10

938

143

145

149

158

160

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА - ВАРНА
№ 9441 / 1990 г.

05

НАЧАЛНА ИСТОРИЯ.

ГЪРЦИЯ.

ГЛАВА I.

Първитѣ дѣяния на Гърцитѣ.

1. Гърци и Италийци. — По голѣмата частъ отъ историята на Европа прѣди рождението на Христа, се състои въ историята на Гърцитѣ и Италийцитѣ. Тѣ не сж били единичкитѣ народи, които населявали древна Европа; тамъ имало и други многочисленни племена, като за примѣръ, Галлитѣ и Германцитѣ. Защо тогава древната история да ни расправа толкова много за Гърцитѣ и Италийтѣ, а толкова мялко за другитѣ? Защото, докато Гърцитѣ и Италийцитѣ се учили да живѣятъ въ градове, съставяли умни закони и управления и се обоготявали съ търговия, тѣзи другитѣ народи оставали диви и необразовани. Тѣхната история за ония врѣмена, и да бѣше ни извѣстна, нѣмаше да ни интересува. Ние нѣмаше да чуемъ отъ нея друго нищо, освѣнъ битки и скитания, и подиръ цѣли столѣтия щѣхме да ги намѣримъ, че живѣятъ почти по сѣщиятъ дивъ начинъ, както и въ начало. Нѣ докато сѣвернитѣ племена си оставали вирвари. Гърцитѣ и Италийцитѣ захванали да живѣятъ, почти като новитѣ Европейски народи и извършили такива велики дѣяния, на които сѣгнинеитѣ се продължаватъ и до днесъ. Гър-

цитѣ запазили Европа отъ завоевателнитѣ нападения на нѣкои Азиатски племена и распространили между околнитѣ народи единъ по честитѣ и по полезенъ животъ. Не че гърцитѣ били нѣкакъ по съвършенни отъ другитѣ древни. или нови народи. Тѣ имали много недостатъци, и голѣма частъ отъ Историата имъ е пълна съ раздори и насилия. Нъ посрѣдъ тия злини, ние ще срѣцнемъ примѣри отъ най чиста доброта; и макаръ пороцитѣ на Гърцитѣ да ся съглѣждали и въ другитѣ древни народи, то тѣхнитѣ, (на гърцитѣ) добри страни ги въздигнали въ много отношения по горѣ отъ цѣлото останало челоуѣчество. Нѣма племе, което да е извършвало толкова много и разни дѣла тъй добре както гърцитѣ. Тѣ били първийтъ народъ, който се завзелъ да дири истината и причината въ всичко. Дѣятелни мжже се възхитяватъ и днесъ отъ ония остатъци на гърцкитѣ списатели по поезията и историята; а художницитѣ се обедени че, тѣ никога неможтъ направи нѣщо по изящно отъ онова, което ни е оставило Гърцкото ваятелство (скульптура). Челоуѣчеството винаги ще се интересува въ древна Гърция, не само защото самитѣ Гърци били толкова славни и искусни, нъ и затова, че много нѣща, които ние най много цѣнимъ въ животътъ си като за примѣръ, любовта къмъ знанието, силата на краснорѣчието, музиката и живописството, сж ни дошли отъ гърцитѣ.

2. Близостъта на Гърцитѣ съ другитѣ племена. Гърцитѣ не сж били, като Арабитѣ или Китайцитѣ, съвсѣмъ различни по племе и

произхождение отъ нашитѣ прадѣди, сѣверни тѣ народи, които тогава били доста варвари. Въ по древни времена, когато и най старитѣ книги не сж били написани, имало е единъ народъ, който живѣлъ мѣжду Каспийско море и западнитѣ Индийски планини и отъ когото водатъ потеклото си не само Гърцитѣ и Италийцитѣ, нъ и повечето Европейски народи, отъ когато и Индуситѣ сж произлезли. Думитѣ, съ които всички тия народи си служили за извѣстни нѣща или прѣдмѣти, си приличатъ много едни на други; а това показва, че тѣ нѣкога сж биле всички единъ народъ, който си служилъ съ едни и сжщитѣ думи. Тѣй на примѣръ, думата баща въ всички тия езици е съ малки измѣненія една и сжщата дума: Германски vater; Гръцки, патеръ; Латински, pater; Древно-Индийски, pita. Съ течението на врѣмето, тоя народъ, като се размножилъ и порастналъ, то се и распокжеалъ на разни части, които отишли по разни посоки и съставили отдѣлни народи. Тѣ сж измѣнявали и ставали все повече и повече неприлични единъ на други и старийтъ общъ языкъ, когото по на прѣдъ говорили всички, се промѣнилъ до толкова, щото намѣсто всички да говоржтъ еднакъвъ, всѣки народъ ималъ вече свой собственъ языкъ. Една частъ отъ тоя народъ отишла въ Индия; друга въ сѣверна Европа, а други клонища се прѣснали по Италия, Гърция и Мала-Азия. Италийцитѣ и Гърцитѣ съставлявали единъ народъ дълго време слѣдъ отдѣляванието си отъ Германцитѣ и Индуситѣ, и затова тѣхнитѣ язици сж много по

сходни единъ съ други, нежели съ языкътъ на Германцитѣ, или Индуситѣ. Нѣкои отъ племената по западната частъ на Мала-Азия, както се види, били по произхождение много близки съ гърцитѣ и вѣроятно въ твърдѣ ранни времена тѣ се минавали отъ Мало-Азиатскитѣ брѣгове въ Гърция и основавали по Гръцкиятъ брѣгъ царства. Послѣ пъкъ групи отъ гърцитѣ сж са поселяли по Азиатскитѣ брѣгъ и затова макаръ че Европейска Гърция се наричала *сжща Гърция*, западниятъ край на Мала-Азия се казвалъ сжщо тѣй Гърция, защото хората, които живѣли тамъ, били Гърци и участвували почти въ всичкитѣ събития на Гръцката История. Гърцитѣ не наричали себе си Гърци, нъ Еллини, и вѣска страна, въ която живѣли Еллине, сж казвала Еллада, гдѣто и да била тя въ Еропа, Азия, или Африка. По нататѣкъ ще видимъ, какъвъ смѣлъ народъ били гърцитѣ и какви колонитѣ основали по най далечнитѣ части на Срѣдиземно-море и по крайбрѣжията на Черно-море.

3. Гърция не била еднадържава, нъ много. Има голѣма разлика между древна Гърция и новитѣ Ертопейски държави. Да земемъ за примѣръ, Англия. Цѣла Англия е подъ едно главно управление. Царьтъ постѣпа по мнѣнието на свойтъ Парламентъ; а гласуванитѣ въ Парламентътъ закони сж изпълняватъ отъ цѣлиятъ народъ. На всѣки градъ е позволено да урѣжда нѣкои отъ своитѣ собствени работи, като напр., да освѣтлява и постила своитѣ у.ици, нъ никой градъ не е независимъ, а всѣки безъ ис-

ключение е подчиненъ на законитѣ и управлението на цѣлата страна. Тя има една войска и една флота за цѣлата държава и нито една частъ би помислила да сж дѣли отъ останалитѣ. Нѣ Гърция не била една държава като Англия. Тя била разпокъсана на малки области и всяка една отъ тия области си имала свое отдѣлно управление, и който и да би билъ малкъ градъ могълъ, самъ по себе, да бжде една цѣлокупна държава, независима отъ съседитѣ си. Той може да е ималъ само нѣколко мили земя и нѣколко стотинѣ души жители, нѣ пъкъ си е ималъ свои собствени закони, свое отдѣлно управление и своя лична войска, макаръ, че тя е нѣмала може би и колкото единъ Английски полкъ. Въ пространство по малко отъ една Английска областъ, тамъ имало много независими градове, които сж то воювали, то живѣли мирно по между си.

И за това, когато казваме, че западниятъ брѣгъ на Мала Азия съставлявалъ частъ отъ Гърция, ние не разбираме, че тоа край брѣжие и Европейска Гърция сж намирали подъ единъ законъ и едно управление, защото тѣ и двѣтѣ били разпокъсани на множество малки и независими държава; нѣ разбираме, че населението, което живѣло по западниятъ брѣгъ на Мала-Азия било сжщо тѣй Гръцко, както населението, което живѣло въ Европейска Гърция. Тѣ говорили единъ и сжщъ языкъ, имали почти еднакви обичаи и се наричали едни други *Еллини*, за отличие отъ всички други народи въ свѣтътъ, на които давали името *варвари* т. е. „невразумителни хора“, защото тѣ не разбирали тѣхниятъ гръцки языкъ.

4. Гърция кръстосана съ Планини. Гърция, отъ самото ѝ начало, небила държава, като Англия, нъ сж дѣляла на много малки държавици. Омеръ ни дава дълъгъ списъкъ съ имената на царьетѣ, които прѣдвождали *своитѣ* военни сили въ обсадата на Троя; и въ тѣчението на цѣлата Гръцка история ние ще се заминаваме съ едно достатъчно число отъ тия твърдѣ малки държавици. Защо е било това тѣй? Защото, самитѣ планини, естествено раздѣляли Гърция на малки части. Въ южна Англия, напр. лесно може да премине човѣкъ, отъ кое и дае мѣсто въ друго, и ако и да срещне хълмове, тѣ не сж толкова високи или зѣбести, за да припятствуватъ пътуването прѣзъ тѣхъ. Нъ въ Гърция има толкова много и дѣйствително мъчни проходи щото плодовититѣ мѣстности помежду имъ, съ които сж поселявалъ народътъ, били съвсѣмъ отдѣлени една отъ друга; и въ древнитѣ времена, когато още употреблението на корабитѣ не било много распространено, тѣ едвали виждали нѣкого извънъ *своитѣ* долини. Ние ще видимъ колко голѣма особеностъ придава това на Гърция въ сравнението ѝ съ Египетъ или Вавилонъ. Египетъ е богата, плоска земя по двѣтѣ страни на Нилъ. Съ помощта на вѣтъра може да са отпътува нагорѣ по Нилъ и да са слѣзе по тѣчението, тѣй щото, всякога е било лесно да сж отиде отъ едната частъ на Египетъ въ другата, Затова, още отъ най древни времена Египетъ е билъ държава, подъ управлението на единъ великъ царь, като Фараонитѣ, споменувани въ Библията. Сжщото

било и съ богатитѣ плоски земи около Вавилонѣ край рѣката Ефратѣ. Тамѣ нѣма нищо да дѣли една частъ на сѣщата страна отъ друга; само единѣ царѣ е владѣлъ една обширна страна и е могълѣ да дигне многоброена войска. Силата и великолѣпието на царѣтѣ застрашавали хората, и тѣ даже немислили да се противѣтъ на царската властѣ. Затова царѣтѣ на Вавилонѣ, като за прим. Новохудоносорѣ (Дан. III) станали награницени владѣтели надѣ своитѣ подданици, а народѣтъ билѣ почти робѣ. Въ Гърция това немогло да стане. Тамѣ нѣма ни една обширна плоска равнина. Планинитѣ я делатѣ на много и твърдѣ малки области, и въ всѣка отъ тия области царѣтъ е билѣ само като главатарѣ на родоначалницитѣ на семействата. Той нѣмалѣ много богатство, за да може да живѣе въ великолѣпни палати, като Источнитѣ царѣе и да кара хората да мислатѣ, че той е нѣкакѣвъ богѣ; нито пакѣ е могълѣ да дигне нѣкоя голѣма войска, за да налѣти на сѣсѣднитѣ страни и направи народнитѣ имѣ свои роби.

5 Гърци и Финикийци. — Въ началото намираме Гърцитѣ, разпокжсани на малкѣ групи, които населявали Европейска Гърция и островитѣ около нея; сѣщо намираме и нѣкой твърдѣ прилични на тѣхѣ племена по брѣговетѣ на Мала Азия. Богатитѣ хора имали стада и чърди, ниви и лозя; бѣднитѣ имали малко свои земи, или работили като наемници на богатитѣ. Нѣ по брѣговетѣ се наченалѣ единѣ новѣ и по деятеленѣ животѣ. Тамѣ Гърцитѣ се срѣщ-

нали за пръвъ пжтъ съ Финикиянскитѣ (Ханаанскитѣ) търговци отъ Тиръ и Сидонъ (виждъ I книга царетѣ IX. 27; X. 22), които сж били вече наченали да търгуватъ съ далечни земи, до като Гърцитѣ били още прости земледѣлци. Много по рано отъ Гърцитѣ, Финикиянитѣ имали азбука. Тѣ направили много открития, или ги научили отъ Источнитѣ народи. Тѣ сж научили, какъ да правятъ пурпоровата боя, съ която обагрjali разни постилки и дрѣхитѣ на вѣликиѣ си мжжѣе и която добивали отъ чирупкитѣ на едни малки морски животинки; тѣ знаели какъ да копаятъ руди и ковжтъ металитѣ (2 Лѣточисление III. 3, 7; Естиръ VIII. 15). Когато най добритѣ дървета въ лѣсоветѣ на Ливанскитѣ планини били изсѣчени и Финикиянитѣ се заловили да диратъ дървета за корабитѣ си, тѣ намѣрили много джбове, борики и букове по брѣговетѣ на Егейското море. Тѣ открили, че коренътъ на Гръцкийтъ вѣчнозеленъ джбъ може да сж употрѣбjava за джбявание, а неговитѣ сѣмена за вапцилка; освѣнъ това често въ тия сжщитѣ гористи мѣста тѣ намирали мѣдъ, желѣзо и срѣбро. Затова Финикиянитѣ ходили все повече и повече по Гръцкитѣ брѣгове, като товарили корабитѣ си съ стоки изработени въ Тиръ и Сидонъ и ги размѣнявали съ Гърцитѣ за дървета или вина, или даже за мжжѣе и жени, които тѣ продавали като роби. Съ време покрай брѣжнитѣ Гърци научили всичко това, което Финикиянитѣ знаели; тѣ приели тѣхната азбука, тѣхнитѣ теглилки и тѣхнитѣ мѣрки; и тѣ направили

кораби като ония, съ които си служили Финикиянитѣ, и наченжли да плуватъ по край-брѣжията си. Отъ първо тѣ се спускали по моретата не толкова за търговия, колкото за разбойничество. Морското разбойничество сж не считало грѣшно. Една чета отъ безстрашни мжжѣ спущала свойтъ корабъ и плавала по край брѣгътъ, за да нападне на първиятъ търговски корабъ, който ѝ се срѣщне, или излизала на сухо и ограбвала селата по край морето. Уплашени отъ пиратитѣ, жителитѣ на тия села често напущали своитѣ стари жилища и се поселявали по далечъ отъ брѣговетѣ.

6. Омерови поеми. — Отъ твърдѣ дрѣвнитѣ времена на Гърция сж се спасили до насъ двѣ дълги поеми, които, по миѣнieto на Гръцитѣ, били написани отъ единъ поетъ на име Омеръ.

Едната отъ тѣхъ, нарѣчена *Илиада*, ни расправя за подвигитѣ на героитѣ (юнацитѣ) въ обсадата на *Троя* или *Илионъ*. Парисъ, синътъ на Илионскитѣ царь *Приамъ*, открадналъ Елена, жената на Спартанскитѣ царь *Менелая*; а за да я отнематъ, Гръцитѣ сж съединили, обсадили Троя и го превзели слѣдъ десетъ годишна обсада. Най великий юнакъ между Гръцитѣ въ *Илиадата* е *Ахилъ*, а между Троянитѣ *Хекторъ*. Другата поема, нарѣчена *Одиссей*, расказва за скитанцията и приключенията на *Одиссея* (*Ulysses*), царьтъ на Итака, най умниятъ между Гръцитѣ, преди завръщанието въ отечеството му, слѣдъ привземанието на Троя. *Илиадата* ни дава описанието на войната, а *Одиссей* ни

показва тихийтъ животъ на Одиссеевото семейство и ни разказва за чудни мѣста и народи, за каквито Гръцкитѣ мореходци сж разказвали може би по домоветѣ си и каквито ние срѣщаме сега въ вълшебнитѣ разкази. Макаръ че Омеровитѣ поеми ни разказватъ за нѣща, които наистена не сж се случили, нѣ тѣ ни даватъ възможности да си съставимъ една идея за начинътъ, по който Гръцитѣ живѣли въ това време, когато тия поеми сж се съставяли. Всѣка област се управлявала отъ царь, който билъ въ сжщо време и жрецъ и е принасялъ общественитѣ моления и жертвоприношения. Около царьтъ имало много главатарѣ, които се наричали тѣй сжщо *василевси* и които царьтъ свиквалъ на съвѣтъ, за да иска и тѣхното мнѣние за всичко, което мислилъ да направи. Всѣки главатаръ ималъ право да каже, какво той мисли по предмѣта, и макаръ че царьтъ не билъ обязанъ да постѣпа по тѣхнитѣ желанія, то пакъ виждаме по какъвъ начинъ съвѣтътъ на главатаритѣ клонялъ въ сжщностъ да смали властѣта на царьтъ. Когато царьтъ намислялъ да върши нѣщо и го добръ обмислялъ съ съвѣта, то тогава събиралъ простийтъ народъ на тържището и му обявявалъ, какво ще прави. Главатаритѣ могли да говорятъ на народътъ, когато той билъ така събранъ, нѣ никому изъ между проститѣ хора ся не позволявало да говори, нито да долага, какво мисли народътъ.

Въ Омеровитѣ поеми срѣщаме твърдѣ малко за простийтъ народъ: не народътъ, а главатаритѣ въспирали царьтъ да не бжде

неограниченъ владѣтель. Когато единъ отъ проститѣ хора, Терситъ, казалъ какво мисли, то Одисей го билъ доста, и народътъ билъ съгласенъ съ Одиссея. Както първитѣ вѣкове на всѣка страна, така и вѣкътъ на Омера е време на боеве и насилия. Разбойническитѣ походи и по суша и по море били обикновенни: ако народътъ немогълъ самъ да се защитава, той билъ изложенъ на опасностъ и виждалъ всичкото си стопанство отнето и себе си поробенъ. Войната сж е водила твърдѣ жестоко и нѣкой отъ описанитѣ въ Илиадата дѣйствия на Ахила сж, по днешно, твърдѣ дивашки. Измамата не била нѣщо недостойно, а на противъ сж ѝ се учудвали, стига да е била изкарована искусно. Отъ друга страна пъкъ, въ Омеровиятъ вѣкъ е имало много прѣкрасни и славни качества. Членовѣтъ на едно семейство сж се обичали и почитали единъ други. Голѣма почитъ сж отдавали на родителитѣ. Мажътъ се обхождалъ съ жената си много по съ уважение, отколкото въ повечето други страни и даже по очтиво, отколкото въ сжщата Гърция, въ послѣднитѣ вѣкове. Имало дълбока и вѣрна честна дружба, а по нѣкога и истенска любовъ даже между господарѣтъ и неговиятъ робъ.

7. Ранни царства. — Критъ, Троя.

За събитията въ раннитѣ врѣмена твърдѣ малко ни е извѣстно. Самата сжща история не е още проникнала толкова на задъ въ миналото и ний имаме за тѣхъ само предания, въ които намирами твърдѣ малко истина. Единъ отъ великитѣ царѣ въ предания

та е Миносъ, Критский царь. Гърцитѣ вѣрвали, че Миносъ билъ справедливъ и могущественъ царь, който властувалъ надъ всичкитѣ гръцки морета и острови, истрѣбилъ пиратитѣ и въстановилъ миръ и безопасностъ. Тѣ вѣрвали, че той подиръ смъртта си билъ поставенъ за сѣдникъ надъ душитѣ на умрѣлитѣ, затова, гдѣто той управлявалъ толкова строго (стегнато) и толкова справедливо. Истина е, че ни единъ царь въ ония ранни времена не е ималъ такава неограничена властъ, каквато, казватъ, ималъ Миносъ; нѣ истина е, може, би и това, че въ Критѣ моряшкиятъ животъ е билъ захвинатъ по отъ рано, нежели друга-дѣ въ Гърция и че Критскитѣ царѣе все порано се направили нѣщо за прекратяването на разбойничеството по море (пиратството).

По брѣгътъ на Мала-Азиѣ, едно отъ най древнитѣ царства билъ Троя на южниятъ край на Хеллиспонтъ, по-южниятъ отъ двата пролива, които съединяватъ Черното море съ Срѣдиземното. Крѣпостъта и столицата на това царство се намирала на нѣколко мили на вътрѣ, въ сушата близо при политѣ на хълмоветѣ. Разказитѣ за обсадата на Троя сж, може би, само едни хубави предания, нѣ нѣма съмнѣние, че въ най ранни времена тамъ сжществувалъ единъ градъ. Не трѣбва да мислимъ, че тия стари градове сж били голѣми, като сегашнитѣ. Тѣ сж биле нѣщо повече отъ сегашнитѣ села, нѣ обградени съ стѣни.

8. **Пелопонески царѣе.** — Много предания сж разказвани за великитѣ династии, които

царували въ Тиви и Пелопонесъ и за тѣх-
нитѣ войни и злочестини. Най великиятъ отъ
всичкитѣ царѣ, въ тия разкази, е Агамемнонъ,
царьтъ на Микени, когото Омеръ въспѣва
като военоначалникъ на всичкитѣ Гърци при
обсадата на Троя. Сега, ако и да сме
увѣрени, че въ тия ранни времена Гър-
цитѣ никога не дѣйствували всички на едно,
както Омеръ ги описва: и колкото и да е
вѣрно или не за Агамемнона, то пакъ, въ
Микени и други мѣста въ околността на
Арголида, е имало, на вѣрно, могущественни
царѣ, защото стѣнитѣ на тѣхнитѣ крѣпости
стоятъ и до днесъ. Тия стени не сж напра-
вени тѣй, както по подирнитѣ Гърци гради-
ли своитѣ стѣни, нъ сж изградени отъ гра-
мадни каменни маси; толкова массивни, що-
то Гърцитѣ мислили, че зидамитѣ, които сж
ги нарѣждали трѣбва да сж били великане,
а такива градежи наричали Циклонски, т. е.
произвѣдения на циклопи, или великане. При
Тиринъ въ Арголида има циклонски стѣни,
двадесетъ и петъ стѣпки широки съ входъ
въ вжтрѣшността имъ; а при Микени има
по добръ изградени стѣни съ два голѣми
лъва, издѣлани отъ камъкъ и поставени надъ
портитѣ. Не далече отъ тѣхъ има една об-
ширна подземна сграда вжтрѣшността на
която била едно време обстлана съ мѣдни
дъски. Това било съкровището и гробницата
на царьетѣ.

9. Дорянетѣ влизжтъ въ Пелопонесъ. Ко-
лоний въ Азия. — Макаръ че царьетѣ въ Ар-
голида си правили такива силни кули, тѣх-
нитѣ царства бивали пакъ разорени. Едно смѣло

воинствено племе, по име Доряне, напустило своите жилища въ Сѣверна Гърция и се опътило на югъ да дири плодородна долина. Дорянети влѣзли въ Пелопонесъ и показали себеси по силни отъ племената, които живѣли тагава тамъ и които се наричали Ахейне и Ионийци. Много отъ Ионийците не искали да се подчинатъ на управлението на Дорянците; а се съединили съ Ионийците, които живѣли въ Атика, страната около Атина, и отплавали въ Мала Азия, гдѣто се заселили по срѣдната частъ на брѣгътъ и по островитѣ срѣщо нея, и основали Милетъ и Ефесъ (Дѣяния XIX. I; XX. 15), и други градове подъ название Ионически Колоний. Атина искала да бѣде майка на градоветѣ на Ионийскитѣ колоний, макаръ че много отъ тѣхъ се не бояли отъ силатта на Атика. Много Ахейне, тѣй сѣщо, излѣзли изъ Пелопонесъ и си направили жилища на островътъ Лесбосъ и по сѣверната частъ на западнийтъ брѣгъ на Мала Азия. Градоветѣ по тая мѣстность, обаче, се ненаричали Ахейски, а Ионийски Колоний. Много отъ Дорянети тѣй сѣщо, като чували за хубавиятъ климатъ и плодороднитѣ земи прѣвъ морето, качвали се сами на корабитѣ си и ся преселявали въ Критъ и по южната частъ на западний Мало-Азійскій брѣгъ. Градоветѣ, които тѣ основали, били наречени Дорянски Колоний, и най прочутиятъ отъ тѣхъ билъ Родосъ. И така навлизанието на Дорянитѣ въ Пелопонесъ съборило властта на Ахейскитѣ царе, които Омеръ описува, станали причина за основанието на много голѣми градовѣ въ

Мала Азия. Нъ ние не трѣба да предполагаме, че, както завоеванието, така и изселяванието, сж станали изведнажъ: нъ че и двѣтѣ, може би, сж се продължавали цѣли столѣтия.

10. Дорянетъ въ Пелопонесъ. — Дорянетъ не били доволно многобройни, та да се распръснатъ и завзематъ цѣлъ Пелопонесъ. По сѣвернийтъ брѣгъ и крайморието на Коринтскийтъ заливъ тѣ доволили на Ахейнетъ да си стоятъ мирни. Тая мѣстность, слѣдователно, била названа Ахея и имала дванадесетъ града. Дорянетъ не завоювали, тѣй сжщо и планинистата страна Аркадия, по срѣдата на Пелопонесъ. Аркадия си останала, както си била, и претърпяла по малко промѣнение отъ всичкитѣ други страни въ Гърция; тѣй щото *Аркадско* нѣщо кога се кажало, значало *селско* или *старовременско*. На западнийтъ брѣгъ на Пелопонесъ земята Елида била завзета отъ Етолийцитѣ, едно друго племе отъ сѣверна Гърция. А въ останалата частъ на Пелопонесъ, самитѣ Доряне били господари и съ тѣхното навливание се свършватъ древнитѣ поетически разкази и се начева истинската история.

11. Войски и Събрания. — Тѣй като Гръцкитѣ държави били твърдѣ малки, то гражданетѣ не държали особенъ класъ хора за война, както нашитѣ войски сега; нъ всѣки гражданинъ, отъ извѣстна възраст, билъ длъженъ въ време на война да служи като войникъ. Друго едно слѣдствие отъ малкото пространство на Гръцкитѣ държавици било това, че въ всѣка отъ тѣхъ — цѣлото

съсловие на гражданитѣ, на които се позволявало да участвуватъ въ управлението—имала възможностъ да се събира на едно мѣсто. Въ една отъ новитѣ голѣми, па даже и по малки държави, като Англия или България, това е невъзможно, щото да се събиратъ всичкитѣ граждани на едно мѣсто; за това градоветѣ и областитѣ си избиратъ хора, за да ги прѣдставяватъ въ камаритѣ. Това се нарича Прѣдставително Управление и то е, което дава възможностъ на всѣка по голѣма страна да се управлява добръ и да е свободна. Противното на Прѣдставителното Управление е, когато дѣйствително всичкитѣ граждани се събиратъ на едно, както въ Гръцкитѣ държави, нѣ това е възможно само въ твърдѣ малки държавици.

12 Гръцки богове и юнаци [Герой]. — Гърцитѣ вѣрвали въ много богове, нѣ имало е нѣкой богове, които на всѣкадѣ сж се повече почитали отъ другитѣ. Тѣ мислили, че всѣкой богъ се грижилъ за особенни мѣста или прѣдмѣти и не се безпокоилъ за другитѣ. Тѣй напримѣръ, за богинята Атина вѣрвали, че покровителствува града Атина, и ней отдавали най голѣма почетъ, нежели на друго нѣкое божество. Нѣкои отъ боговетѣ били по происхождение естествени твари; напримѣръ, Аполлонъ билъ първоначално слънцето, нѣ отпослѣ Гърцитѣ произвели отъ тѣхъ божественни лица и разказвали предания за извършенитѣ отъ тѣхъ дѣла. Като изключемъ това, че тѣ живѣли вечно и имали голѣма власть, Гръцкитѣ богове приличали по много нѣща на човѣчески

сжщества и се прѣдставлявали съ статуи въ образи на мжжѣе и жени, нѣ само по голѣми и по хубави. Гърцитѣ ся некланяли никога на животни, като Египтянетѣ, нито пъкъ прѣдставлявали своитѣ богове въ устрашителни фигури, като Индуситѣ. Царѣтъ на боговетѣ билъ Зевсъ. *Юнацитѣ* не сж били богове, нѣ само единъ родъ по силни хора, които живѣли отдавна и извършвали чудни работи, които сега хората немогли да направятъ. Разказитѣ за боговетѣ и юнацитѣ се наричатъ *мити*. Всѣко едно село си имало по нѣкой *мити* за своитѣ богове и юнаци, които хората се потрудили и събрали въ едно, като съставили една пространна книга, и цѣлата тѣзи збирка отъ мититѣ се нарича *Митология*. Гърцитѣ не само считали мититѣ за сжщински фактове, нѣ едва ли е имало нѣщо, което тѣ да не обяснжтъ съ нѣкоя сказка за тѣхнитѣ богове и юнаци. Всѣки градъ ималъ мити, съ които се обяснявало началото на неговитѣ обичаи. На примѣръ, ако сж попиталъ нѣкой Спартанецъ, защо въ Спарта имало всѣкога два царя, то той щѣлъ да каже: „Защото Аристокдемъ, юнакътъ, който прѣвъ довелъ Спартанцитѣ въ страната, ималъ двама синове“.

На боговетѣ се покланяли съ молитви и жертвоприношения, нѣ богослужението не било тогава, както сега, нѣщо, въ което всѣки могълъ да участвува. Въ всѣко мѣсто имало особени групи отъ семейства, които имали отдѣлни своеобразни богослужения, и всѣки, който не принадлежалъ на тия семейства, немогълъ да участвува въ сжщото богослужение.

13. Най раннитѣ религиозни съюзи. — Ний стигаме сега до първиятъ видъ съюзъ който е сщществувааъ между Грьцкитѣ държави. Дъаго време, прѣди да иматъ нѣкакви съюви или договори за миръ, племената, които живѣли на близо, се събирали на поклоне-ние на извѣстенъ богъ въ особени мѣста и се съгласявали да поддържатъ неговото свя-тилище, или мѣсто отрѣдено за това богос-лужение, като священно мѣсто, даже и ко-гато имали война помежду си, и въ нужда да се притичватъ и го защищаватъ отъ всяко зло. Тържественни празници въ точно опре-дѣленни времена сж се давали и въ тѣхъ са мотле да участвуватъ всички заинтересо-вани племена: депутатий отъ тия племена се събирали сжщо, за да разгледватъ дали храмътъ и неговитѣ земи сж надгледватъ както трѣбва и да ли тѣ не търпятъ нѣкак-ви повреди. Постепенно отъ съгласното дѣйс-твувание въ туй, което се касаело до хра-мътъ, събранието отъ представителитѣ на нѣколко племена влизааи въ преговори и по други въпроси, като на примѣръ, да си не-правятъ нѣкой извѣстни жестокости, когато воюватъ по между си. Най сетнѣ, тѣ могли да сключватъ договори за вѣченъ миръ по между си и да ся обвързватъ да си помагатъ и бранатъ едни други отъ всички неприяте-ли. Тѣ подпечатвали тоя договоръ съ клет-ва предъ богътъ, на когото всички се покла-няли. Така възникнали най раннитѣ свръзки между държавитѣ. Въ такъвъ единъ съборъ непременно некоя държава е бивала по сил-на отъ другитѣ и ней се прѣдоставяло да и-

ма игомонията, т. е. прѣдводителството на съюзътъ. Тѣй като, най раннитѣ съюзи произлѣзли отъ религиознитѣ събори и се основавали на дадената прѣдъ бога клетва, то и по подирнитѣ Гърци, колчимъ сключвали съюзъ, устроявали нѣкое общо богослужение или праздниенство, въ което се присъединявали всичкитѣ членове на съюзътъ.

14. **Делфийски Амфиктионъ.** — Единъ великъ религиозенъ съборъ сѣществувалъ въ сѣверна Гърция още отъ древни времена. Дванадесетъ племена се съединили, за да извършватъ богослужението на Аполлона въ Делфи и да покровителствуватъ храмътъ му; и депутатий отъ всички тѣхъ се събирали по два пѣти на годината, за да урѣждатъ работитѣ, които ся касаели до храмътъ. Тоя съборъ, който се наричалъ Делфийски Амфиктионъ, не се превърналъ въ истенски съюзъ, и племената продължавали да воюватъ по между си; нѣ тѣ дали клетващото, когато воюватъ, да си неправатъ двѣ нѣща, а именно: да си неразрушаватъ градоветъ едни на други и въ време на обсада да си не отбиватъ тѣчението на водата въ градоветъ. Събранието отъ депутатиитѣ се наричало Амфиктионенъ Съвѣтъ, т. е. Съвѣтъ отъ съсѣдитѣ.

15. **Делфийски Оракулъ.** — Храмътъ въ Делфи, отъ като билъ общо свѣтилище на тия дванадесетъ племена и едно отъ съборнитѣ мѣста на Амфиктионийтъ Съвѣтъ, станалъ най уважаемийтъ храмъ въ Гърция. Тамъ се давали *оракули*, т. е. изисквани отговори отъ бога Аполлона на питаннята на

онѣзи, които дохождали да се допитватъ до него. Управителитѣ на храмътъ били твърдѣ искусни хора. Тѣ узнавали какво се върши въ нѣкой далечни мѣста, даже и често давали твърдѣ добри отговори въ оракулитѣ. Славата на тоя храмъ се разнесла по цѣла Гърция и по чуждитѣ земи. Въ ранни времена жрецитѣ, както се види, принесли полза на Гърция, като разпространявали идеи за справедливостъ и доброта въ името на бога и като накарвали разединенитѣ Гръцки държави да по чувствуватъ, че тѣ сж единъ народъ и че имало единъ божественъ законъ, на който тѣ трѣбвало всички да ся повиняватъ. Обаче, когато жрецитѣ давали оракули по нѣкой воини или управления помѣжду държавитѣ, то нѣкой могущественни хора, като искали подрѣжката на оракулътъ, наченали да подкупуватъ жрецитѣ, да зематъ страната имъ. Тѣй щото, оракулътъ изгубилъ своето значение; а въ Персийскитѣ воини, за които ще четемъ по нататѣкъ, той се понижилъ за Гръцитѣ още повече съ обезсърдчаванieto, вмѣсто насърдчаванieto имъ, та да бихж показали по смѣло упорство.

ГЛАВА II.

Пелопонесъ до 500 г. прѣди Р. Х. — Колонии.

1. Дорянетѣ и старото Население. — Завоеванието на Пелопонесъ трѣбва да е ставало постепенно, защото тамъ имало много силни градове; а Дорянетѣ пъкъ били малко на брой въ сравнение съ населението на тая страна. Дорянетѣ се дѣлили на чети и всѣка чета съставила по една малка, незави-

сима държавица. Тѣ не разрошавали населението по областитѣ, въ които тѣ сж се поселявали, нѣ се обхождали съ тѣхъ, като съ по долни отъ себе си и имъ непозволявали да участвуватъ въ управлението. Въ Спарта старитѣ ъ житѣли никога вече не сж добивали нѣкаква властъ, нѣ въ повечето мѣста гдѣто, Дорянетѣ се населили, небили въ състояние да удържатъ за дълго време всичко въ рѣцѣтѣ си. Въ тая глава ние ще видимъ, какъ Дорянетѣ и покоренитѣ народи се обхождали помежду си въ разнитѣ държавици (области).

2 Спарта. — Една чета Доряне усвоила Лакедемонскитѣ градъ Спарта заедно съ нивята и полетата му, който е билъ при политѣ на планината Тайгетъ, на брѣговетѣ на рѣка Еврота, двадесетъ мили отъ устието ъ. Тѣ били като малка чета войска въ една неприятелска страна, окръжени отъ всякъдъ съ древно Ахейско население. Ако сж имали нужда отъ повече земя, тѣ сж могли да я добиятъ само съ бой. Малко по малко тѣ разширили своитѣ предѣли, нападали и покорявали своитѣ съсѣди: Доряне и Ахейане, едни слѣдъ други, догдѣто усвоили мѣстността и по двѣтѣ страни на Еврота чакъ до морето. Най-добрата земя тѣ взели за себе си, а останалата оставили на прѣдишнитѣ ъ владѣтели.

3. Периеки и Илоти. — Покореното население било раздѣлено на два класса — *Периеки* (сѣжители), старото население, на което се позволило да притежаватъ чифлицитѣ си, и

Илоти, или роби, които употребявали да обработватъ земитѣ на Спартанцитѣ. Периекитѣ служили като войници съ Спартанцитѣ, нѣ безъ да имъ сж давалъ нѣкакъвъ гласъ въ управлението; тѣхъ сж ги имали като ниски същества, заради това женидбата между Спартанци и Периеки била запратена; нѣ тѣ владѣли своитѣ имущества и не били угнетявани. Сждбата на Илотитѣ била много по лоша. Въ всѣки отъ чифтлицитѣ, които Спартанцитѣ отнели, трѣбвало да живѣе извѣстно число Илотски семейства, на които непозволявали да ги напустятъ или да си избиратъ собствени свои занятия, а трѣбвало да обработватъ земята и да закарватъ въ Спарта всѣка година опредѣлено количество жито, вино и дървено масло на притежателятъ на земитѣ. А каквото земята раждала повече отъ това количество, то се оставяло тѣмъ. Тѣ не били, обаче, като обикновенни роби, защото не могли да бжджтъ нито продавани, нито мѣстени отъ отечествената имъ земя. Въ това условие почти се намира голѣма частъ отъ Българскитѣ народъ по чифтлицитѣ на така нарѣченитѣ султани и бейове и голѣма частъ отъ Русситѣ, която едва прѣди двадесетъ години е била свободена отъ покойникътъ Александръ II. Илотитѣ небили благодарни въ тѣзи имъ угнетения и да бжджтъ народъ, който никога не е бивалъ другонѣщо освѣнъ роби. Тѣ знаили, че сж били свободенъ народъ, преди дохожданието на Спартанцитѣ и че и тѣ сж чисти Гърци, както и господаритѣ имъ. Тѣ толкова ненавиждали

Спартанцитѣ, щото единъ Илотъ, казватъ, съ радостъ би изялъ суравъ единъ Спарта-нецъ. Спартанцитѣ винаги се боели да не би да въстанатъ Илотитѣ, и една чета млади Спартанци била отръдена да ги наблюдава постоянно и тайно да убива ония, които се виждали най юначни и най опасни.

4. Спартанцитѣ като едно тѣло отъ войници. Дорянетѣ, когато завоювали Пелопонесъ, живѣли като една чета войници; и макаръ, че въ повечето отъ своитѣ поселения тѣ се предали на по тихи обичай и на граждански животъ, нѣ въ Спарта тѣ били тѣй поставини, щото трѣбвало да държѣтъ старитѣ си войнишки обичаи и да ги направатъ даже по строги. Догдѣто въ другитѣ части на Пелопоннесъ хората се заловили на мирни занятия, Спартанцитѣ били въ постоянно воювание. Тѣ покорявали съседитѣ си и се мислели обезпечени отъ къмъ Илотитѣ, като бивали винаги готови за бой. Въ прибрѣжнитѣ области древнитѣ обитатели се обогатили отъ търговията и подиръ нѣколко време смѣнаили отъ себеси владичеството на Дорянетѣ; нѣ въ Спарта, въ вътрѣшността на страната, нѣмало търговия, и Спартанцитѣ желаяли да бждѣтъ само неограничени господари на другитѣ жители въ страната, ако и да не съставлявали и една десета отъ тѣхното число. Затова тѣ мислили само да организиратъ себе си въ едно, колкото се може, по силно войнишко тѣло. Тѣхниятъ градъ небилъ мѣсто на промишленостъ, както другитѣ Гръцки градове, и до послѣдно врѣме той си останалъ просто едно голѣмо село безъ хубави

здания, нъ съ твърдѣ безопасно мѣстополо-
жение и нѣмалъ нужда отъ стѣни. Законитѣ и обичаитѣ на Спартѣ, които били, каз-
ватъ дадени отъ Ликурга, измѣнили цѣлий
животъ на Спартанцитѣ въ приготовление
за война. Ни едно дѣте, което не било тѣ-
лесно силно и здраво, не позволявали да се
отгладва. На седемъ-годишна възраст мом-
четата били отнимани отъ семействата имъ
и се обучавали отъ държавни офицери. Тѣ
правили гимнастически упражнения, обучения
съ оружия и извършвали всичко това, което
единъ войникъ би сръщналъ въ дѣйстви-
телно военно врѣме. Тѣ се упражнявали да
търпятъ всички видове затруднения и тѣлес-
ни болести безъ да се оплакватъ, тѣхъ ги
хранили скудно, за да ги насърчаватъ да
ходятъ на ловъ по планинитѣ, и по нѣкога
тѣ били биени почти до умирање прѣдъ ол-
таритѣ на боговетѣ. Учение и наука нѣмало
въ ония времена, и когато тѣ ся появили,
Спартанцитѣ не сж искали и да знаятъ за
тѣхъ. Нъ момчетата не били възпитавани са-
мо така, като диваци; тѣ сж ги учили сжщо
на единъ простъ родъ военна музика и пое-
зия. Тѣй щото, Спартанцитѣ прѣзъ дѣтин-
ската си възраст се убочавали като сжщи
вийници; а когато порастнували и ставали
мжжѣ, тѣхнийтъ животъ билъ тѣй сжщо те-
жъкъ. Вмѣсто да живѣятъ дома си съ жени-
тѣ си, тѣ трѣбвало да излизатъ на войниш-
ко убочение всѣки день, да ядхтъ на обща
трапеза и да спхтъ въ казарми (бараки). На
всѣка маса по петнадесетъ души яли. Яде-
нието имъ било твърдѣ просто и скудно, и

главното ястие било отвратителната ячемена супа. Женитѣ, тъй сжщо, правили гимнастически упражнения. Женитѣ притѣжавали много отъ високиятъ духъ на мъжъетѣ и сж почитали отъ тѣхъ повече, нежели въ нѣкоя друга Гръцка държава. Тѣ обичали юнацитѣ и призирали пѣзливитѣ (страхливитѣ), и една Спартанска майка би повече, желала да чуе, че синъ ѝ умрѣлъ, нежели че побѣгналъ отъ сражението. На никой Спартанецъ се не позволявало да върши търговия; и тъй като земитѣ имъ били обработвани отъ Илотитѣ, тѣ нѣмали никаква работа съ земледѣлието и могли да посвѣтатъ цѣлиятъ си животъ на военни упражнения. За да прикраятъ търговията съ иностранцитѣ, Спартанцитѣ употрѣблявали желѣзни пари, които не били въ употрѣбление у другитѣ държави.

5. Управление — Царье, Сенатъ, Ефори.

Почти на всждѣ другадѣ въ Гърция, управлението на царьетѣ престанало, и начели да управляватъ благороднитѣ; нъ въ Спарта, която ненавиждала всѣка промѣна, царьетѣ си продължавали. Въ нея всѣкога царували по два царя наедно, и това имъ пречило да бждѣтъ много могущественни. Съвѣтътъ състоящъ отъ главатаритѣ, за когото четемъ въ Омера, билъ спасенъ въ Спарта, като сенатъ отъ двадесетъ и осемъ души старци, всички по горѣ отъ шестдесетъ години, подъ име *Герусия* (отъ гръцката дума старецъ). И както у Омера простийтъ народъ се събиралъ на тържището да чуе, какво ще каже царьтъ, така и въ Спарта; пълно събрание отъ всичкитѣ граждане трѣбва-

ло да сж свика, за да сж прокара нѣкакъвъ законъ. Нѣ само сановниците (магистраторитѣ) могли да говорятъ; простиятъ народъ трѣбвало само да гласува — *да* или *не*, и въ дѣйствителностъ, твърдѣ малко се е месилъ въ урѣдбитѣ на държавата. Формитѣ на управлението въ Спарта били много подобни на ония, които срѣщаме у Омера, освѣнъ това, само че тамъ имало двама царѣе. Нѣ съ време възникнали нови сановници, наричани *Ефори (надгледници)*, които скоро приспособили себе си на свѣщенски управители на държавата. Ефоритѣ били избирани отъ събранieto и контролирали всичкитѣ Спартанци, даже и царетѣ. Тѣ урѣждали работитѣ съ другитѣ държави и прѣдлагали всичкитѣ закони. Тѣ недавали смѣтка никому за това, което извършвали и за това въ управлението на Спарта имало по голѣма тайна, нежели гдѣто и да е другагдѣ въ Гърция.

6. **Аргосъ.** — Спарта не била отъ начало най силната отъ държавитѣ на Дорянетѣ. Въ древнитѣ времена на Ахея, най великиятъ царъ билъ царьтъ на Микени, въ севѣро-источната часть на Пелопонесъ. А въ врѣмето на Дорянетѣ, слѣдъ пропаданието на Микени, то ближниятъ градъ Аргосъ е билъ, най напредъ най силното Дорянско поселение въ Пелопонесъ. Въ севѣро-истокъ имало много други Дорянски поселения, като Коринтъ и Сикионъ; тѣ всички били въ сѣюзъ съ Аргосъ и ся събирали на общо поклонение, на Аполлона, като богъ на сѣюзътъ. Тѣ проваждали дарове всѣка година въ храмътъ на Аполлона, който се намиралъ въ

Аргосъ, и припознавали Аргосъ за глава на съюзътъ. Аргосъ ималъ, тъй сжщо, своя обширна територия, която се простирала много на югъ по источниятъ брѣгъ. Когато, обаче, Спартанцитѣ продължавали завоюванията си на къмъ истокъ, тѣ дошле въ стѣлкновение съ Арголийцитѣ, и отъ тогава Спарта и Аргосъ станали съперници и неприятели. Арголийцитѣ били изгонени изъ свойтѣ южни мѣста и послѣ изъ пограничната областъ, наречена *Кинурия*, тъй щото, Спартанцитѣ владѣли вече цѣлата страна между планината Тайгетъ и източното море. Тази е страната, наречена *Лакония*. Въ сжщото време, значението на Аргосъ прѣдъ неговитѣ съюзници пада и вмѣсто него излиза на чело Спарта, като първа държава въ Пелопонесъ.

7. Олимпийски игри. — На западъ отъ Пелопонесъ, въ Олимпия на рѣката Алфей, имало едно древно свѣтилище на Зевса. Въ четире години веднажъ, се събирали тамъ осемнадесетъ града да принасятъ жертва и се давало голѣмо увѣселение. Градоветѣ Елисъ и Пиза спорили, коя да управлява тържеството: Спарта взела страната на Елисъ и дала ней право да го урѣжда. Сега това било нѣщо повече отъ единъ общъ съюзъ между двѣтѣ държави. Спартанцитѣ искали да направятъ Олимпийското тържество великъ религиозенъ съборъ за цѣла Гърция, съ цѣлъ за да може Спарта, като покровителка на тържеството, да се препознае за първенствующа държава въ Гърция. Всичко било извършвано, само да стане празднеството колкото се може по привлекателно. Устроени били

надтичвания и атлетски състезания, въ които всичкитѣ Гърци могли да участвуватъ. Пратеници ходили по цѣла Гърция да обявяватъ, кога щѣло да стане празднеството и да канатъ всичкитѣ Гърци да взематъ участие въ игритѣ. Отъ начало въ тия игри имало само пѣши надтичвания, бой съ емруци и боряние, т. е. борба между двама души, а отъ послѣ и други опитвания на чловѣшката сила, сжщо и надпришкование съ конѣе и колесници, били въвѣдени. По едно време пжтищата прѣзъ всичкитѣ области, които водили къмъ Олимпия, се пазили въ продължение на нѣколко дена прѣди и послѣ игритѣ, за да могатъ хората да идатъ и да се върнатъ благополучно; и най сѣтнѣ цѣлийтъ мѣсецъ, въ когото ставало празднеството, сж пазилъ и трѣбвало да се измине съ миръ по цѣла Гърция. Така Олимпійскитѣ игри и правилата, които ся касаяли до тѣхъ, спомогнали да накаратъ Гърцитѣ да почувствуватъ, че тѣ били единъ народъ, ако и да били распокжсани на толкова независими държавици. Станало отъ послѣ на обичай да се испращатъ депутаций отъ всѣка държава, за да я прѣдставляватъ на игритѣ и да поднесатъ нейнийтъ приносъ (даръ) на богътъ, и всяка държава се е старала щото нейнитѣ представители да покажатъ по блѣскаво представление отъ прѣдставителитѣ на хиляди други области. Гърцитѣ се считали като зрители; равнинага на Олимпия въ време на игритѣ приличала на голѣмъ воененъ станъ. Побѣдителитѣ въ игритѣ били най честити тѣ хора въ Гърция. Макаръ, че единъ

ственната имъ награда да е била единъ вѣнецъ отъ дива маслина, нѣ то е било най голѣмото отличие, което единъ Гръкъ могълъ да спечели. Най могущественнитѣ князѣ искали да придобиятъ слава въ игритѣ, защото самата държава сж е гордѣяла съ побѣдата на единъ отъ своитѣ граждани. Въ Гърция е имало и други три празнества като това, нѣ Олимпийскитѣ били най великитѣ.

8. **Спарта завоюва Мессения.** — На близо до Спартанцитѣ отъ къмъ западъ били силното като тѣхъ Дорийско племе — Мессенцитѣ. Двѣ дълги и отчаянни войни били водени, до като да ся покори Мессения (750-650). Аргосъ, Аркадия и Сикионъ, като се страхували отъ това, че Спарта имала намѣрение да ги покори всички: едни слѣдъ други, проваждали помощъ на Мессения; а Коринтъ и Елида помагали на Спарта. И така войната пламнала почти по цѣлъ Пелопонесъ, който се раздѣлилъ на два лагера. Духътъ на Спартанцитѣ билъ вече упадналъ, когато единъ Атински поетъ, по име Тертей, дошолъ мѣжду тѣхъ и распалилъ изново сърдцата имъ съ своитѣ пѣсни. Воинственнитѣ пѣсни и игри съставлявали частъ отъ възпитанието на Спартанцитѣ; тѣ не четяли новитѣ си поеми тихо въ нѣкой книги, както правимъ ний, нѣ сж ги пѣли скупно прѣдъ шатрата на царьтъ и въ походигѣ къмъ сраженията. Спартанцитѣ постоянно; юнашкото упорство на Мессенцитѣ било безполѣзно и тѣ били покорени. Най добрата имъ земя зели Спартанцитѣ, а по останалата оставили тѣхъ

да живѣятъ и то не като Периеки, а като Илоти. При все това, и при всичкитѣ притѣснения, то пакъ Мессенцитѣ непреставали никога отъ да чувствуватъ, че тѣ били особенъ народъ. Триста години подиръ това единъ Тивянски пълководецъ Енаминондъ, който съкрошилъ силата на Спарта, провъсгласилъ Мессенцитѣ пакъ за свободенъ народъ. Единъ градъ билъ основанъ и Мессения изново влѣзла въ числото на Гръцкитѣ държави (369 прѣди Х.) Нъ прѣзъ тия триста години Мессения неучаствувала въ нищо, което било извършено отъ Гърция.

9. **Тегея.** — Като завоевала Мессения, Спарта вече владѣла южната частъ на Пелопонесъ отъ море до море. Нападенията отъ сега нататъкъ били вече насочени противъ държавитѣ по южнитѣ придѣли на Аркадия. Нъ тукъ Спартанцитѣ срѣщнали една страна и едно племе, които тѣ немогли да погълнатъ. Жителитѣ на Тегея резбивали и плѣнявали войскитѣ имъ и карали Спартанскитѣ плѣнници да работатъ, като роби въ полетата, навързани съ веригитѣ, които тѣ носили за Тегеянитѣ. Всяка надѣжда за завоювание на Аркадия била напусната: Спарта охотно приела Тегеянетѣ за свой съюзници (около 560 години прѣди Х.), и Тегеянетѣ желаяли да припознаятъ Спарта за глава на Пелопонесъ и да я слѣдватъ, като своя прѣводителка. При изворитѣ на рѣка Алфей билъ въсправенъ единъ стълбъ съ думитѣ на договорътъ, издѣлани на него. Тегея останала вѣрна на Спарта и нейнитѣ войници, които накарала Спартанцитѣ да почувствуватъ

храбростѣта си, получили позволение да служатъ на лѣвото крило, почетно мѣсто, въ войскитѣ на Спарта и нейнитѣ съюзници.

10. **Севѣро - источниъ Пелопонесъ. Олигархия.** — Нека сега се повърнемъ и разгледаме държавитѣ по севѣро-источниятъ край на Пелопонесъ, а именно: Сикионъ, Коринтъ и Мегара. Както въ Спарта, така и въ всѣка една отъ тѣзи държавици имало по нѣколко Доряне, които живѣли посрѣдъ древното население; нѣ тѣ унищожили царската власть, и управлението принадлежало на благороднитѣ фамилии. Названието, което Гърцитѣ давали на тоя видъ управление, било *Олигархия*, или *управление на нѣколкомина*. Освѣнъ въ Спарта, почти въ всѣка Гръцка държава властѣта на царѣтѣ все повече и повече се намалявала, а управлението на общественитѣ работи минало въ ржцѣтѣ на благороднитѣ семейства, догдѣто най сѣтнѣ тѣ унищожили съвършено царското управление. Тѣзи семейства или *колѣна* се прѣдполагало, че произхождатъ отъ Героитѣ; тѣ бели отдѣлени, като нѣкое свѣщенно племе, отъ народната масса; тѣ имали свои особенни богослужения, въ които проститѣ не участвували и само тѣ знаили законитѣ, които не били писани, нѣ предавани отъ баща на синъ, устно съ думи отъ уста, като единъ видъ *свѣто* знание. Тѣ неимали себе си като съграждане съ простийтъ народъ на държавата, нѣ гледали на себе си, като че тѣ сами съставляватъ държавата и непризнавали, че и други нѣкой вѣнъ отъ тѣхната срѣда могатъ да има нѣкакви права. Затова, като

нѣщо законно, тѣ владѣли добритѣ имущества; а проститѣ хора или работили по малкитѣ си землевладѣния, или се поминавали като наемници, или пъкъ съ търговия. Понѣкога благороднитѣ самички си живѣли въ отдѣлни области.

11. **Сикионъ.** — Такава била урѣдбата въ Сикионъ; Дорийското благородство живѣло по склонѣтъ на хълмоветѣ, а проститѣ народъ живѣлъ въ равнината по брѣговетѣ на рѣката Асопъ и по край-морие-то край устието ѝ. Благороднитѣ наричали проститѣ народъ *Егеялияни*, или *прибрѣжни хора*, и отъ начало не имъ позволявали да служатъ като войници, или пъкъ да участвуватъ въ нѣщо, като граждани. Нѣ слѣдъ нѣколко време, като имали голѣма нужда отъ войници, тѣ турили Егеялиянитѣ да служатъ, като ги въоружили съ сопи, а пъкъ самитѣ тѣ били въоружени съ мечове и копия. Нѣ догдѣто благороднитѣ Доряне живѣли само съ произвѣденията на своитѣ земи, Егеялиянетѣ се обогатили отъ търговията и индустрията, и около 676 г. прѣди Х., единъ богатъ Егеялиянецъ, по име Ортагоръ, поставилъ себе си на чело на проститѣ народъ и съборилъ управлението на благороднитѣ. Самъ Ортагоръ станалъ Господаръ на цѣлата държава, управлявалъ я като царъ и предалъ слѣдъ себе си властѣта на сина си. Потомцитѣ на Ортагора, наречени Ортагоридитѣ, били управители на Сикионъ прѣзъ цѣло столѣтие. Тѣ взели страната на проститѣ народъ и отнели всичкитѣ привилегии на Дорянетѣ. Така се свършила властѣта на

Дорянското благородство въ Сикионъ, и Сикионъ не билъ вече Олигархия, а се управлявалъ отъ единъ човекъ.

12 Значението на думата Тиранинъ.

Владѣтелитѣ, обаче, като Ортагара и неговитѣ потомци, се ненаричали Царѣ а Тирани. Гръцката дума *тираносъ* не значи единъ владѣтель, който управлява *тирански* въ нашъ смисълъ, нѣ *владѣтель*, на *когото власта стои по високо отъ законитѣ* и *противоположно на законитѣ*. Тѣй напримѣръ, Феидонъ, единъ царъ въ Аргосъ, казватъ станалъ самъ тиранинъ, т. е. станалъ неограниченъ царъ, когато споредъ законътъ и обичайтъ въ Аргосъ, царската властъ била ограничена. Единъ Персийски царъ, колкото тирански и да би управлявалъ, то не би се нарекалъ Тиранинъ; защото законитѣ и обичайтъ на Персия били такива, щото властта на царьтъ трѣбвало да бѣде почти неограничена, т. е. той могълъ да прави почти всичко каквото искалъ. А пъкъ Ортагоридитѣ били всички Тирани, колкото мѣдро и кротко да сѣ управлявали, защото тѣхната властъ не била по законитѣ на Сикионъ. Слѣдователно, когато употребяваме думата *тиранинъ* вмѣсто гръцката дума, трѣбва да помнимъ, че не я употребяваме въ обикновенното ѣ значение на Български языкъ.

13. Първа Свѣщенна Война. — Единъ отъ *тиранетѣ* на Сикионъ, по име Клистенъ, желалъ отъ все сърдце да спечели любовта на Делфийскитѣ Оракулъ и се съединилъ съ Атина и други нѣкои държави и встъпилъ въ

война за този оракулъ. Населението на Криза, която се намирала между Делфи и морето, поискало да наложи налогъ на всички тѣзи, които минавали прѣзъ града имъ, когато отивали за Делфи. Клистень и съюзниците му обявили затова война на Криза и я разрушили, а земята ѝ обявили завещана на богътъ, тъй щото никой вече немогълъ да се посели на нея. Тая война се нарѣкла *Първа Свѣщенна Война* и се продължавала десетъ години, отъ 595 до 585 г. прѣди Х.

14 Коринтъ. — Въ Коринтъ управление то вървѣло по сѣщиятъ редъ, както и въ Сикионъ, -- Царѣе, Олигархи, *Тирани*. Когато се прекратило царското управление, държавата сѣ управлявала отъ двѣтъ хиляди благородни семейства, наречени Бакшиади. Коринтъ, по своето мѣстоположение въ провлакътъ, билъ най голѣмийтъ търговски градъ въ Гърция. Тамъ се кръстосвали пѣтищата отъ всички страни на Гърция, и Коринтянетъ направили единъ трамваенъ пѣтъ прѣкомъ провлакътъ, по когото корабитъ, които въ това време били малко по голѣми отъ днешнитъ варки, се прекарвали отъ едно море въ друго, за да се избѣгнатъ опаснитъ пътувание по край носъ Малей. И тъй, въ Коринтъ ставала всѣкакъвъ видъ търговия. Тамъ се правили кораби, згодни за трамвайниятъ пѣтъ, които продавали на чужденцитъ, тъй щото Коринтъ станалъ най голѣмийтъ корабостроителенъ градъ въ Гърция. Първото искусвенно пристанище въ Гърция било направено въ Лекеумъ, сѣверниятъ портъ на Коринтъ, и било обградено съ докове. Коринтянетъ

постепенно усъвършенствували корабостроението, до гдѣто най сѣтнѣ измислили *Триремата*, корабъ, който ималъ три лавици за гребла (лопати) една надъ друга, и който станалъ отпослѣ обикновенния воененъ корабъ у Гърцитѣ. Всичко клонило да направи Коринтянетѣ мореплавателенъ народъ. И когато при управлението на Бакшиадитѣ се подигали смущения, нѣкой млади благородни, които били недоволни и опасни въ Коринтъ, изваждали колонии по отсѣрѣщнитѣ брѣгове на морето, въ които колонии имъ било възможно да иматъ първенството. Най голѣмитѣ отъ тия колонии били Керкира, сега Корфу, на западъ отъ брѣговетѣ на Епиръ, и Сиракуза въ Сицилия.

15. Кипселъ сваля Бакшиадитѣ. — Макаръ Бакшиадитѣ и да насърдчавали мѣдро Коринтската търговия, и макаръ да сж се очиствали отъ всички, които имъ били опасни, посредствомъ пресѣлванието имъ въ Колонии, пакъ не могли да упазятъ властта си. Тѣ останали малко на брой, били ненавиждани отъ народътъ, а освѣнъ това имало е и други Дорянски сѣмейства сжщо така благородни, както и Бакшиадитѣ, на които тѣ (Бакшиадитѣ) недавали никаво участие въ управлението. Единъ отъ тия благородни Доряне се оженилъ за дъщерята на единъ отъ Бакшиадитѣ, която никой отъ Бакшиадитѣ не искалъ да земе за жена, защото била куца. Синъ имъ, Кипселъ, трѣбвало да има достойнството на баща си, а не на майка си. Слѣдователно, той билъ презиранъ отъ Бакшиадитѣ. Кипселъ спичелилъ любовта на наро-

дѣтъ и станалъ самъ господарь на градѣтъ. Олигархията била съборена. Кипселъ царувалъ тридесетъ години (655-625 прѣди Х.) като *Тиранинъ* и оставилъ управлението на сина си Периандра.

16 Периандръ. — Периандръ вече на четиредесетъ-годишна възраст челоуѣкъ, билъ изучилъ урѣдбитѣ на деспотическитѣ царевѣ въ Азия, и сж мислили че е билъ толкова искусенъ и хитръ по управлението, щото до тогава такъвъ Гръкъ не е бивалъ. Той билъ единъ отъ „Седемтѣхъ мъдреци“, и много умни Гръцки изречения, за управители и тѣхнитѣ подданици, се навождатъ като негови. Периандръ желаялъ да бѣде царь, както въ дѣйствителностъ така и по външностъ. Неговийтъ баща Кипселъ живѣлъ като гражданинъ между народѣтъ: Периандръ напротивъ си съградилъ палатъ на връхѣтъ на голѣмата вътрѣшна крѣпостъ въ Коринтъ и се обиколилъ съ войници и придворни като нѣкой источенъ монархъ. Той не искалъ да бѣде нѣкой по могущественъ въ държавата освѣнъ него. Ако нѣкой Коринтянинъ ималъ голѣми богатства, Периандръ го накарвалъ да отстъпи една частъ отъ тѣхъ, и отъ паритѣ, които зималъ така, той правилъ блѣскави подарѣци на боговетѣ. Периандръ обичалъ поетитѣ и художницитѣ; поетитѣ живѣли въ неговийтъ дворець, а дароветѣ му, които давалъ на боговетѣ, сж били произведения отъ най високата изящностъ на художествата. Той основавалъ колонии и разширилъ владѣнията на Коринтъ чакъ по брѣговетѣ между Керкира и устието на Корин-

тесниятъ Заливъ. Търговията на Коринтъ била тъй обширна, щото нѣмало нужда отъ никакви други даждия освѣнъ пристанищнитѣ налози (въ днешно време митата). Нѣ при всичкото свое великолѣпие Периандръ живѣлъ съ постояненъ страхъ прѣдъ духътъ на свободата. Простийтъ народъ и търговцитѣ, които прѣди живѣли винаги въ подчиненность на царетѣ и Олигархитѣ, не смразяли и деспота; нѣ духътъ за свободата билъ особено силенъ въ семействата, които по прѣди управлявали. Затова, Периандръ запретилъ да не ставатъ никакви събрания, въ които хора отъ по високо происхождение могле да присѣдствуватъ и възбуждатъ между си идеята за свобода. Той унищожилъ общественитѣ трапези, които останали отъ раннитѣ времена на Дорянетѣ, и събранието на младежитѣ въ гимназията; той се мъчилъ да сѣе недовѣрие по между гражданетѣ, за да живѣятъ добръ само съ женитѣ и дѣцата си. Той искалъ народътъ, върху когото властвувалъ, да му бѣде покоренъ както источнитѣ народи, безъ да знае, че безконтролната власть обръща челоуѣка въ дивакъ, и че деспотътъ става най ненаситниятъ и най окаяниятъ челоуѣкъ на свѣтътъ. Той станалъ жестокъ и нѣмалъ довѣрие въ никого. Веднѣжъ, въ гнѣвъ до забравяние, той убилъ жена си Мелисса, която обичалъ; послѣ, гризението на съвѣстята го обхваща, и той накаралъ всичкитѣ Коринтянки да си изгорятъ врѣхнитѣ дрѣхи на единъ голѣмъ огънь въ жъртва на умрѣлата. Двамата му синове, които незнаили какъ умрѣла майка имъ, живѣли при дѣда си, баща-

та на Мелисса. Когато дошло време да си тръгнатъ, старецътъ ги повикалъ на страна и ги попиталъ да ли познаватъ убиеца на майка си. По голѣмийтъ билъ глупавъ (нечувствителенъ) и не турилъ вече това на ума си; нъ по малкийтъ, Ликофронъ, испиталъ какво значило това и узналъ, че убиецътъ билъ самъ баща му. Когато се завърнали въ Коринтъ, Ликофронъ нито говорялъ, нито поздравявалъ баща си. Периандръ, ядосанъ, изгонилъ сина си изъ палатътъ и, когато узналъ какво мислялъ синъ му запретилъ на гражданетъ да го приематъ въ домоветъ си, или да говорятъ съ него, или да му даватъ храна. Нѣколко дена Ликофронъ се скиталъ мълчишката и гладенъ на умиране по общественитъ мѣста: послѣ когато Периандръ мислилъ, че той се е помирилъ, той се приближилъ до него и заповѣдалъ да се върне въ палатътъ. Нъ Ликофронъ само възразилъ съ презрѣние, че Периандръ престѣпилъ самъ свойтъ законъ, като му проговорилъ. Сега баща му го испъдилъ въ Керкира, и тамъ той прекаралъ много години като забравенъ. Нъ когато старостта налѣгнала Периандра и като узналъ, че по голѣмийтъ му синъ не билъ способенъ да го наслѣди, той проводилъ дъщеря си въ Керкира да убѣди Ликофрона да се върне, като неговъ наслѣдникъ. Ликофронъ казалъ на сестра си, че той никога нѣма да се върне въ Коринтъ, догдѣто баща му бѣде живъ. Тогава Периандръ, отчаянъ, прѣдложилъ да се оттѣгли въ Керкира, ако Ликофронъ пожелае да царува въ Коринтъ. Нъ когато Керкирянетъ чули това, тѣ се уплашили отъ

дохожданието на страшниятъ тиранинъ и уловили та убили Ликофрона. И тъй, послѣднитъ надѣжди на Периандра се усуетили. Той люто отмъстилъ на Керкирянетъ и послѣ самъ той умрѣлъ слѣдъ четиредесетъ годишно царуване (625-585 г. пр. Х.).

17. **Мегара.** — Въ Мегара, около 620 г. пр. Х., Теагенъ станалъ тиранинъ и унищожилъ разликата между Дорянетъ и останалото население. Обаче, той билъ изгоненъ, и слѣдъ него настали жестоки борби между благороднитъ и простийтъ народъ.

18. **Добрата и злата страна на Тиранетъ.** — Все около това време се въздигнали Тирани и въ много още други държави. Тѣ се появили най-напрѣдъ въ Ионийскитъ градове въ Мала Азия, гдѣто хората били запознати съ неограниченитъ управления на источнитъ страни; а коренната причина за появляването на тиранетъ въ толкова разни мѣста се заключава въ това, че на всждѣ по тия мѣста безъ разлика, всичкитъ права въ държавата сж се усвоявали само отъ благороднитъ семейства, а за простийтъ народъ неоставало нищо. Тиранетъ сж добивали властта, като сж се завзимали да водятъ дѣлата на простийтъ народъ, и тѣ работяли за въ полза на народа до тогасъ, докато сж оничтожавали оная ограничена система, по която само нѣколко благородни семейства сж съставлявали сами цѣлата държава и се обхождали съ простийтъ народъ, като съ нѣщо извънъ държавата. До гдѣто било така, великитъ, голѣмитъ религиозни обряди принадлежали само на благороднитъ семейства, а прос-

титѣ хора немогли да зиматъ участие въ тѣхъ, а сѣ ги исхвърляли, като че ли несѣставляватъ частъ отъ държавата. Отъ друга страна, тиранетѣ давали блѣскави тържества на цѣлиятъ народъ, и макаръ, че древнитѣ фамилии завардили и се гордѣяли съ своитѣ особенни обряди, новитѣ богослужения спомогнали да накаратъ, както благороднитѣ тѣй и проститѣ хора да почувствуватъ, че тѣ сѣ съграждане на една и сѣщата държава. Тѣй щото, когато тиранетѣ били оничтожени, и гражданетѣ взѣли работитѣ въ рѣцѣтъ си, то разликата между благороднитѣ семейства и проститѣ народъ се намалила и си съставили по добро понятие за държавата, като за нѣщо, което ги обемало всички. Тиранетѣ принесли полза на Гърция още и съ насърдаването на поезията и искусствата. На тѣхнитѣ празнества множество народъ слушалъ нови видове поезия и музика, които не сѣ можли да се распространяватъ, като днесъ чрѣзъ печатанието. Въ дворецѣтъ на единъ великъ Князь, като Периандра, най искуснитѣ мжжѣ по всички отрасли се събирали отъ всичкитѣ крайща на Гърция, тѣй щото, каквото най добро и най ново и да сѣществувало нѣкъдѣ, то ставало извѣстно на всички, и всички могли да се възползуютъ отъ него. Въобще първитѣ тиранинѣ въ всѣка държава билѣ добърѣ управители, а неговитѣ приемници бивали много по долни отъ него. Человѣкътъ, който, като Кипсела или Ортагора, възлизалъ самъ на властѣта, е можялъ да направи това, понеже работитѣ били така сложени, щото достатъчно

е било само да стане единъ отъ страна — и за народа и събори привилегиитѣ на благороднитѣ. Той се е долавялъ до властѣта, като е извършвалъ нѣкой великъ подвигъ въ държавата, и народътъ възлагалъ довѣрие въ него. Нъ неговитѣ приемници не сж достигали до тронътъ съ нѣщо, което сами да извършатъ. Тѣ се раждали князье, и често тѣхното единичко желание било да уголѣматъ властѣта си. Благороднитѣ ги ненавиждали и правили съзаклятия противъ тѣхъ. Тогава, като чувствували опасността и като развратени отъ властѣта, тиранетѣ ставали просто жестоки мжчители и се трудили да задушатъ всѣка смѣлость и мжжество. Простийтъ народъ не чувствувалъ при това, че се управлява отъ деспотъ, защото и при олигархитѣ, тѣ никога не сж имали участие въ управлението, и слѣдователно, не дошле още до тамъ, както по послѣ станало въ много градове — да цѣнатъ свободата и мразътъ робството.

19. **Спарта и Тиранетѣ.** — Дѣйствиѣта на Пелопонесскитѣ тиране били отвратителни за Спарта. Тиранетѣ съборили управлението на Дорянетѣ въ държавитѣ имъ и повдигнали старото население. Спарта се бояла, да не би да стане сжщото нѣщо и въ нейнитѣ владѣния; заради това тя, когато ѝ се представялъ случай, събаряла тиранетѣ било въ Пелопонесъ или другадѣ. Между другитѣ, Спартанцитѣ изгонили и племеникътъ на Периандра. Спарта сега била припозната за първенствующа държава въ Гърция; повечето отъ Пелопонесскитѣ градове били нейни съюзници и пращали войски, когато се искатъ; а Спар-

танскитѣ царѣ били началници на тѣзи съюзни войски.

20. **Колонии.** — Прѣзъ времето на Олигархитѣ и тиранетѣ, вслѣдствие на недоволствията и вътрѣшната сиромашия, трупи хора се изсѣлявали изъ много отъ Гръцкитѣ градове и основавали въ разни части на Срѣдиземното море и по брѣговетѣ на Черното море нови градове, нарѣчени Колонии. Тия колонии се основавали често на такива мѣста, щото всѣкога се почвали нѣкаква търговия съ мѣстнитѣ населения и бивали всякога по самитѣ брѣгове или по на вѣтрѣ. Отъ начало колонииѣ имали по голѣма свобода отъ самитѣ градове въ Гърция, и понеже тѣ често притежавали по плодородна земя и имали по обширна търговия отъ тѣхъ, били много по богати и по могущественни отъ самитѣ тѣзи градове, отъ които сж били основани. Колонииѣ не били подчинени на своитѣ майки-градове, нѣ имъ отдавали известни почести и питаяли къмъ тѣхъ приятелски чувства, а особено, като сж се покланяли на едни и сжщитѣ богове. Колонииѣ се распростирали по брѣговетѣ на югозападна Италия и Сицилия, и тѣй като Гърцитѣ ходили по търговия все повече и повече по источната частъ на Срѣдиземното море, то тѣ пропждали Финикиянскитѣ търговци, въ чийто ржцѣ била изъ първо всичката търговия. Финикиянетѣ не могли да се противатъ на Гърцитѣ въ тия води, нѣ се рѣшили да задържатъ въ свои ржцѣ търговията по западнияѣ брѣгъ на Срѣдиземно море и да не позволяватъ на Гърцитѣ да

имъ отнематъ и нея. Заради това, Финикия-
нетъ основали на Африканскитъ брѣгъ
воинствената колония Картагенъ, и Карта-
генянетъ въ сѣюзъ съ Етрускитъ отъ Ита-
лия, въспрѣли поселяването на Гърцитъ по
западниятъ край на Сицилия или въ Корси-
ка, и основанието на нѣкой важни Гръцки
поселения по брѣговетъ на Испания. Ако
разширението на Гръцкитъ колонии не било
така въспряно съ въздиганieto на Картагенъ,
то почти всичкитъ брѣгове на Сръдиземното
море сж могли да станатъ Гръцки, както
брѣговетъ на Сицилия, освѣнъ западниятъ
ѣ край, който станалъ като сжща Гръцка страна,
гдѣто най голѣмитъ отъ колониитъ били
Сиракуза и Агригентъ. Сицилийскитъ Гърци
и Картагенянетъ често воювали по между си.
Брѣгътъ на югозападната частъ на Италия
се нарѣкълъ Велика Гърция, поради числото
и важността на тамошнитъ Гръцки колонии.
Тѣ били распрѣснати тукъ тамъ по брѣгове-
тѣ отъ Куме до Тарентъ и се поминували
съ земледѣлие, търговия и риболовство. На
сѣверъ отъ Куме и по источнитъ брѣгове
на Италия нѣмало поселение. На южниятъ
брѣгъ на Галлия (Франция), Массилия (Мар-
силии) била Гръцка колония съ нѣкой дру-
ги по маловажни: по Африканскитъ брѣгъ
срѣщу Гърция, Кирене, а въ Египетъ, Нав-
кратия. По южнитъ брѣгове на Черното мо-
ре имало цѣлъ редъ колонии, основани отъ
Милетъ; а по западнитъ брѣгове тѣ се про-
стирали чакъ на сѣверъ до Кримъ между ди-
витъ племена и въ страна, гдѣто зимата ста-
вала много студена. Благоденствието на чер-

номорскитѣ колонии зависяло отъ житната имѣ търговия, която е и до сега най голѣмата търговия по тия мѣста.

Въ повечето страни, гдѣто Гърцитѣ се поселявали, мѣстнитѣ жители около тѣхъ постепенно приемали тѣхнитѣ обичаи и начинали да живѣятъ като Гърци, сжщо като днесъ населението на ония страни, въ които се поселяватъ Англичане, почватъ да се учятъ на Английскитѣ обичаи и Английский языкъ. Това е станало особено въ Южна Италия и Сицилия, гдѣто мѣстнитѣ жители били сродни съ Гръцкото племе. Около 400 г. пр. Х., макаръ че брѣговетѣ на Сицилия били повечето Гръцки, мѣстнитѣ Сикели (Сицилийци) въ вѣтрѣшността сѣставлявали съвсѣмъ особенъ народъ; нѣ въ 70 г. Пр. Х., цѣлиятъ вече островъ билъ станалъ Гръцки; никждѣ не се чувало друга дума освѣнъ Гръцки.

21. Робството. — Въ времето на Омера нѣмало твърдѣ роби; нѣ когато Гърцитѣ се обогатили и колкото повече навиквали на граждански животъ, числото на робитѣ се увеличавало, и гражданетѣ почвали повече да се облѣгатъ на работата на робитѣ. Станало е, като обикновено нѣщо, щото, гражданинътъ да живѣе въ градътъ, а обработването на земитѣ си да остави изключително на робитѣ си. Продавачи и купувачи си служяли сжщо съ роби въ работитѣ си, и робитѣ занимавали разни мѣста у господаритѣ. Робътъ е могълъ да бѣде употребенъ като распоредителъ или секретаръ у господаря си и да бѣде повече неговъ приятель, нежели неговъ слуга; или съ роба си могле да сж обхождатъ и като съ

едно просто животно и да го принудатъ да прекара цѣлийтъ си животъ като простъ гребецъ въ корабитѣ. Слѣдователно, когато четемъ историята на Гърция, трѣбва постоянно да мислимъ, че четемъ историята само на господаритѣ, а не и на робитѣ, и че всичкото величие и интересъ на Гърцкыйтъ животъ принадлежи само на една частъ отъ населението. Освѣтнъ нея, тамъ имало и друга една частъ — робското население — на която историята, ако съществуваше, щеше може би да бѣде пълна съ бедствия и страдания, отекчителни за прочитане.

ГЛАВА III.

Атика до преди 500 г. прѣди Х.

1. Царьетѣ унижтожени въ Атина. — Жителитѣ на Атика принадлежали на Ионянскыйтъ клонъ отъ Гърцитѣ. Тѣ първоначално съставлявали въ Атика нѣколко независими държави, които често воювали помежду си. Атина била най силната отъ тѣхъ: тя обаче, необърнала населенията на другитѣ държави въ свси подданици, както направила Спарта въ Лакония, нѣ се съединила съ тѣхъ; тѣй щото Атика станала една държава, и благороднитѣ семейства отъ другитѣ държави станали Атински благородни. Вѣроятно, това е станало още когато Атина се управлявала отъ царѣ, и Атинянетѣ вѣрвали че това било извършено отъ геройтъ имъ Тезея. Царската власть постепенно била унищожена. Огъ начало благороднитѣ отнели отъ царьтъ жреческыйтъ му санъ и го нарекли *Архонтъ* (*управитель*), вмѣсто

Василевс (царь), което значило *управителъ* и *жрецъ* въ сжщото врѣме; нѣ *Архонтѣ* управлявалъ до животъ, и синътъ наследявалъ баща си. Послѣ, тѣ рѣшили щото *Архонтството* да се дава за десетъ години само, а най сѣтнѣ въ 683 г. прѣди Х. то станало годишна длъжностъ и се избирали *деветъ души Архонти* вмѣсто единъ, тъй щото между тѣхъ могло е да има разни лица способни да сждатъ и да командуватъ войската, а не като напрѣдъ единъ чловѣкъ да притежава властта въ вичкитѣ ѝ видове.

2. Благородни колѣна. — Населението на Атика се дѣляло на три класса: *Евпатриди* или благородни, *Геомори* или землевладѣлци и *Демииурги* или работници. Евпатридитѣ сами съставлявали нѣщо като особено племе, макаръ, че тѣ не били вънкашни завоеватели, като Доренетѣ въ Пелопонесскитѣ държави. Тѣ си прѣдполагали, че произхождатъ отъ геройски колѣна; тѣ управлявали свѣщенитѣ церемонии и държали въ ржцѣтѣ си цѣлото управление на държавата. Нѣкои отъ тия колѣна били по забелѣжителни отъ другитѣ, и най главнитѣ семейства въ тѣхъ заемали първенство въ водението на държавнитѣ работи. Въ началото на историята на Атика простийтъ народъ нѣмалъ участие въ управлението. Ние ще видимъ, какъ колѣната изгубили частъ отъ важността си и какъ Атинянетѣ си съставили подобро понятие за като каква трѣбва да бѣде държавата и нейнитѣ граждане.

3. Драконови Закони. — Едно отъ теглилата на простийтъ народъ било това, че му

се не давало правосъдие отъ сѣдниците. Тамъ нѣмало писани закони. Благороднитѣ си предавали устно единъ на други правила на законътъ; нѣ народътъ се оплаквалъ, че архонтитѣ, като бивали винаги отъ благороднитѣ, сѣдили своеволно и правили отстъпки на приятелитѣ си. Вслѣдствие на това, рѣшило се единъ гражданинъ, по име Драконъ да напише единъ законъ, за да знае всѣки гражданинъ какъвъ е законътъ (624 г. пр. Х.). Драконъ не съставилъ нови закони, нѣ събралъ правилата, които обикновенно сѣдниците прилагали и ги написалъ. Наказанията въ Драконовъ кодексъ се видѣли толкова строги на по сѣтлившитѣ Гърци, щото думата *Драконовъ* се употрѣблявала за изражение на нѣщо твърдѣ строго и бозмилостно; нѣ и дѣйствително, че наказанията по всичкитѣ древни закони били твърдѣ строги (сравни Матт. V. 38), та и Драконовитѣ не били по строги отъ другитѣ.

4. Килонъ. Проклятието на Алкмеонидитѣ. —

Наскоро единъ отъ благороднитѣ, на име Килонъ, се опиталъ да стане самъ тиранинъ (612 г. пр. Х.). Като се надѣвалъ, че народътъ ще се съедини съ него противъ Евпатридитѣ, той завзелъ *Акрополъ*, вжтрѣшната крѣпостъ на Атина. Нѣ народътъ му недалъ никаква помощъ, и правителството заобиколило Акрополъ съ войски. Самъ Килонъ избѣгалъ а неговитѣ послѣдователи премръли отъ гладъ, и прибѣгнали въ олтаритѣ на боговетѣ, които се намирали въ Акрополъ. Архонтътъ Мегаклесъ, който командувалъ войскитѣ, имъ обѣщалъ, че ще ги остави живи,

ако излѣзатъ; нѣ когато излѣзли отъ олтаритѣ, войницитѣ му ги избили. Това било най голѣмо престѣпление предъ боговетѣ, и Атинянетѣ вѣрвали, че нѣкаква проклятия е щѣло да падне върху градътъ имъ. Тѣ повдигнали отмъщение връзъ цѣлийтъ родъ на Мегаклеса, Алкмеонидитѣ, които се счели всички за осквернени отъ злодѣянието на Мегаклеса. Цѣли години благороднитѣ спорили по между си дали да оставатъ Алкмеонидитѣ или не, а простийтъ народъ повече и повече се ужесточавалъ спрямо управлението на благороднитѣ. Най сѣтнѣ Алкмеонидитѣ били убѣдени отъ Солона, единъ уменъ Евпатридъ, да се подчинатъ на сждѣтъ Тѣ били осждени, като виновни въ святотатство и били изгонени изъ градътъ.

5. **Солонъ спасява Длъжниците.** — Сега Солонъ се ползувалъ съ голѣмо довѣрие и прѣдъ народътъ, и прѣдъ благороднитѣ. Благороднитѣ знаили, че ако се не направи нѣщо за облѣкчение на бѣдността и сиромашията на простийтъ народъ, то нѣкой тиранинъ е могълъ да се възвиси; и затова тѣ дали властъ на Солона да тури въ дѣйствиe каквито мѣрки намѣри за най добри. Голѣмото бѣдствие на народътъ се заключавало въ дълговетѣ. Земледѣлцитѣ зимали на заемъ пари отъ богатитѣ съ висока лихва, като давали въ залогъ замитѣ си за исплащанието на дългътъ си. По словетѣ на всѣка така *заложена* земя забивали въ знакъ стѣлбове съ суммата на дългътъ и името на заемодавецътъ, издѣлбани по тѣхъ. Отъ тѣжката лихва дългътъ растялъ бърже всѣка година,

и земледѣлцѣтъ изгубвалъ всѣка надѣжда, че ще бѣде нѣкога въ сѣстояние да се исплати и оставалъ вече само като работникъ на земята, която нѣкога била неуспорима негова собственостъ. Дѣлжникѣтъ, който нѣмалъ земя и немогѣлъ да плати дѣлгѣтъ си, се намиралъ още въ по лошо положение, защото той ставалъ сѣщински робъ на свойтъ заимодавецъ и могѣлъ да бѣде продаванъ (сравни 2 Книга на Царѣтъ IV. 1; Неемия V. 3-5). И така земледѣлцитѣ, Геоморитѣ, били почти оничтожени. Нѣкои били продадени въ чужди страни, като плѣнници, други работели по домоветѣ като роби или пѣкъ сѣ се мѣчели въ нещастна бѣдность. За да спаси държавата, Солонъ билъ принуденъ да вземе твърдѣ силни мѣрки. Той заповѣдалъ да направатъ по лежки общеупотрѣбителнитѣ сребърни пари, нарѣчени *драхми*, тѣй щото 100 нови драхми да струватъ само 73 стари, и новитѣ драхми, въ исплащаніе на дѣлгъ, да се зематъ като равни на старитѣ. Тѣй щото, който дѣлжялъ 100 стари драхми, трѣбвало да плати 73 нови драхми, които струватъ 100 стари, а въ сѣщото врѣме главницитѣ му се намалявали съ 27 драхми. Земледѣлцитѣ, които дѣлжяли пари на държавата, били освобождени съвсѣмъ отъ дѣлгѣтъ си и почвали отново. Много хора, които били продадени въ други страни, като роби, били възвѣрнати и освобождени, и Солонъ заповѣдалъ, щото за напрѣдъ никой Атинянинъ да не става робъ на другиго за дѣлгъ (сравни Неемия V. 6 13). Тия мѣрки принесли голѣма полза на земледѣлцитѣ, и

Солоновитѣ поеми ни разказватъ какъ заложнитѣ стѣлбове изчезнали отъ страната.

6. Солонова Конституция. Тимокрация. — На Солона сж дало тѣй сжщо да състави и една нова конституция (урѣдба) и нови закони за държавата. До сега благороднитѣ колѣна били всичко. Солонъ е пръвъ, който направилъ Атина такава държава, въ която кой да е чловѣкъ могълъ да участвува като гражданинъ, безъ да принадлежи на нѣкое отъ тия колѣна. Древното Омерово събрание отъ цѣлиятъ народъ сжществувало може би постоянно въ Атина, нъ то никога не е добивало нѣкакъвъ авторитетъ. Солонъ пръвъ направилъ това събрание сжщественна частъ отъ държавата. Той предоставилъ правото само на събрание-то да избира архонтитѣ, да издава закони и да иска смѣтка отъ сановниците за дѣлата имъ, догдѣто сж бивали на длъжностъ. Всеки свободенъ отъ рождение жителъ на Аттика, билъ той отъ нѣкое колѣно или не, ималъ гласъ въ събранието. Нъ Солонъ не искалъ, щото всѣкой, който иска, да може да стане въ събранието и да прѣдлага нѣкакъвъ законъ: заради това той учредилъ единъ съвѣтъ отъ 400 души да пригатвя дѣлата, които щѣли да се прѣдставятъ на събранието, и нищо по което не билъ съгласенъ съвѣтътъ не бивало да се прѣдлага на Събранието. Членовѣтъ на съвѣта се избирали всѣка година отъ народътъ.

Солонъ направилъ ново подраздѣление на гражданетѣ, съвсѣмъ различно отъ старитѣ подраздѣления на колѣна. Той раздѣлилъ всичкитѣ мѣстни жители на Аттика на

четири класса, спорѣдъ количеството на земитѣ, които тѣ владѣли. На по богатитѣ разряди далъ най-голѣма властъ да участвуватъ въ управлението, нѣ отъ тѣхъ изисквалъ тѣй сжщо да плащатъ и повече за държавата. Само хора отъ първийтъ, или най богатийтъ разрядъ, могли да се избиратъ за Архонти, тѣй щото богатийтъ Евпатридъ, който най добръ разбиралъ управлението, щѣлъ пакъ да бѣде на чело на държавата. Най долнитѣ разряди не могли да се избиратъ за членове въ съвѣтътъ или да занимаватъ нѣ каква длѣжностъ; тѣ се ползували само съ гласовѣтъ си въ избиранието. Тѣ неплащали данъци и когато се викали за войници, тѣ небили длѣжни да си доставятъ сами оружия, когато първитѣ три разряда трѣбвала да си набавятъ пѣленъ комплектъ оружия или да служатъ, като конници съ свои собствени конѣе. Такава урѣдба, която, като Солоновата, распредѣля властта съразмѣрно съ богатството, се нарича Тимокрация отъ грѣцката дума *оуѣнение* и *властъ*. До сега, само произхождението на Атинянена е могло да му даде нѣ каква властъ въ Атина; нѣ сега, макаръ че повечето отъ първитѣ классове сж били безсѣмнение Евпатриди, нѣ всѣки Атинянинъ, който притежава голѣмо имущество, могълъ е да занимава най високитѣ длѣжности; а пѣкъ цѣлийтъ народъ, макаръ че не заемалъ на право участие въ управлението, все пакъ упражнявалъ нѣкакъвъ надзоръ надъ него чрѣзъ избиранието на архонтитѣ си и призоваванието имъ да даватъ смѣтка.

7 Ариопагъ. — Въ Атина имало едно дос-

та древно събрание отъ благородни, което се събирало на хълмътъ Ареопагъ и се наричало Ареопагъ. То първоначално служяло като сѣдилище за случаи по убийство. Солонъ му далъ повече властъ и нарѣдилъ, че архонтитѣ презъ годината, ако се одобрятъ отъ Ареопагътъ, тѣ могли да станатъ членове на Ареопагътъ за прѣзъ останалитѣ дни на живота си. Така Ареопагътъ е бивалъ съставенъ отъ най опитнитѣ хора изъ между благороднитѣ. Солонъ далъ право на Ареопага да запретява прокарването на всѣки законъ, когото той виждалъ опасенъ за държавата и правото да прѣдопреди и наказва ония граждани, които живѣятъ по начинъ непристоенъ за Атинянетѣ или които възпитаватъ злѣ дѣтцата си. Ареопагътъ не заемалъ нѣкое редовно участие въ управлението; нѣ се почиталъ много и съставлявалъ главната гордостъ на Евпатридитѣ 1).

8. Солонови Закони. — На Солоната тѣй сѣщо било възложено да напише единъ новъ кодексъ отъ закони вмѣсто Драконовитѣ. Въ всички страни още отъ твърдѣ ранни времена, семейството или колѣното имало извѣстна властъ надъ членоветѣ си, която властъ сега ималъ само законътъ на държавата. Бащата ималъ голѣма властъ надъ дѣтцата си и могълъ даже да ги убива (сравни Второзаконие XXI. 18). Притежанията на тия, които нѣмали дѣтца, оставали слѣдъ смъртта имъ на родѣтъ имъ. Солонъ мислилъ, че животътъ и

1) Събиранieto на Ареопагътъ, прѣдъ което говорилъ Апостолъ Павелъ, било вѣроятно просто едно събрание отъ граждани безъ всякакъвъ авторитетъ. (Дѣянiя XVII).

свободата на дѣтцата не трѣбва да зависятъ отъ волята на бащите имъ и че колѣното (родътъ) не трѣбва да има никакво право надъ собствеността на бездѣтнитѣ, подиръ смъртта имъ. Затова той издалъ законъ, че бащата не бива да продава, или залага дѣтцата си, и че бездѣтнитѣ иматъ право да оставатъ имуществото си слѣдъ смъртта си комуто искатъ. Синътъ билъ длъженъ да поддържа баща си на старостъ, нѣ само ако баща му му е далъ едно възпитание. Солонъ желаялъ всичкитѣ граждани да зиматъ живо участие въ завардванието на държавата отъ зло, тъй като тамъ нѣмало нито войска, нито полиция; съ тая цѣль той наказвалъ всѣки гражданинъ, който, кога избухновало смущение, не зималъ решително участие било отъ едната или другата страна. Солонъ свършилъ дѣлото си, като опростилъ всички, които паднали въ немилость прѣзъ послѣднитѣ бъркотии, и Алкмеонидитѣ се завърнали въ Атина (494 г. прѣди Х.).

9 **Номотети.** — Злините, които сжществували въ Атина, били общи и въ другитѣ Гърцки държави, и както въ Атина, така и въ много отъ тѣхъ се възлагало по на единъ човекъ да напише нѣкой съвършенно нови закони, които да освобождаватъ гражданетѣ отъ всѣко притѣснение и оскърбление и имъ даждатъ възможность да живѣятъ наедно въ съгласие. Тия-человѣци те наричали *Номотети* т. е. законодатели, нѣкой отъ тѣхъ изпълнили длъжността си съ голѣма мъдрость и сполука, щото дѣйствително дали новъ животъ на държавитѣ си. Ний знаимъ,

обаче, само нѣщо повече за Солоновитѣ закони, нежели за законитѣ на нѣкои отъ другитѣ *Номотети*.

10. **Партии. Пизистратъ Тиранинъ.** — Въпреки великото Солоново подобрѣние, смутоветѣ продължавали въ Атина. Най могущественнитѣ благородни сж били враждебни единъ на други, а понеже Аттика била широка, съразмѣрно другитѣ държави въ Гърция, то жителитѣ ѝ по разнитѣ ѝ части лесно могли да се повдигатъ едни противъ други. Тамъ сжществували три партии, — полското население, прибрѣжното население и планинскитѣ обитатели. Последната партия била най бѣдната и най недоволната, на която на чело се поставилъ най искусниятъ отъ благороднитѣ — Пизистратъ. Водителятъ на прибрѣжното население билъ Мегакалъ, единъ Алкмеонидъ, внукъ на Мегакла, който избилъ Килоновитѣ привърженици. Единъ пазаренъ день, когато градътъ билъ пѣленъ съ бѣдно селско население, Пизистратъ се нацапалъ съ кръвъ, промъкналъ се на тържището и заявявалъ, че по причина на своята ревностъ за народътъ, неприятелитѣ му насмалко щели да го убиятъ. Единъ неговъ другаръ, съ когото Пизистратъ билъ скроилъ цѣлийтъ планъ, прѣдложилъ на народътъ да даде на Пизистрата една стража отъ петдесетъ души въоружени съ сопи. Напраздно Солонъ уговарялъ народътъ противъ това; стражата била дадена и постепенно се увеличила до 400 души. Послѣ, когато Пизистратъ обеспечилъ силата си, завзелъ Акрополъ и провъзгласилъ себе си Тиранинъ (560 г. пр. Х.).

Той билъ два пѣти изгонванъ отъ прибрѣжната и полската партии; нѣ въ 545 г. пр. Х. той трети пѣтъ станалъ тиранинъ и отъ тогава царувалъ спокойно чакъ до смъртъта си (527 г. пр. Х.). Макаръ че се окръжавалъ съ стража отъ иностранци, той управлявалъ твърдѣ благородно и оставилъ Солоновата урѣдба (Конституция) въ сила, само съ това условие, че най високитѣ длѣжности трѣбва да се занимаватъ отъ неговитѣ сродници. Той основалъ такива религиозни празднества, въ които е могълъ да участвува цѣлиятъ народъ; украсилъ Атина съ храмове и общественни здания; поправилъ пѣтищата и докаралъ вода въ градътъ съ водопроводъ. Той събралъ тѣй сѣщо въ Атина живущитѣ въ онова време поети и събиралъ отъ всичкитѣ страни на Гърция преписи отъ по древнитѣ поезии, като назначавалъ учени мъже да ги поправятъ отъ погрѣшки и безпорядкъ.

11. Хиппий и Хиппархъ. — Слѣдъ смъртъта на Пизистрата (527 г. пр. Х.), най голѣмий му синъ Хиппий го наслѣдилъ и управлявалъ кротко; нѣ въ 514 г. прѣди Х. Хиппархъ, братътъ на Хиппия, обидилъ сестрата на единъ младъ гражданинъ, на име Хармодий, който, заедно съ приятелътъ си Аристогитона, се рѣшилъ да убие и тиранинътъ и брата му. Тѣ сполучили да убиятъ Хиппарха, нѣ Хиппий се спасилъ съ смѣлостъта и рѣшителността си; а Хармодий и Аристогитонъ биле погубени. Слѣдъ това Хиппий станалъ жестокъ и почнали да го ненавиждатъ за гдѣто убивалъ и се отнасялъ злѣ съ гражданетѣ.

12. **Свършъка на Тиранството.** — Още отъ възвръщанието на Пизистрата въ 545 г. пр. Х. Алкмеонидитѣ сж били въ заточение. Нѣ тѣ, като били доста богати и искали да омиятъ срамътъ си съ нѣкой благодетеленъ подвигъ, прѣдприели за извѣстна сума да подноватъ Делфийскитѣ храмъ, който билъ изгоренъ, и при все че условието имъ било да го направатъ отъ простъ камакъ, тѣ го въздигнали отъ чистъ мряморъ. Съ това тѣ спечелили симпатиитѣ на оракулътъ, и като знаили, че догдѣто царува семейството на Пизистратовата фамилия нѣма да имъ се разрѣши да се върнатъ въ Атина, то тѣ подкупили жрицата въ Делфи, щото винаги когато Спартанцитѣ пратятъ да се допитватъ нѣщо до Оракулътъ, то тя да дава само този отговоръ: „Атина трѣбва да се освободи“. Спартанцитѣ, като видели, че когато и да се обърнали къмъ богътъ, той не искалъ да имъ даде другъ отговоръ освѣнъ горния, рѣшили се да изпълнатъ това, което той имъ заповѣдвалъ. Заради това, тѣ проводили войска да испъди Хиппия, и той като я разбилъ, тѣ проводили друга подъ началството на Спартанскитѣ царь Клеомена. Дѣтцата на Хиппия паднали въ ржцѣтѣ на Клеомена, а за да ги отнеме, Хиппий се съгласилъ да напустни Атика. Така се прекратило тиранството на Пизистратидитѣ (510 г. прѣди Х.). Атинянетѣ, като си припомнювали ужаснитѣ послѣдни четири години на Хиппиевото тиранствование, почитали паметъта на Армодия и Аристокитона, като на освободитѣли на градътъ.

13. Клистеновото учреждение. Демокрация. —

Нъ слѣдъ изгонванието на Хиппия, борбата между партиитѣ се почнала изново. Мнозина отъ благороднитѣ, подъ ржководството на Изагора, искали да повърнатъ старото управление на благороднитѣ, каквото било прѣди Солона; нъ Алкмеонидитѣ, на чело съ Клистена, синътъ на Мегакла, образували противна страна. Клистенъ носилъ името си отъ Сикионскитѣ тиранинѣ, Клистена, който билъ тестъ на баща му Мегакла. Той билъ тоя който подкупилъ жрицата въ Делфи, тоя сжщия сега, било отъ честолюбие или отъ искренна любовъ къмъ Атинянетѣ, застаналъ за проститѣ народъ и му далъ по обширна власть въ управлението.

14. **Фили и Деми.** — Въ Атина имало едно старо подраздѣление на народа на четири фили, нарѣчени *Ионийски фили*. Клистенъ отмѣнилъ това подраздѣление, защото то карало проститѣ хора да очакватъ на благороднитѣ отъ филата си; нъ вмѣсто да дѣли народътъ по рождение той раздѣлилъ земята на много окрѣзи или общини, нарѣчени *Деми*, и послѣ съставилъ десетъ нови фили, като поставилъ въ всѣка една отъ тѣхъ жителитѣ на нѣколко Деми, които лѣжали на извѣстно расстояние една отъ друга. По такъвъ начинъ, новитѣ фили никакъ не приличали на нѣкакъвъ видъ каста, или племе: народътъ въ всѣка една отъ тѣхъ бивалъ смѣсъ отъ разни страни на Аттика, и нѣмало никакви връски по родъ или коренъ, защото членовѣтъ на едно племе бивали распрѣсквани въ разни фили. Съ това нѣщо Клистенъ

се надѣвалъ да възбрани на силнитѣ благородни да съставятъ партии за своята поддръжка и да тури край на подраздѣлението на страната на такива партии, като полска, прибрѣжна и планинска.

15. Съвѣтъ. — Спорѣдъ Солоновата урѣдба, съвѣтътъ се съставлявалъ отъ по 100 души отъ всѣка една отъ четиритѣ *Ионийски фили*: т. е. 400 души. Клистенъ настоялъ да се избира съвѣтътъ отъ неговитѣ десетъ нови фили, по 50 души отъ всѣка, което давало всичко 500 души съвѣтници. Той незакачалъ Солоновото подраздѣление на классове спорѣдъ имуществото на всѣкиго, нито привилегиитѣ на по богатитѣ классове; нѣкогата направилъ своето подраздѣление на Деми, той поставилъ въ числото на гражданетѣ всичкитѣ мжжѣе, които живѣли въ Аттика, освѣнъ робитѣ, били тѣ родени отъ роби мѣстни житѣли на Аттика или не. Тѣй щото, много търговци и поселенци, нарѣчени *чужденци*, получили Атинско гражданство и народътъ сега почувствувалъ повече отъ на прѣшъ, че действительно ималъ участие въ държавата. Членовѣтъ на всѣко племе още вардили своитѣ религиозни церемонии и гордостъта на племето си; нѣ въ всички правителствени работи народътъ съ своитѣ Деми и нови фили дѣйствувалъ на едно.

16. Събранието. — Клистенъ искалъ народното събрание да заема по висока длъжностъ въ управлението, отколкото въ времето на Солонa: и понеже никаква мѣрка не могла да се внесе въ събранието, безъ тя да е изработена отъ съвѣтътъ, то Клистенъ на-

стоялъ да направи съвѣтътъ по живо учрѣждение, отколкото то било до тогава. Тѣй като 500 души не било възможно всички наедно да разискватъ върху работитѣ редовно, то той раздѣлилъ съвѣтътъ на комисии. Всѣка една комисия се състояла отъ лицата, избрани отъ една изъ новитѣ фили; тѣй щото никой отъ високото благородство немогълъ да се надѣй, че ще има цѣла комисия, съставена изключително отъ негови другари по племе или класса. Съвѣтътъ и събранието наченали вече да заематъ по голѣмо участие въ управлението.

17. **Стратеги.** — Въ свръзка съ филитѣ била основана една нова и важна длѣжностъ. Всѣка една отъ филитѣ трѣбовало да избира по единъ Стратегъ или Генералъ и тия десетъ Генерала командували нарѣдъ, всѣки по единъ день, войската. Единъ отъ Архонтитѣ, називаемъ Полемархъ командувалъ съ тѣхъ заедно послѣ. Постепенно, Стратегитѣ придобили право да водятъ външнитѣ работи на държавата.

18 **Жури.** — Около същото това време събранието се раздѣлило на сѣдилища, или жури, за да можатъ главнитѣ дѣла да се сѣдятъ въ сѣдилища отъ граждане, а не да се рѣшаватъ, както било по прѣди, отъ архонтитѣ или Ареопагътъ.

19. **Остракизмъ.** — Клистенъ, като виждалъ, че по цѣла Гърция всѣкий славобивъ чловѣкъ е можълъ да стане тиранинъ, защото нѣмало войски нито полиция, да защищаватъ конституцията и като се страхувалъ да се не въздигне изново нѣкой тира-

нинъ въ Атина; то той установилъ единъ
обичай, подъ названието остракизмъ, по ко-
гото гражданетъ се избавяли отъ всѣкиго,
който се е подозирвалъ че иска да стане тиранинъ
или да хвърли държавата изново въ нѣкои жес-
токи борби. Прѣди всичко трѣбвало съвѣ-
тъ и събрание да се произнесътъ, че
държавата наистина се е опасявала отъ нѣко-
го; послѣ гражданетъ били свиковани на съ-
брание въ извѣстенъ день и всѣки написалъ
на единъ билетъ името на тогози, когото
той мислялъ опасенъ за държавата; и ако
неговото име бивало написано на 6000
билета, то трѣбвало той да се отстрани отъ
страната за десетъ години; изгонениятъ не-
губилъ своята собственостъ, и въ крайтъ на
десетата година, той могълъ да се върне пакъ
съ всичкитъ си граждански права.

20 **Жребие.**—Въ сщщото време или мал-
ко по късно била исмислена и друга една
хитростъ за да се предваря всѣко образува-
ние на партии въ държавата отъ страна на
честолюбивитъ и да се даде по добъръ слу-
чай и на по слабитъ хора. Когато кандида-
титъ за архонството давали имената си, то-
гава народътъ вместо да гласува кои отъ онѣ-
зи, които сж си дали имената, трѣбва да бж-
дтъ архонти, тѣ хвърляли жребие. Така всич-
ко, което единъ славолубивъ чело вѣкъ е мо-
гълъ да направи, било да подложи само
името си като кандидатъ; защото, като се
унищожило гласоподаването, безполезно е
било за него вече да съставя партия за да
го поддържа. Най високитъ чиновници, обаче,
Стратегитъ небили никога избирани по жре-

бие; защото голѣмо зло би послѣдвало, ако жребийтъ падне на чловѣкъ неспособенъ за военачалникъ.

21. Спартанцитѣ се намѣсватъ. — Преобразованията на Клистена давали на градътъ голѣма властъ, и управлението на Атина отъ Тимокрация почнало вече да се обръща на *демократия* или *управление отъ народътъ*, отъ *грьцката дума Демосъ* — народъ и *Кратосъ* — властъ. Мнозина благородни, водени отъ Изагора, съ все сила се противили на Клистена, и когато Изагоръ видѣлъ, че не ще може да противостои на Клистеновитѣ преобразования, той се обърналъ къмъ Спартанскійтъ царь Клеомена за помощъ, като казвалъ, че Клистенъ се тѣкмялъ да стане тиранинъ, и като дѣдо си Клистена Сикионскій, щѣлъ да бѣде неприятель на Дорянетѣ. Клеоменъ билъ много честолюбивъ царь и желаялъ Спарта да контролира Атина, затова, за да се избави отъ Клистена, той каралъ Атинянетѣ да изгонятъ Алкмеонидитѣ, родътъ на Клистена, по причина на тѣхното проклятие. Клистенъ веднага оставилъ Атина, а Клеоменъ отишълъ въ нея съ малочисленна войска и изгонилъ 700 семейства, на които Изагоръ му посочилъ, като на *демокритически*. Послѣ, той се помжчилъ да распустине съвѣтътъ на петътѣхъ стотинѣ. Нѣ цѣлийтъ народъ вѣстаналъ съ оружие. Войскитѣ на Клеомена били отблъснати и натикани въ крѣпостъта. Атинянетѣ, послѣ ги оставили да се остѣпятъ безъ загуби, нѣ предали на смъртъ гражданетѣ, които се били съединили съ тѣхъ. Тогава Клеоменъ повикалъ спарганскитѣ съюзници отъ Целопонесъ.

и нахълталъ въ Аттика, като се решилъ да направи Изагора Тиранинъ, защото Изагоръ билъ готовъ да подчини Атина на Спарта. Той неказвалъ на съюзниците какво е било намѣрението му; нъ когато стигнали до Елевсисъ въ Аттика, съюзниците узнали намѣрението му и се отказали да го слѣдватъ по нататъкъ, тъй щото войската му се расцѣпила. Клеоменъ убѣдилъ тъй също Тиванците и гражданетъ на Халки въ Евбея, да обявятъ война на Атина. Когато Атинянетъ видѣли расцѣпената Клеоменова войска, тѣ потеглили връзъ Тиванците и ги намѣрили при брѣгътъ на Еврипъ че чакатъ Халкидянетъ. Атинянетъ нападнали и разбили Тиванската войска и, като свършили сражението, на, часътъ минали прѣзъ Еврипъ и въ сѣщиятъ день нанесли пълна побѣда и на Халкидянетъ; тъй щото цѣлата държава Халки останала на тѣхно расположение. Тѣ отнели земята на благородните Халкидяне и заселили въ нея 4000 Атински земледѣлци. Спартанците завиждали сега най много на Атина. Тѣ узнали, че жрицата въ Делфи била подкупена да ги кара да изгонятъ Хиппия и се рѣшили да покорятъ Атина и повърнатъ Хиппия. Нъ отъ случившето се въ послѣднийтъ походъ, тѣ не смѣили да скриятъ намѣрението си отъ своите съюзници. Затова, тѣ свикали депутации отъ всички краища на Целопоннесъ и се помъчили да ги убѣдатъ да се съединатъ за възвръщанieto на Хиппия. Нъ прѣдставителтъ на Коринтянетъ, Созиклесъ, укорилъ Спартанците, понеже тѣ бивали винаги неприятелъ на тиранетъ, а сега измѣ-

за съсипванието на Гърция и грамадна Картагенска войска турила въ обсада Химера, на сѣверъ въ Сицилия. Гелонъ, Сиракузскитъ тиранинъ, отишелъ съ 50,000 души на помощъ на Химера и нанесълъ такъвъ ударъ на Картагенянетъ, щото Гърция отъ къмъ тая страна била избавена вече отъ всякаква опасностъ.

30. Сражение при Платея (479 г. пр. Х).—

Мардоний и войската му прекарали зимата спокойно въ Тессалия, защото сѣвернитъ Гърци още се повинували на Перситъ. Когато настъпило лѣто, той навлѣзълъ въ Атика. Подиръ сражението при Саламинъ, Атинянетъ се завърнали въ разрушенитъ си жилища и градътъ билъ отъ части припостроенъ. При приближаванieto на Мардония, Гърцитъ чакали помощъ отъ Спарта, нъ помощъ не дошла и Атина била втори пѣтъ напусната и разрушена. Най сѣтнъ Спартанцитъ вдигнали всичката си сила. Тъ свикали сухопѣтнитъ сили на всичкитъ си съюзници и една армия отъ 110,000 души, подъ началството на Павзания, настойникътъ на малкиятъ Леонидовъ синъ, потѣглила срѣщу Мардония (Септ. 479 г. пр. Х.). Мардоний ималъ главната си квартира въ Тива, и Тиванцитъ отъ ненавистъ къмъ Атина, служили ревностно въ Персийската войска. Павзаний навлѣзълъ въ Беотия и цѣли десетъ дена войскитъ стоели една срѣщу друга близо да Платея. На единадесетитъ день Гърцитъ не могли вече да си наидатъ вода. По мъжественнитъ капитани чакали съ нетърпение бойтъ; нъ Павзаний несмѣлъ да на-

лѣти на Перситѣ, гдѣто тѣ стояли, и вечерѣта далѣ заповѣдъ да отстѣпатъ на по добра позиция. Движението хвърлило Гръцката армия въ безредица и три колони отъ нея се отдалечили доста. На слѣдующата заранъ Мардоний, като видѣлъ, че Гърцитѣ отстѣпили, далѣ заповѣдъ за настѣпление. Спартанцитѣ и Тегейнетѣ се опълчили прѣдъ главната Персийска сила, Атинянетѣ били малко по на лѣво отъ тѣхъ, а третата колонна на Гърцитѣ била се отстранила толкова на далече, щото не могла да земе участие въ сражението. Перситѣ искарали на прѣдъ свойтѣ стрѣлци, и като наредили дървенитѣ си щитове като ограда прѣдъ себе си, обсищвали Спартанцитѣ съ стрѣли, като градъ. Прѣди да почнатъ бойтъ, Спартанцитѣ имали обичай да принасятъ жертва и да чакатъ за прѣдвѣстие, или знакъ отъ небесата, за приношението. Даже сега, когато стрѣлитѣ валяли върху тѣхъ като градъ, Павзаний принасялъ жертва. Прѣдзнаменованията били лоши и той несмѣилъ да престѣпи на прѣдъ. Спартанцитѣ насѣдали на колѣна задъ свойтѣ щитове, нѣ стрѣлитѣ пакъ ги пронизвали и най мжжественнитѣ борци мрѣли съ горестъ, като жаляли не затова, че умиратъ, нѣ затова, че умиратъ безъ да нанесжтъ поне единъ ударъ зарадъ Спарта. Въ злощастieto си Павзаний се обърналъ къмъ богинята Хера и догдѣто той още се молилъ, Тегейнетѣ се хвърлили на прѣдъ и на часътъ прѣдзнаменованията се измѣнили. Тогава Спартанцитѣ налѣтели на неприятельтъ. Преградата била съборена и Азиат-

щитѣ, като захвърлили лжковетѣ си, сражавали се отчаянно съ кжситѣ си копия и ятагани. Нѣ тѣ нѣмали металически оржжия да се защищаватѣ, а Спартанцитѣ съ каленитѣ си копия и щитове, като се досѣгали единѣ съ други, поражавали всичко прѣдѣ себе си. Перситѣ се повърнали и побѣгнали въ укрѣпенниятѣ си станѣ. Спартанцитѣ се хвърлили врѣхѣ него, нѣ тѣ, като не били искусни да нападатѣ на укрѣпления, Перситѣ ги задържали, до гдѣто Атинянетѣ се спуснали побѣдоносно врѣзѣ Тиванцитѣ. Послѣ станѣтѣ билѣ взетѣ съ пристѣпѣ и нещастнитѣ пълчища били изсѣчени на кжсове. Никога не се е нанисало такова поражение: Персийската войска била съвсѣмѣ изтрѣбена и това дало край на Персийското насилствие. Отѣ грамадната користѣ една десета частѣ била дадена на боговетѣ. На Платеянетѣ била отпусната награда за мжжеството имѣ; тѣмѣ била възложена длѣжността, да пазятѣ гробоветѣ на убититѣ; и Павзаний съ тържественни клѣтви обявилѣ да се почита вѣчно тѣхната територия, въ която станжло сражението, за священная земя.

31. Сражение при Микале.— Въ сѣщитѣ день, когато сражението при Платея изтрѣбило нападателитѣ на Гърция, една друга битка на брѣгѣтѣ на Мала Азия турила край на Персийското владичество въ Иония. Гръцката флота преминала въ Азия и срѣщнала Персийската флота при Микале, близо до Милетѣ. Персийскитѣ адмиралѣ не искалѣ да се сражава на море; той извадилѣ на сушата моряцитѣ си, притѣглилѣ кораби-

тѣ на брѣгътъ и се съединилъ съ Персийската пѣхота на сушата. Гърцитѣ, отъ които по голѣмата частъ били Атиняне, били готови да се биятъ било на сухо или на море; тѣ нападнали неприятелътъ на брѣгътъ и не само спечилили пълна побѣда, нѣ и запалили Персийскитѣ кораби и ги истрѣбили. Ионянетѣ, които били принудени да служатъ съ Перситѣ, преминали въ време на сражението отъ къмъ Гърцитѣ и отъ тогава Иония била вече свободна.

32. Какво спасило Гърция.— И така, Перситѣ, които покорили такава голѣма Империя, били напълно разбити отъ една малка частъ отъ Гърция. Ние трѣба да приемемъ, че това отъ части се дължало на погрѣшки тѣ на Персийскитѣ военачалници и че много нѣща въ войната праватъ малко честъ на Гърция. Много отъ държавитѣ се подчинявали твърдѣ лесно на Ксеркса; нѣкои били на негова страна отъ начало и даже въ всички ония, които се борили най рѣшително, имало е по една частъ, готова да се подчини на Персия. Въобще Гърцитѣ се грижили много повече за себе си, а съвършено малко за общото дѣло. Спарта, макаръ че тя нанесла смъртнийтъ ударъ при Платея, била тѣжка и ненадѣждно достойна, като за водителка на Гърция. И едва ли друга нѣкоя държава е могла да развие по голѣма смѣлостъ, прѣдприемчивостъ и рѣшителностъ отъ тия, които Атина показвала отъ началото и до крайтъ на войната. Само енергията на Атина и обичайтъ на Целопонескитѣ държави, да дѣйствуватъ на едно подѣ прѣд-

водителството на Спарта, направили Европейска Гърция по трудна за завоевание отъ колкото Иония.

ГЛАВА V.

Атинската Империя и Пелопонеската Война.

1. **Стѣни около Атина и Пирея.** — Подиръ сражението при Платея, Атинскитѣ жители се върнали въ своитѣ съсипани жилища и градътъ билъ изново въздигнатъ. Обаче, вмѣсто да изградятъ пакъ старитѣ стѣни, Темистоклъ ги убѣдилъ да изградятъ стѣнитѣ по на вѣнъ отъ града, тъй щото въ случай на война, селското население да може да пренася стокитѣ си въ Атина и да се укрива вжтрѣ въ тѣхъ. Съсѣднитѣ държави, особено Егина и Коринтъ, завиждали на могуществото на Атина и когато видѣли силното укрѣпление, което Темистоклъ правилъ, тѣ побудили Спартанцитѣ да се намѣсатъ и да спрѣтъ работата. Нъ Темистоклъ съ хитростъ залъгалъ Спартанцитѣ, догдѣто стѣнитѣ били издигнати толкова високо, колкото да може да се защищаватъ. Послѣ било вече късно за Спартанцитѣ да се намисатъ, и тѣ трѣбвало да потаятъ гнѣвътъ си. Стѣнитѣ около Атина били свършени и една още по яка стѣна била изградена около Пирей.

2. **Павзаний.** — Сражението при Микале освободило Иония, нъ още много градове, по брѣгътъ на Мала Азия и Тракия, били въ рѣцѣтъ на Перситѣ. Главниятъ отъ тѣхъ билъ Византия, сега Константинополъ

или Цариградъ. До като Византия принадлежала ва Перситѣ, тѣ испращали отъ пристанището ѝ флоти, за да правятъ пакости на Гръцкото мореходство и лесно могли да навлѣзатъ изново въ Европа. Затова Гърцитѣ подъ началството на Павзанія обсадили Византия. Градътъ билъ земенъ и нѣкой родственници на Ксеркса паднали въ ржцѣтъ на Гърцитѣ. Нъ Павзаній вече си съставилъ единъ предателски планъ. Въ отнетиетъ Персийски станъ при Платея и при Византия, той видѣлъ блѣсъкътъ на Персийскитѣ Князѣе и когато се запозналъ по добръ съ Персия, узналъ колко нищожна била Спарта и всичкитѣ Гръцки държави по богатство и величина въ сравнение съ великото източно царство. Той останалъ неблагодаренъ отъ положението си и си помислилъ, че и самъ той може да стане великъ царь, като источнитѣ царѣе. Затова, когато Византия била взета, той освободилъ сродниците на Ксеркса, безъ да имъ стори нѣкакво зло, и пратилъ на Ксеркса писмо да иска дъщеря му за жена, като се обѣщавалъ да подчини цѣла Гърция на Персийската Империя. Той наченалъ вече да се обхожда, като Сатрапъ, да живѣе раскошно, като Перситѣ и да обижда Гърцитѣ, които служили съ него. За тая му измѣна, стигнало извѣстие въ Спарта, и той билъ повиканъ да се върне. На това отгорѣ Ионянетѣ, които служили въ флотата, поради постѣпката на Павзанія, поканили Атинскитѣ военачалници да взематъ командата на Гръцкитѣ морски сили, вмѣсто Спарта. Атинянетѣ приели, и

когато Намѣстникътъ на Павзания пристигналъ отъ Спарта, той нашълъ, че никой не желае да му се повинува и се върналъ на задъ.

3. **Делоский съюзъ** (477 г. пр. Х). — Въ време на Персийската война, Спарта била припозната за водителка на Гърция отъ всичкитѣ държави, които воювали; нѣ отъ послѣ се образували два голѣми съюза, на чело на които стоели отъ една страна Спарта, а отъ друга Атина. Пелопонескитѣ държави, както и по прѣди, си останали съ Спарта; а островитѣ и много градове по брѣговетѣ на Мала Азия и Тракия се съединили въ единъ новъ съюзъ подъ прѣдводителството на Атина. Тоя съюзъ билъ нарѣченъ Делоский съюзъ, защото прѣдставителитѣ му се събирали въ храмътъ на Аполона на островъ Делосъ, гдѣто се пазило и съкровището на съюзътъ. Цѣльта на тоя съюзъ била да не пуца Перситѣ въ Егейското море. Всѣки градъ билъ длъженъ да дава всѣка година по нѣколко военни кораба съ корабленицитѣ имъ, или пъкъ известнo количество пари; а избранныйтъ мжжъ, който трѣбало да опрѣдели вносътъ на всѣки, билъ честныйтъ Аристидъ, който тогава командувалъ Атинската флота. Още отъ начало, между Спартанскыйтъ съюзъ и Атинскыйтъ имало двѣ голѣми разлики. Спартанскитѣ съюзници давали пѣши войски, а Атинскитѣ — кораби; нѣ освѣнъ това, Спарта на всждѣ поддържала олигархическото управление, а Атина — демократическото. Тѣй щото, въ единъ и сжщъ градъ, партия-

та на благороднитѣ бивала често въ полза на Спарта, а партията на простиитѣ народѣ въ полза на Атина. Най главната грѣшка въ Делоскиятѣ съюзъ била тази, че на нѣкои държави се позволило вмѣсто хора и кораби, да внасятѣ пари. Това дало поводъ и на другитѣ държави, които отъ начало давали кораби, да се проумѣватѣ и да внасятѣ, вмѣсто кораби пари, за да избѣгнатѣ отъ тѣжкийтъ и опасенъ моряшки животъ. Това ги направило чисти поданници на Гърция вмѣсто свободни нейни съюзници. До гдѣто се придържали у корабитѣ си, тѣ имали срѣдства да се защищаватѣ, ако Атина е посѣгнала да имѣ стори нѣщо зло; нѣ когато хванали да пращатѣ пари, вмѣсто корабитѣ, изгубили всѣко влияние надъ Атина, и паритѣ заприличали на данѣкъ, плащанъ на Атина, вмѣсто на съюзтъ. Съ време, събранията на депутатиитѣ се прекратили: съкровището било пренесено изъ Делосъ въ Атина (459 г. пр. Х.) и голѣмата частъ отъ паритѣ били исхарчени за заплата на Атинянетѣ, които рѣдили общитѣ дѣла (работи) и украсявали Атина. Тая промѣна ставала постоянно; отъ начало по малкитѣ държави нѣмали право да се оплакватѣ отъ Атина. Войната съ Перситѣ се продължавала; мѣстата, които Персия още занимавала по Егейското море, били отнемени едно слѣдъ друго, и въ 466 г. пр. Х., Атинскиятѣ Пѣлководецъ, Кимонъ, спечелилъ двѣ побѣди надъ Перситѣ, по суша и по море, при устието на рѣка Евримедонъ, на южниятѣ брѣгъ на Мала Азия. Първитѣ признаци на недовол-

ствието на съюзътъ отъ Атина се появили въ сжщата година. Островътъ Наксосъ възстаналъ противъ съюзътъ и изново билъ принуденъ да влѣзе въ него.

4. **Павзаний.** — Кагато Павзаний стигналъ въ Спарта, той билъ обвиненъ въ предателство, нъ не билъ осжденъ. Той се върналъ въ Мала Азия и се помжчилъ да убѣди нѣкои отъ тамшнитѣ държави да му помогнатъ въ плановѣтѣ. Нъ Спартанцитѣ го повикали пакъ назадъ, и той сега вече наченалъ да прави съзаклятия съ Илотитѣ, да съборятъ Спартанското управление. Най сѣтнѣ, Ефоритѣ наумили да го подслушватъ, когато говорилъ на нѣкой отъ своитѣ роби, и това, което чули, ги убѣдило въ неговото предателство. Той се скрилъ въ единъ храмъ и билъ принуденъ да умрѣ отъ гладъ (467 г. пр. X).

5. **Темистоклъ.** — Ефоритѣ открили, че Темистоклъ билъ намѣсенъ въ предателството на Павзания. При всичкитѣ свои удивителни умственни способности, Темистоклъ ималъ малко понятие отъ честността. Той и до послѣднийтъ си часъ никакъ не искалъ и да знае за това, което прави, дали е честно, или не; и когато се свършила войната, той употребилъ всичката си тогавашна властъ, да се награби съ пари отъ по малкитѣ държави. Неговата несправедливостъ и горделивостъ го направили омразенъ въ Атина, и въ 471 г. пр. X, той билъ изгоненъ съ остракизмъ и отишълъ да живѣе въ Аргосъ. Когато видѣлъ, че неговото участие въ предателството на Павзания се открило, той

побѣгналъ, и прѣзъ много опасности, си пробилъ пѣтъ чакъ до Суза, столицата на Персийската Империя. Малко по прѣди Ксерксъ умрѣлъ и на престолътъ билъ синъ му Артаксерксъ. Темистоклъ написалъ едно писмо на царъ Артаксеркса и му казвалъ, че макаръ и да е направилъ такова голѣмо зло на Ксеркса, което никой други чловѣкъ не може направи, той могълъ да направи на Персия сжщо и такива голѣми услуги. Царътъ го приелъ на радо сърдце и му далъ голѣмо богатство. Всичкитѣ Перси се надѣвали, че Темистоклъ, който никога негрѣшилъ въ това, което прѣдприема, е щѣлъ да имъ помогне да завоюватъ Гърция; нъ той умрѣлъ, безъ даже да се опита въ това. Той умрѣлъ, като заточеникъ и Персийски наемникъ, защото поставялъ парата и властта по горѣ отъ правдата и любовта къмъ отечеството; отъ друга страна пъкъ, никой другъ чловѣкъ не е въздигнвалъ никога нѣкоя малка държавица, до такава степенъ, както Темистоклъ въздигналъ Атина.

6 Партии въ Атина. — Когато Атинянетѣ напуснали отечеството си, то всички тѣлесно здрави граждане, богати и сиромаси, служили на корабитѣ въ флотата при Саламинъ. Участието, което бѣднитѣ взели въ удържанието на тая велика побѣда, ги накарало да мислатъ, че тѣ извършили толкова за Атина, колкото и богатитѣ и че тѣ нетрѣбвало да се недопусчатъ на държавни служби, както било по сжществуващата тогава конституция. Аристидъ, водителятъ на богатитѣ и благороднитѣ, който се мжчилъ да спази древ-

нитѣ обичаи, видѣлъ че канституцията щѣла да бѣде измѣнена и прѣдложилъ самъ измѣнението, за да недопустне распалениятъ народъ да я земе въ свои рѣцѣ. Отъ тогава най бѣднийтъ гражданинъ е могаль да бѣде избранъ за архонтъ или за други длѣжности, и Атина станала по демократическа отъ на-прѣшъ. Слѣдъ смъртъта на Аристидъ (468 г. пр. Х.), водитель на благородната партия станаль Кимонъ, Милтиядовътъ синъ, добъръ пѣководецъ и твърдѣ честенъ человекъ. Той и привърженниците ѣ му били горѣщи приятели на Спарта и се мѣчили да съединатъ Спарта и Атина заедно съ съюзниците ѣ имъ и обеватъ война на Персия, вмѣсто да си праватъ зло едни на други.

7 **Периклъ.** — Вождѣтъ на противната партия билъ Периклъ, единъ благороденъ отъ родѣтъ на Алкмеонидите. Периклъ виждалъ, че отъ началото на Персийските войни до сега въ Гърция било всичко тѣй измѣнено, щото управлението, което прѣди нѣколко години е билъ згодно въ Атина, сега вече не било приспособимо. Атина тогава била съвсѣмъ малкъ вжтрѣшенъ градъ, гражданите ѣ били повечето дребни земедѣлци, които дохождали въ градѣтъ само случайно, и могли да оставятъ държавните работи на по богатите, стига само да отгърватъ отъ рѣцѣте на лихвоемецѣте произведенията на земите ѣ си. Сега Атина била голѣмъ търговски градъ; тя се появила като новъ градъ край морето, препълненъ съ прѣдприемчиви, остроумни търговци; неговите кораби се намирали по всичките пристанища на Гърция; не-

говата морска сила се показала най могуществена въ свѣтътъ; той стоялъ на чело на единъ съюзъ, който покривалъ Егейското море. Атина станала господствующи градъ и Периклъ мислилъ, че нейнитѣ граждани трѣбва да сж племе, способно да управлява и себе си и владѣнията си. Той мислилъ, че най обикновениятъ гражданинъ е могъль да стане уменъ и чувствителенъ чрѣзъ воспитанието, чрѣзъ слушанието на рѣчитѣ, които се държали въ събранието, чрѣзъ упражняване въ сждилищата, като адвокати и чрѣзъ участие въ всѣкидневниятъ животъ на своитѣ съграждане, между които сжществували почти всичкитѣ видове дарби. Той мислилъ тъй сжщо, че голѣмата масса на гражданетѣ, ръководена отъ мъдри държавни мъжъе, е щѣла да даде възможность да се обсъжда подобрѣ онова, което било добро за Атина, нежели малкото тѣло отъ благороднитѣ или богатитѣ. Той нѣмалъ довѣрие въ това, че благороднитѣ искатъ да удържатъ Атина въ нейното ново величие, нито че разбиратъ какъ да направатъ това. Тѣхната любовъ къмъ миналитѣ времена му се виждала повече като ущърбъ, нежели преимущество, и тѣхното уважение къмъ Спарта, като опасно за Атина. Той виждалъ ясно, че Спарта щѣла всѣкога да бжде завистлива неприятелка на Атина, и макаръ че той не желаялъ да ускори войната, той знаилъ, че Кимоновитъ опитъ, да продължава добритѣ отношения съ Спарта, нѣмало да сполучи, и искалъ Атина да бжде колкото ся може по силна, прѣди да избухне сблъскването.

8 Промѣни въ Атина. — Отъ начало Кимонъ и неговата партия стояла по високо. Около 462 г. пр. Х., въ Спарта станало землетресение и Илотитѣ възстанали. Спарта се видѣла въ голѣма опасность и поискала помощъ отъ Атина; Кимонъ убѣдилъ народътъ да го проводи съ една голѣма сила да помогне на Спартанцитѣ. Нъ подиръ нѣколко време Спартанцитѣ подозрѣли, че Атинянетѣ имъ играятъ нѣкаква игра и ги испроводили назадъ. Тая обида възмутила Атинянетѣ противъ Спарта. Кимонъ, приятельтъ на Спарта, изгубилъ цѣлото си влияние и партията на Перикла взела връхъ надъ всичко. Тѣ отнели на Ареопагътъ, въ когото благороднитѣ били толкова могущественни, правото да отхвърля нѣкои нови закони и да се мѣси въ работитѣ на гражданетѣ и турили въ дѣйствието една мѣрка, която давала правилна заплата на гражданетѣ и жюритѣ за служението имъ въ Събранието, тъй щото бѣднитѣ хора могли да предадѣтъ доброволно времето си на това и всичкитѣ държавни работи щѣли да се водатъ повече отъ самитѣ граждани. Съюзътъ съ Спарта билъ разваленъ и единъ новъ съюзъ билъ сключенъ съ Аргосъ, неприятельтъ на Спарта. Самъ Кимонъ билъ изгоненъ съ остракизмъ въ 459 г. пр. Х.

9 Войни. — Атинянетѣ влѣзли въ съюзъ тъй също и съ Мегара, защото въ планинитѣ на Мегара тѣ би по лесно противостояли на една войска, която би идяла отъ къмъ Пелопонесъ. Въ слѣдствие на това, Коринтъ и Егина обявили война на Атина. Атинянетѣ спечелили една

побѣда на морето и блокирали Егина. Въ същото време много Атинска войска се сражавала въ Египетъ противъ Перситѣ; а Коринтянетѣ, като знаили, че всичкитѣ Атински войски били заняти, навлѣзли въ Мегара (458 г. пр. Х.). „Момчетията и старцитѣ“, т. е. ония, които стояли дома си и неслужили въ войската, защото били твърдѣ млади или твърдѣ стари, излѣзли отъ Атина и разбили съвършено Коринтянетѣ. Часть отъ единъ надписъ се съхранява и до сега и ни дава имената на Атинянетѣ, които били избити тая година въ сраженията. Въ едната тая година Атинянетѣ водили война въ Кипръ, въ Египетъ, въ Финикия, въ Мегара, въ Егина и по брѣгътъ на Целопонесъ. Възтържествованието надъ Перситѣ е това, което изпълнило Атинянетѣ съ това имъ чудно въодушевление и прѣдприемчивостъ. Тѣ чувствували, че нѣмало вече нѣщо мъчно за тѣхъ.

10. **Беотия.** — Повечето отъ градоветѣ въ Беотия били съединени въ единъ съюзъ съ Тива на чело. Платея се борила постоянно да се освободи отъ съюзътъ и най сѣтливѣ успѣла, като се съюзила съ Атина. Това и нѣкои други причини, направило Тива най зълъ врагъ на Атина. Управлението на Тива било олигархическо и тя е можала да поддържа съюзътъ, само като въвежда олигархически управления въ другитѣ градове. За да се помогне на Тивянетѣ да постигнатъ това, часть Спартански войска била проведена въ Беотия (457 г. пр. Х.) и Алигархическата партия въ Атина намѣрила случай да влезе въ съзаклатие съ Спарта. Спартан-

ската войска на връщане изъ Беотия щѣла нечаянно да се вмѣкне въ Атина и да постави управлението въ рѣцѣтъ на благороднитѣ. Нѣ Атинянетѣ открили съзаклятието и проводили да присрѣщнатъ Спартанцитѣ. Едно сражение било станало при Танагара, и макаръ че Атинянетѣ били разбити, Спартанцитѣ несмѣили да влезатъ въ Атина. Два мѣсеца подиръ това, Атинянетѣ влѣзли въ Беотия, разбило Тиванцитѣ, съборили Олигархиитѣ въ всичкитѣ градове на Беотия и вмѣсто тѣхъ въвели демократически управления. Тия демокрации били въ сжщность като подданници на Атина, а въ Локрида и Фокида положението на работитѣ било почти сжщото; тѣй щото Атинянетѣ сега въ сжщность управлявали чакъ до Термопили. Въ 455 г. пр. Х. Егина била взета и задължена да плаща данѣкъ.

11 Дългитѣ Стѣни. — Сега били направени двѣ голѣми стѣни, които обгръщали цѣлото пространство между Атина и Пирея, на разстояние повече отъ четири мили на дължъ, и около 182 метра на ширъ. Тия стѣни дали грамадна сила на Атина, защото тѣ неоставяли никаква възможность на коя и дае сухопътна войска да окръжи Атина тѣй, щото да я лиши отъ храна. Догдѣто тия стѣни оставать не земени, мѣжду Атина и Пирея е бивало свободно съобщение и Атинянетѣ могли да донасятъ съ корабитѣ си храна въ Пирея, освѣнъ ако изгубать своето владичество по море, и отъ тамъ да я прекарватъ безопасно между стѣнитѣ въ Атина даже и тогава, когато войска окръжава Атина отъ

къмъ сѹшата. Въ 452 г. пр. Х. съ Спарта било направено премирие за петъ години и силата на Атина била вече на своята висота. Нъ въ 447 г. благороднитѣ на градоветѣ въ Беотия, които били изгонени отъ Атинянетѣ, изново заловили властѣта и разбили Атинянетѣ при Коронея. Атинянетѣ загубили всѣко влияние надъ Беотия, Локрида и Фокида, а въ сѣщото време Евбея и Мегара възстали. Петъ годишното премирие се свършило и Спартанцитѣ нахлули въ Аттика. Атина се намирала въ голѣма опасностъ, нъ била спасена отъ Перикла, който подкупилъ Спартанскитѣ военачалници да се оттѣглатъ и подчинилъ Евбея. Съ Спарта билъ заключенъ миръ за три години (445 г. пр. Х.), Атина отстѣпила своята властъ надъ Беотия и другитѣ държави на материкѣтъ, тѣй щото нейнитѣ подданници и сѣюзници били вече само приморски. Около сѣщото време се свършила и войната съ Персія.

12 Атина въ времето на Перикла. — Прѣзъ слѣдующитѣ десетъ години Периклъ, който занимавалъ длѣжността Стратегъ, управлявалъ всичко въ Атина. Той не турялъ себе си цогорѣ отъ законитѣ, като тиранинъ, и некаралъ народѣтъ съ сила да му се повинова; нъ, ако и като простъ гражданинъ, той билъ въ сѣтояние да управлява народѣтъ чрѣзъ своето краснорѣчие и мѣдростъ, а най вече чрѣзъ свойтѣ благороденъ характеръ. За това гдѣто направилъ Атина да се обхожда съ своитѣ сѣюзници като съ подданицѣ, и гдѣто далъ на гражданетѣ платка за изпълнението на общественитѣ длѣжно-

сти той несъмнено събркалъ; той згрѣшилъ тѣй сжщо и въ това, гдѣто вѣрвалъ, че народътъ би слѣдвалъ съ довѣрие единъ мъдъръ водителъ повече, нежели нѣкой глупавъ. Нѣ никой другъ нѣкога е посвѣтявалъ по великодушно и по самоотверженно живота си на дългътъ да служи на отечеството си както него; затова и за дълбоката мъдростъ, и сполучливостъ на неговитѣ уредби въобще, а най вече за благородната идея, която той ималъ, да въздигне образованието и добриятъ вкусъ между всичкитѣ Атински граждани, на Перикла често гледатъ, като на най добриятъ отъ всичкитѣ Гръцки държавни мъже. Часть отъ Перикловитѣ дѣла винаги ще се помнятъ. Най добритѣ мъже въ всичкитѣ свободни страни иматъ днесъ сжщитѣ чувствования къмъ народътъ, каквито е ималъ и Периклъ. Както Периклъ, тѣй и тѣ желаятъ да видатъ цѣлиятъ народъ, бѣднийтъ и богатийтъ да зима своето справедливо участие въ управлението и да се интересува въ това, което се случавя въ държавата, тѣ вѣрватъ, че щастието на една страна, повече отъ всичко друго, зависи отъ въспитанието и развитието на народътъ. Срѣдствата, съ които Периклъ се мъчилъ да развие народътъ, небили такива, като сегашнитѣ наши училища и общества за подпомаганиято единъ на други; тѣ били такива, каквито се виждали най естествени на Гръкътъ. Отъ всички най много Периклъ далъ на Атинянетѣ оная любовъ къмъ науката, поезията и искусствата, която имъ останяла и слѣдъ паданието на тѣхното военно вели-

чие и която направила Атина по полезна на челоѡѡчеството, нежели нейното военно могущество. Той не далъ на народа си знание отъ книги, защото книги малко имало на онава време; но той се мъчилъ да пробуди всичкитъ тѣхни способности, като направилъ всѣкидневниятъ имъ животъ занимателенъ и дѣятеленъ, вмѣсто досаденъ и лѣнивъ и катс правялъ колкото било възможно повече интересни и благородни нѣщата, въ които участвувалъ цѣлиятъ народъ, като служението на боговетъ и общественнитъ забавления. Подъ негово ръководство храмоветъ и статуитъ на богсетъ, които служили да даватъ на Гърцитъ понятия за боговетъ, били направени, голѣми, хубави и тихи. Въ общественнитъ мѣста били изписани живописни картини, които прѣдставлявали дѣянията на боговетъ въ полза на Атина и най великитъ събития на Атинската история. Пиеситъ на великитъ поети се играли на държавна смѣтка въ едно грамадно открито здание прѣдъ голѣми множества народъ: по сериознитъ отъ тѣхъ, Трагедииитъ, прѣдставлявали нѣкой печално предание за Героитъ, а забавителнитъ, Комедииитъ, често насмивали нѣкой отъ съществуващитъ тогава работи. Тия произведения служили не само за забавление на народътъ и съдѣйствували да навикне и презира грубитъ и глупави забави, нъ го карали и да мисли, както кога ние сега четемъ нѣкоя книга. Най ранниятъ великъ трагически поетъ билъ Есхилъ, който участвувалъ въ сражението при Маратонъ. Неговитъ произведения носятъ твърдъ тър-

жественъ характеръ; тѣ иматъ твърдѣ малко дѣйствующи лица и тѣ говорятъ въ твърдѣ величественъ языкъ. Слѣдующийтъ, Софоклъ, турилъ повече дѣйствия въ своитѣ пиеси и направилъ своитѣ дѣйствующи лица да дѣйствуватъ и говорятъ, по като истенски чловѣчески сжщества. Подиръ него иде Еврипидъ, най патетичнийтъ отъ всички трагически поети. Най великийтъ комикъ-поетъ, който живѣлъ по късно, е Аристофанъ на когото произведенията сж и до сега най забавителни. Той мразялъ направенитѣ промѣни въ Атина и се присмивалъ на новитѣ държавни мжжѣе. Въ Атина се почнало тѣй сжщо и изучаванieto на природата. То се слѣдило нѣколко време въ Иония, нъ Атина станала скоро сборнийтъ пунктъ на всичкитѣ най искусни мжжѣе въ Гърция. Обикновеннитѣ Атиняне мислили, че е грѣшно да се изучава природата, защото тѣ вѣрвали, на примѣръ, че слънцето е единъ богъ. Единъ Ионяненъ, по име Анаксагоръ, приятель и учителъ на Перикла, безчестно побѣгналъ, когато билъ предаденъ на смъртъ, защото казвалъ, че слънцето било направено отъ камъне, както и земята. И така, въ Атина дирението причината за всичко, което знаели, се почнало едва сега; а народътъ до тогава билъ още суевѣренъ; нъ поезията и искусствата отъ времето на Перикла оставатъ и до сега, като образци на чловѣческата хубостъ.

13. Противоположността на Атина и Спарта. — Периклъ украсилъ Атина, а Спарта останала като едно просто село безъ общес-

твенни здания, и противоположността въ живота на Атинянетѣ и Спартанцитѣ била толкова голѣма, колкото и външниятъ видъ на двата града. Животътъ на Атинянетѣ билъ пълненъ съ разнообразие: живостта и прѣдприимчивостта съставили частъ отъ тѣхната натура. Спартанцитѣ напротивъ се придържали о свойтъ тѣжъкъ воененъ животъ и своитѣ стари правила. Тѣ били малко въспитавани, а мислили само, какъ да станатъ непоколебими войници.

14. **Пелопонеска война.** — Въ 431 г. пр. Х. войната мѣжду Атина и Пелопонескиятъ съюзъ избухнала и слѣдъ двадесетъ и седемъ години се свършила съ распаданieto на Атинското владичество. Тя се почнала отъ едно разногласие между Коринтъ и Керкира, въ което Керкира се поддържала отъ Атина. Въ Спарта станалъ единъ конгресъ: Коринтъ и другитѣ държави се оплакали отъ Атина и войната била рѣшена. Сжщинската причина на тая война била тая, че Спарта и нейнитѣ съюзници завиждали на могуществото на Атина. Въ тая война се намѣсили много повече Гръцки държави, не желели въ нѣкоя друга по напрѣдъ. Държави които никакъ не зели участие въ Персийскитѣ войни, сега сж воювали отъ едната и отъ другата страна. Спарта била Олигархия и приятелка на благороднитѣ на всждѣ, Атина била Демокрация и приятелка на проститиетъ народъ; тѣй щото войната била нѣгдѣ като борба между тия классове: цѣла Гърция, и често въ едни и сжщитѣ градеки стѣни благороднитѣ и народътъ сж

нападали едни други, понеже благороднитѣ сж държали съ Спарта, а народътъ съ Атина.

15. Силитѣ на Атина и на Спарта. — Когато се почнала войната, на страната на Спарта стоялъ цѣлъ Пелопонесъ, освѣнъ Аргосъ и Ахея, а тѣй сжщо олигархическиятъ Беотийски съюзъ съ Тива на чело, освѣнъ Фокида, Локрида и другитѣ държави на западъ отъ тѣхъ. Тѣ били твърдѣ силни по сухо, а само Коринтянетѣ имали добра флота. По нататъкъ ние ще разгледаме и могущественната Сиракузска държава съ нейнитѣ морски сили, която дѣйствувала съ Спарта. Отъ къмъ Атина били почти всичкитѣ Егейски острови, голѣмо число отъ крайбрѣжнитѣ Егейски градове, сжщо Керкира и нѣкой държави на западъ отъ Гърция. Атинянетѣ заключили съюзъ и съ Ситалка, варварскиятъ царъ на вътрѣшна Тракия. Атина била много по силна по море, нежели Спарта, нѣ тя нѣмала пъкъ такава силна сухопѣтна войска. Отъ друга страна, тя имала грамадно съкровище и една система за данъци, а пъкъ Спартанскиятъ съюзъ почти нѣмалъ пари, или ималъ, нѣ малко. По характеръ Атинянетѣ имали преимущества, защото били готови за всичко и се ползували искусно отъ всѣка случайность; а Спартанцитѣ били тѣжки и нежелаяли да измѣняватъ обичаитѣ си. Нѣ Спарта имала превъсходство въ това, че нейнитѣ съюзници дѣйствували съ нея по своя добра воля, а тѣй нарѣченитѣ съюзници на Атинянетѣ, въ сжщностъ, не били съвсѣмъ тѣхни съюзници, нѣ тѣлни подданици; и въ всѣки почти градъ, макаръ че прос-

тийтъ народъ билъ обикновенно въ полза на Атина, благороднитѣ ровили за случай да въстанжтъ противъ нея, и отъ друга страна, Спартанцитѣ разгласили, че тѣ отварятъ война, за да съборатъ тиранията на Атина и да повърнатъ свободата на всичкитѣ Гръцки държави.

16 Плановетѣ на Перикла и на Спарта. — Тѣй като Спарта била много по силна по сухо, а Атина по море; то Периклъ съвѣтвалъ Атинянетѣ никога да се не сражаватъ на суша, а когато Спартанцитѣ навлѣзатъ въ Аттика, да имъ оставатъ страната да я опустошаватъ, а тѣ да се прибератъ всички въ Атина. Дългитѣ стѣни щѣли да даджтъ възможностъ на Атинянетѣ да си носятъ храна по морето, а пъкъ утъпкованието на сѣидбитѣ имъ щѣло да бѣде отъ малка важность; и тѣ щели да направатъ повече зло на Спарта, като нападатъ нечаянно на градоветѣ по брѣгътъ на Пелопонесъ, нежелй Спарта тѣмъ. Ето какъ Периклъ искалъ да продължава войната; и той съвѣтовалъ Атинянетѣ да се задоволатъ съ удържанието на своето владичество надъ островитѣ и да се не впуцатъ въ голѣми завоевания по материкътъ, или по далечни страни. Спартанцитѣ отъ друга страна се надѣяли да изтощатъ Атинянетѣ, като опустошаватъ страната имъ всѣка година и да ги лишатъ отъ приходитѣ на данъкътъ, когото тѣ получавали, като убѣдатъ подданниците имъ да възстанатъ.

17. Нашествието въ Аттика. Чума. — Прѣзъ лѣтото, въ 431 г. пр. Х., Спартанцитѣ навлѣзли въ Аттика и опустошили сѣидбитѣ, нѣ

никакво сражение не било станжло. На слѣдующата година тѣ изново навлѣзли; и когато народътъ се струпалъ вжтрѣ задъ Атинскитѣ стѣни, появила се чума, която изморила много свѣтъ. Съ това силата на Атина била само до нѣкой врѣме посмалена; нѣ важно и вѣроятно е това, че чумата повлияла на цѣлата по нататашна история на Атина, като изморила мнозина отъ мжжѣтъ, които Периклъ билъ възпиталъ и които щѣли подиръ смъртта му да водятъ държавата по сжщиятъ мждъръ пжтъ, когото начерталъ за нея самъ Периклъ. Спартанцитѣ навлизали въ Аттика още три пжти прѣвъ слѣдующитѣ петъ години.

18. **Перикловата смъртъ.** — Периклъ умрѣлъ въ 429 г. пр. Х. Наскоро прѣди смъртта му, Атинянетѣ се обърнали изново противъ него и го осждили неправедно да плати една глоба; нѣ тѣ се раскаяли и Периклъ билъ поставенъ изново на чело на държавата. Подиръ смъртта му въ Атина нѣмало чловѣкъ като негс. Нѣкои си *Демагоги* (отъ Гръцкитѣ думи: *демосъ* — народъ и *агогосъ* — водителъ), хора, които безъ истенски знания, поставяли себе си за водители на народътъ и продължавали да управляватъ, като говорjali на народътъ влиятелни рѣчи. Периклъ често противостоялъ на народътъ и му говорилъ смѣло безъ страхъ, когато грѣшалъ. Нѣ демагогитѣ се предържали съвършено у благорасположението на народътъ и затова тѣ му говорили, каквото народътъ обичалъ да слуша. Тѣхнийтъ главатаръ билъ кожухарътъ, Клеонъ. Отъ своя страна бла-

городнитѣ имали свои общества (кубове), чрѣзъ които се мжчили да зематъ управлението на държавата въ свои ржцѣ; и демагогитѣ били като естествени водители на народѣтъ противъ старанията на благороднитѣ.

19. Обсада на Платея. — (429-427 пр. X). — Прѣзъ третята година на войната, Спартанскитѣ царь, Архидамъ, обсадилъ Платея съ грамадна войска, безъ да глѣда на клѣтвитѣ дадени отъ Павзания, защото Платея винаги противостояла на Тива въ опитванията ѝ да управлява градоветѣ въ Беотия и се съединявала съ Атина, за да се защитава противъ нападенията на Тиванцитѣ. Гарнизонѣтъ на градѣтъ състоялъ само отъ 400 Платеяне и 80 Атиняне; нѣ тѣ съставили тѣй добръ планѣтъ за отбраната, щото Архидамъ изгубилъ всѣка надѣжда да превземе градѣтъ съ пристѣпъ и изградилъ една втора стѣна около него, за да принуди съ гладъ градѣтъ да се предаде. Когато обсадата се продължила повече отъ година и хранитѣ начевали да се привършватъ, една частъ отъ гарнизонѣтъ се рѣшила да си пробие пѣтъ прѣзъ Спартанцитѣ. Посрѣдъ една бурна, зимна нощъ, тѣ излѣзли скришомъ изъ вратитѣ на градѣтъ, взели съ себе си нѣколко стѣлби и стигнали на Спартанскитѣ стѣни, безъ да ги съгледа нѣкой. Тѣ опрѣли своитѣ стѣлби на стѣната и се качили на нея, нападнали нечаянно и избили Спартанскитѣ стражари по стѣната, и избѣгнали всички прѣзъ срѣдъ Спартанцитѣ съ исключение само на единъ, който билъ уловенъ плѣнникъ. Тоя юнашки подвигъ далъ въз-

можностъ на останалата частъ отъ гарнизонътъ да се удържи още нѣколко време, нѣ найсѣтнѣ храната имъ се свършила и тѣ трѣбвало да се предадатъ. Спартанцитѣ ги предали всички на смъртъ и за да угодатъ на Тиванцитѣ, разрушили градътъ до основанията му.

20. Формионовѣ Побѣди. — На западъ отъ Гърция, и Атина, и Полопонесъ имали съюзници. Слѣдъ възстанието на Илотитѣ въ 462 г. пр. Х., Атинянетѣ поселили една частъ отъ изгоненитѣ Мессеняне, най заклетитѣ врагове на Спарта, въ Навпактъ, при устието на Коринтскитѣ заливъ и пристанището на Навпактъ послужило на Атинянетѣ да държатъ флота въ него. По далечъ на западъ Акарнания била въ съюзъ съ Атина, а Ампракия била въ съюзъ съ Спарта. Спартанцитѣ натъкмили походъ противъ Акарнания и по сухо, и по море. Нападението по сухо несполучило; а Формионъ, началникътъ на Атинската флота въ Навпактъ, спечелилъ двѣ най поразителни побѣди надъ Целопонесцитѣ по море. Въ първото сражение Формионъ съ двадесетъ кораба разбилъ четиридесетъ и седемъ Целопонски; въ второто Целопонесцитѣ имали седемдесетъ и седемъ, а Формионъ само двадесетъ, както и въ първото. Формионъ спечелилъ първата побѣда съ бързо движение на своитѣ кораби и заобиколилъ неприятеля си: той билъ превъзходенъ военачалникъ, и Атинскитѣ моряци били тѣй добръ обучени, щото могли да вършатъ такъва нѣща, за които Целопонесцитѣ нѣмали и понятие. Послѣ въ второто сраже-

ние Пелопонесцитѣ се опитали да натикатъ Формиона на тѣсно край брѣгътъ, гдѣто мислили, че неговата опитностъ щѣла да остане безъполезна. Деветъ отъ неговитѣ кораби били по тоя начинъ отрѣзани отъ морето и побити; нѣ другитѣ единадесетъ побѣгнали въ пристанището на Навпактъ и като се повърнали отведнѣжъ врѣзъ побѣдителитѣ, спогнали Пелопонеската флота, побили нейнитѣ части една слѣдъ друга плѣни ли шестъ кораба и избавили ония свои деветъ, които били хванати въ зачалото на сражението (429 г. пр. Х.)

21 Възстание въ Митилини. — Въ 428 г. пр. Хр. островътъ Лесбосъ съ главниятъ си градъ Митилини възтаналъ срѣщо Атина. Атинянетѣ блокирали Митилини и по суша и по море, а Спартанцитѣ се забавили въ испращанieto на помощта си. Митилини се предалъ и Клеонъ убѣдилъ Атинянетѣ да проведатъ заповѣдъ да се предадѣтъ на смъртъ всичкитѣ възрѣстни мжжѣе. На слѣдующийтъ день Атинянетѣ се разкаjali за своята жестокость и испратили друга заповѣдъ, която стигнала тъкмо на време за да спаси Митилинянетѣ. Нѣ хиляда души отъ тѣхъ Атинянетѣ били вече избии.

22 Демостенъ. — Мессенянетѣ отъ Навпактъ убѣдили Демостена, единъ Атински военоначалникъ, да нападне земята на Етолянетѣ, тѣхни съсѣди и неприятели. Демостенъ, който билъ смѣлъ и безстрашенъ военоначалникъ, се надѣвалъ не само да завоювае Етоллия, нѣ да се спуcтне къмъ истокъ и да подчини цѣлата страна на сѣверъ отъ Коринтскитѣ

заливъ между Навпактъ и Аттика. Нъ земята на Етолянетъ се намѣрила доста трудна за преминаване прѣзъ нея войска, и Демостенъ трѣбвало да се повърне назадъ, слѣдъ като изгубилъ значително число отъ хората си. Скоро обаче, той далъ пълно удовлетворение за своята погрѣшка; защото, когато Спартанцитъ и Ампракийцитъ нападнали изново Акарнания по сухо, Демостенъ нанесълъ на Ампракийцитъ едно отъ най-сѣсипателнитъ поражения, които сж извѣстни въ историята на Гърция, и принудилъ Спартанцитъ да напустнатъ войната по тия мѣста (426 г. пр. Х.).

23 Сфактерия. — Наскоро слѣдъ това, Демостенъ завзелъ и укрепилъ мисътъ Пилусъ на западниятъ брѣгъ на Мессения, съ цѣль, да опустошава страната и да побуди Илотитъ на възстание (425 г. пр. Х.). Затова Спартанцитъ обсадили Пилусъ и поставили нѣкои отъ своитъ войски на единъ островъ по име Сфактерия, близо до Полусъ. Нъ една грамадна Атинска флота дошла на помощъ на Демостена и прогонила Спартанскитъ кораби до брѣгътъ, тъй щото войскитъ на островъ Сфактерия нѣмали съ какво да се върнатъ назадъ и били изловени. Между тѣхъ имало мнозина отъ най-благороднитъ Спартанци и тѣ нѣмали никаква възможность да се избаватъ отъ островътъ. Това причинило такова голѣмо смущение въ Спарта, щото ефоритъ сж помжчили да заключатъ миръ съ Атина: нъ Атинянетъ, убѣдени отъ Клеона, прѣдлагали немислими условия. Клеонъ сега станалъ самъ пълководецъ и си при-

своиѣ славата за докарванието на Спартанскитѣ плѣнници отъ островѣтъ въ Атина, макаръ че подвигѣтъ билъ извършенъ въ сжщностъ отъ Демостена. Тѣхното предаване понизило силно славата на Спарта, защото до сега се вѣрвало, че Спартанскитѣ войникѣ, умира нежелѣ да се предаде или отстѣпи. Наскоро слѣдъ това, Атинянетѣ, подъ началството на Никия, завоювали островъ Катера, около югоисточниѣтъ край на Пелопонесъ. Като владѣяли тоя островъ, тѣ могли да опустошаватъ Спартанскитѣ брѣгове, когото и както искатъ.

24. **Кланиета въ Керкира.** — Благороднитѣ въ Керкира, която била демократия, съставили заговоръ да съборѣтъ демократията и да се отцѣпатъ отъ съюзѣтъ съ Атина. Тѣ избили водителитѣ на народѣтъ и завзели арсеналѣтъ и доковетѣ. Нъ народѣтъ ги нападналъ и разбилъ и цѣли седемъ дена градѣтъ билъ предаденъ на отмжщение и кръвопролитие. Обаче, петъ стотинѣ души отъ благороднитѣ избѣгали и се укрѣпили на единъ хѣлмъ извънъ градѣтъ. Тамъ тѣ били окружени отъ народѣтъ, на когото помагали и Атинянетѣ, и тѣ (благороднитѣ) се предали подъ това условие, че ще бждѣтъ предадени на сждъ въ Атина. Вмѣсто това, тѣ били избити до единъ. Това е най грозниѣтъ примѣръ на оная свирѣпа умраза, която се е причинявала отъ войнитѣ мѣжду партиитѣ на благороднитѣ и народѣтъ въ Гръцкитѣ градове.

25. **Беотия и Тракия. Бразидъ.** — Споуката на Атинянетѣ въ Сфактерия ги изпъл-

нила съ невъобразима гордостъ и тѣ вече на-
мислили да възстановатъ изново на матери-
кътъ влиянието, което имали отъ 457 до 447
г. пр. Х. и което Периклъ ги съвѣтовалъ
да не повръщатъ. Затова тѣ навлѣзли въ
Беотия (424 г. пр. Х.), яъ били съвсѣмъ
разбити въ сражението при Делиумъ. Въ
сжщото време, единъ Спартански военоначал-
никъ по име Бразидъ навлѣзълъ въ Тракия и
убѣдилъ Амфиполисъ и други крайморски
градове да възстанатъ противъ Атина. Бра-
зидъ билъ много повече отъ единъ обикно-
венъ Спартански войникъ. Той непритежа-
валъ обикновенната Спартанска лѣнностъ и
страхъ отъ преобразуване. Той билъ бръзъ
и смѣлъ, а освѣнъ това той притежавалъ
способността да привлѣча хората да го вѣр-
ватъ и обичатъ. Въ противоположность на
повечето отъ Спартанцитѣ, той билъ красно-
рѣчивъ чловѣкъ и неговитѣ думи, не по
малко отъ неговитѣ подвиги, възбудили
Тракийскитѣ градове да възстанатъ противъ
Атина. Загубата на тия градове заедно съ
поражението при Делиумъ измѣнили ходѣтъ
на войната противъ Атинянетѣ, който до
сега билъ въ тѣхна полза. Клеонъ билъ про-
воденъ да усмири Амфиполисъ. Тамъ той се
срѣщналъ съ Бразида и както той, тѣй и
Бразидъ паднали убити (422 г. пр. Х.).

26. **Никиевъ миръ.** — Клеонъ билъ во-
дитель на най воинственната партия, и не-
говата смъртъ направила мирѣтъ възможенъ.
Мирѣтъ билъ заключенъ въ 421 г. пр. Х.,
всѣка една отъ странитѣ се съгласила да
пустне плѣнницитѣ и напустне мѣстата, кои-

то ѿ взела прѣзъ време на войната. Атинянетѣ обаче получили позволение отъ Спартанцитѣ да задържатъ извѣстни мѣста, които се били предали и не били земени съ сила. Това поведечие на Спарта нанесло такава обида на Коринтянетѣ и други държави, отъ които били земени тѣзи мѣста, щото се отказали да припознаятъ мирътъ. Отъ друга страна, Атинянетѣ не зели на задъ Амфиполисть. Мирътъ билъ нарѣченъ, по името на Атинскийтъ военоначалникъ, Никия, който взелъ главно участие въ заключаваанieto му. Спартанцитѣ неспечелили нищо съ войната, а владичеството на Атина, освѣнъ загубата на Амфиполисъ, било толкова силно, колкото и напрѣшъ.

27. **Алкивиядъ. Мантинея.** — На чело на партията, която била противъ мирътъ и която искала да прави нови завоювания, стоялъ сега Алкивиядъ. Алкивиядъ билъ единъ младъ благороденъ, твърдъ способенъ и смѣлъ, нъ само наклоненъ да стане голѣмъ человекъ въ свѣта. Той билъ способенъ и хубавецъ мжжъ, нъ билъ и много развратенъ и лъскателенъ, щото нищо не е можло да го контролира. Ако му се поревновало нѣщо да извърши, той го извършвалъ, безъ да обръща внимание на законътъ. Безсрамността, съ която той, казватъ, лъгалъ и мамилъ народътъ, за да постигне своитѣ цѣли, надминава всѣка вѣроятность. Нъ неговийтъ талантъ му помогналъ да завземе властта надъ Атинянетѣ и всичкитѣ работи и събития отъ тогава вървели по неговитѣ съвѣти. Нѣкой отъ Пелопонескитѣ държави по свое-

то несъгласие съ Спарта съставлявали единъ новъ съюзъ съ Аргосъ и управителятъ му. Алкивиядъ убѣдилъ Атинянетъ да заключатъ съюзъ съ Аргосъ, и Атина почнала вече да се мѣси въ работитъ на Пелопонески-тъ държави. Мирътъ съ Спарта билъ скоро разваленъ, и Атинянетъ се съединили съ Аргийцитъ и навлѣзли въ Аркадия. При Мантинея Спартанскиятъ царъ, Агисъ, ги срѣщналъ и разбилъ въ едно ужасно сражение, което развалило съюзътъ на Аргий-цитъ и повърнало Спартанската сила и слава (418 г. пр. X).

28. Мелосъ. — Островътъ Мелосъ билъ почти едничкиятъ вече Егейски островъ, който останалъ не подчиненъ на Атина. Атиня-нетъ, безъ да иматъ нѣкакво право, и освѣнъ това, че Мелосъ билъ необходимъ за владичеството имъ, поканили го да имъ се подчини; Нъ когато Мелянетъ отказали, тѣ завоювали островътъ и предали всичкитъ възрастни мъжъе на смъртъ, а женитъ и дѣцата продали като роби (418 г. пр. X).

29. Сицилийския походъ. — Отъ нѣколко време Атинянетъ се смѣсили въ работитъ на Гръцкитъ градове въ Сицилия и въ 416 г. пр. X. градътъ Егеста се обърналъ къмъ тѣхъ за помощъ противъ Сиракуза. Алки-виядъ възбудилъ Атинянетъ съ надѣжда да съставятъ една нова Империя въ Сицилия, и Никий напраздно възставалъ противъ та-квива вѣтърничави планове за завоювания. Рѣшило се да проведатъ грамадна войска и Никий, Алкивиядъ и Ламахъ се назначили за началници. Отъ смъртѣта на Перикла,

Никий се ползувалъ съ най-голъмо уважение между Атинянскитѣ граждани. Той е билъ благороденъ и много богатъ мъжъ; нѣ пакъ е служилъ на народътъ честно. Той повече отъ всѣки други се придържалъ о мѣдритѣ планове на Перикла въ водение на войната и възставалъ противъ безразсѣднитѣ съвѣти. Той билъ справедливъ и благочестивъ; нѣ въ религията на онова време имало много суевѣрия и истинското благочестие на Никия повело, както ще видимъ, къмъ страшнѣ едно послѣдствие. Никий командувалъ много пѣти: той билъ храбъръ мъжъ и до сега ималъ сполука въ войната. Нѣ макаръ че той свършалъ добръ нѣкой по малки прѣдприятия, той не билъ способенъ за такива грамадни командувания, като това, което му се прѣдлагало сега. Той билъ много прѣдпазливъ и нерѣшителенъ и напраздно губилъ време, когато нетрѣбвало да изпусне ни минута. Третийтъ военачалникъ, Ламахъ, билъ добъръ войнъ, нѣ до толкова бѣденъ, щото никой не искалъ да слуша неговитѣ думи.

30. Исчупванието статуитѣ на Хермеса. — По всичкитѣ улици на Атина имало нарѣдени бюстовѣ на бога Хермеса, покровителтъ на Атинската демокрация. Когато хората станали една заранъ, прѣди да трѣгне експедицията, тѣ намѣрили всичкитѣ статуи испочупени прѣзъ нощта. Силно смущение обладало градътъ, защото тѣзи постѣпка е била не само една дързка обида нанесена на боговстѣ, нѣ и едно заплашване противъ демокрацията. Въ това злодѣяние между

другитѣ билъ обвиненъ и Алкивиядѣ. Той просилъ народѣтъ да рѣши дали той е невиненъ, или виновенъ, прѣди трѣгванието на експедицията; нѣ неговитѣ неприятели направили да се отложи въпросѣтъ, за да могатъ да съставатъ своитѣ обвинения противъ него, когато го нѣма.

31. Походѣтъ. — Прѣзъ Юний въ 415 г. пр. Х една флота отъ 100 триреми потѣгнала изъ Атина къмъ Сиракуза. Въ Керкира тя се събрала съ съюзнитѣ сили и цѣлото въоружение се пресмѣтнало и възлизало до 134 триреми и 500 преносни (товарни) кораба, съ 500 тѣжко въоружени мѣжѣе, освѣнъ легко-въоруженитѣ и въоруженитѣ съ прашки. Ламахъ искалъ да ударѣтъ на Сиракуза на часѣтъ, прѣди тя да се приготви за защита: нѣ вмѣсто това военоначалницитѣ отишли изъ Сицилийскитѣ градове да търсятъ съюзници. Въ това време Алкивиядѣ билъ повиканъ да се върне да отговаря на едно ново обвинение въ святотатство. Той побѣгналъ въ Спарта и станалъ най лошъ врагъ на Атина. Прѣзъ есенѣта не било извършено нищо и Никий отѣггилъ своитѣ свободни сили прѣзъ зимата въ Наксосъ (Сицилийскитѣ). Между това Сиракузянетѣ укрѣпили градѣтъ и проводили за помощъ въ Гърция. Като помняли какво направилъ Бразидъ въ Тракия, тѣ мѣжду другото настоявали най много прѣдъ Спартанцитѣ да имъ проводатъ единъ Спартански генералъ за началникъ. Алкивиядѣ, който сега билъ въ Спарта, отъ ненавистъ къмъ Атина, убѣдилъ Спартанцитѣ да изпълнатъ молбата на Сиракузянетѣ.

32. Обсадата. — Сиракуза билъ най голѣмийтъ и най могущественыйтъ градъ въ Сицилия. Той билъ расположенъ на брѣгътъ и ималъ голѣми възвишения задъ себе си. Отъ като бавянието на Никия дало възможностъ на Сиракузянетѣ да направятъ своитѣ укрѣпления, никаква надѣжда не останало вече да сж земе градътъ съ пристѣпъ и едничката надѣжда на Атинянетѣ била да го принудятъ съ гладъ да се предаде, като отрѣжатъ съобщението за внасяние на храни въ него, както отъ къмъ сушата, тъй и отъ къмъ морето. Затова, въ пролѣтътъ прѣзъ 414 г. пр. Х., Атинянетѣ наченали да градятъ една втора стѣна около градътъ отъ къмъ сушата и успѣли до толкова съ нея, щото Сиракуза не е можалъ да подпадне на разорение. Въ сѣщото време Атинската флота блокирала Сиракуза и отъ къмъ морето. Нъ скоро подиръ това Ламахъ билъ убитъ и Никий останалъ самъ да командува; а догдѣто още стѣната не била съвсѣмъ свършена, единъ Спартански военоначалникъ, по име Гилиппъ, пристигналъ съ около 3000 души смѣсени войски, възползувалъ се отъ невниманието на Никия и сполучилъ да се вмѣкне въ Сиракуза. Отъ тая минута вече всичко се измѣнило. Гилиппъ изпълнилъ всички съ нова надѣжда. Той разбилъ Атинянетѣ по височинитѣ задъ градътъ и изградилъ напрѣки една стѣна, която стояла така щото, ако Атинянетѣ не успѣвали да я взематъ, тѣ никога не сж можали да свършатъ своята стѣна около Сиракуза. Обсадата сега се прекратила. Атинската войска трѣбвало да заеме частъ

отъ стѣната, която тя сама градила; нейнитѣ кораби по нѣмание на срѣдства за поправка; робитѣ, както и гражданитѣ на покоренитѣ държави, които служили като гребци на корабитѣ, избѣгали; а Сиракузянетѣ, които отъ начало сж се отчайвали и считали по слаби отъ Атинянетѣ по море, построили и въоружили кораби въ пристанището и се готвили вече за бой. Никий писалъ въ Атина за подкрѣпление и искалъ позволение да напустне командуванието (Септемврий 414 г. пр. X), защото той билъ тѣжко боленъ. Атинянетѣ безразсѣдно настоявали, той да командува. На пролѣтѣта, въ 413 г. пр. X., Гилиппъ нападналъ Атинянетѣ по море. Той билъ разбитъ въ първото сражение; нѣ догдѣто флотитѣ се били въ пристанището, сухопѣжната войска на Гилиппа завзела моряшкиятъ станъ съ припаситѣ на Атинянетѣ по брѣгѣтъ. Въ второто сражение Атинската флота била съвършено разбита и Сиракузянетѣ гледали вече на Атинянетѣ, като на съвършено съсишани.

33. Демостенъ. — Нѣ едва що спечелили тая побѣда, Сиракузянетѣ се смаяли, като видѣли, че нова една Атинска флота влиза въ тѣхното пристанище. Атинянетѣ направили голѣмо усилие и испратили още седемдесетъ и петъ триреми, съ нова войска и подъ начальството на най рѣшителниятъ и най смѣлиятъ отъ свойтѣ войници Демостена. Демостенъ отеднажъ видѣлъ, че, ако се не земе напрѣчната стѣна на Гилиппа, тѣ никога немогѣтъ окрѣжи Сиракуза. Като несполучилъ въ първото нападение на стѣната отъ

къмъ фронтътъ ѝ, той повелъ войскитѣ си прѣзъ нощъ по единъ дълъгъ пѣтъ около нея и нападналъ на Гилиппа въ тъмнината. Въ началото Демостенъ останалъ побѣдителъ, нъ тъмнината хвърлила войскитѣ му въ смущение. Тѣ се исклали едни други и сражението се свършило съ поразителна несполука.

34 Поражение на Атинянетѣ.—Като несполучилъ въ нападението си на стѣната, Демостенъ видѣлъ, че Сиракуза немогла вече да се земе и придумвалъ Никия да отстъпи на часътъ, догдѣ ги не е сполѣтяло и друго нѣкое зло. Никий дълго време отказвалъ; нъ най сѣтнѣ той се съгласилъ и издалъ заповѣдь да стплуватъ на другийтъ день (Августъ 27, 413 г. пр. Х.). Нъ прѣзъ нощъта станало мѣсечно затмение и Никий, който дълбоко вѣрвалъ въ всичко, прѣдположилъ, че това сж небесни прѣдзнамѣнования, и послушалъ гадателитѣ, които му казали, че войската не трѣбвало да се мѣсти прѣзъ цѣлъ мѣсець. Сега Сиракузянетѣ, като узнали, че Никий има намѣрение да отстъпя, рѣшили се да не позволяватъ на Агинянетѣ да избѣгатъ. Тѣ блокирали голѣмото пристанище, въ което стояла цѣлата Атинска флота, тъй щото Атинянетѣ могли да избѣгатъ, само като пробиятъ съ сила прѣзъ неприятелскитѣ кораби. Като направила всичкитѣ възможни приготовления, Атинската флота ударила на прѣдъ и сражението почнало. Цѣлото население на Сиракуза се струпало по брѣговетѣ да гледа сражението, а на противоположната страна Атинскитѣ войски, които се не качили на корабитѣ, стояли наредени, — всичкото

множество привѣствовало и насърдчавало своитѣ съ въсьхищение или нажаление, спорѣдъ както виждало своитѣ приятели побѣдители или побѣдени. Борбата била за смъртъ или животъ. Атинянетѣ се сражавали съ отчаянно мъжество, нѣ на праздно. Тѣ били надвити и отблъзнати назадъ къмъ брѣгътъ на пристанището. Едничката надѣжда, която имъ оставяла сега, била да побѣгнатъ по сухо въ нѣкой приятелски градъ. Като оставили своитѣ ранени и умрѣли и сами въ най дълбоко бѣдствие Атинянетѣ, които възлизали, казватъ, на 40,000 души, ударили на вжтрѣ въ островътъ. Налѣгнати отъ гладъ и жажда, тѣ били преслѣдвани и нападани отъ Сиракузянетѣ и на крайтъ на шестийтъ день всички, взети въ плѣнъ. Никий и Демостенъ си утروвили, за да небжджтъ разкаровани живи прѣдъ населението на Сиракуза. Всички останали плѣнници били направени роби. Такава била страшната развръзка на тоя великъ походъ, най великыйтъ отъ походитѣ, които до тогава били повдигани отъ нѣкоя Гръцка държава.

35 Атина въ опасность. Декелия.—Несполуката на походътъ въ Сицилия било едно отъ най голѣмитѣ бѣдствия, които сж сполѣтвявали до тогава нѣкои отъ народитѣ. Ако Спартацитѣ би дѣйствували енергично, тѣ щѣли да съсипатъ Атина изведнажъ, нѣ тѣ всѣкога неумѣли да се ползватъ отъ добриятъ случай и Атинянетѣ продължавали войната съ удивително въодушевление. Тѣ били, наистина, злѣ притѣснени. Спартанскыйтъ царь, Агисъ, по съвѣтътъ на Алкивияда, завзелъ едно силно мѣсто, по име Декелия, въ срѣдата на Аттика и дър-

жялъ тамъ постояненъ гарнизонъ, който опустошавалъ страната по всѣко направление, тъй щото никакви сѣдби не могли да уцѣлѣятъ. Добитъкътъ билъ изтрѣбенъ, робитѣ избѣгали при Спартанцитѣ и пѣтищата запустѣли. Атина се прехранвала отъ храни, които се прикаровали съ кораби най много отъ Евбея и крайбрежията на Черното море.

36 Въстание въ Хиосъ. — Алкивиядъ убѣдилъ тъй сжщо Спартанцитѣ да си направятъ кораби, да организиратъ флотата и да я проведатъ въ Азия да помага на Ионянетѣ въ възстанието имъ. Самъ той приминалъ веднажъ съ нѣколко кораба въ Хиосъ, съ цѣль да почне възстанието. Управлението въ Хиосъ било въ ржцѣтѣ на благороднитѣ; нѣ тѣ до сега служили тъй добрѣ на Атина, щото Атинянетѣ не измѣнили управлението въ демократия. Сега, обаче, тѣ възстанали (413 г. пр. Х.). Това било силенъ ударъ за Атина, защото отъ Ионийскитѣ държави Хиосъ била най могущественната и другитѣ навѣрно щѣли да послѣдоватъ нейниятъ примѣръ. Въ 412 пр. Х. Милетъ и Лесбосъ тъй сжщо възстанали. Благороднитѣ въ Самосъ се готвили да въстанатъ, нѣ народътъ билъ въ полза на Атина и възстаналъ противъ благороднитѣ, избилъ двѣстѣ души отъ тѣхъ и изгонилъ още четиристотинъ. Атина сега направила Самосъ свой свободенъ и равноправенъ (вмѣсто подчиненъ) съюзникъ, и Самосъ станалъ главна квартира на Атинската флота и войска.

37 Съюзъ между Спарта и Тиссафернъ. — Персискиятъ сатрапъ, въ центърътъ на Мала Азия,

Тиссафернъ, искалъ да види владичеството на Атина съкрушено, защото тя поддържала свободата на Иония противъ Перситъ. Затова той направилъ съюзъ съ Спартанцитъ, обѣщалъ да плаща на войскитъ, които тѣ испратятъ връзъ Иония, и Спартанцитъ безсрамно склонили да отстъпятъ на Персия всичкитъ Гръцки градове въ Мала Азия. Атинянетъ, обаче, въоружили една нова морска сила. Тѣ разбили Пелопонеската и Персийската флоти при Милетъ и само пристигането на една флота отъ Сиракуза, ги въспрѣло да не обсадатъ градътъ Милетъ.

38. **Алкивиядъ напуща Спартанцитъ.** — Алкивиядъ придобилъ неприятели мѣжду Спартанцитъ и веднажъ, когато той билъ въ Мала Азия, една заповѣдъ била издадена отъ Спарта да го предаждъ на смъртъ. Той побѣгналъ при Тиссаферна и са турилъ вече на умътъ да спечели изново любовта на Атина, като развали съюзътъ между Тиссаферна и Спартанцитъ. Той скроилъ да ги скара за количеството на платката и убѣдилъ Тиссаферна, че най доброто нѣщо за Персия било да остави Спартанцитъ и Атинянетъ да се съсипватъ единъ други, безъ да помага никому. Затова Тиссафернъ държалъ Спартанцитъ въ бездѣйствие нѣколко мѣсеца, като се оправдавалъ всѣкогасъ това, че той се занимавалъ съ събирането на своята флота, за да имъ иде на помощъ. Тогава Алкивиядъ проводилъ едно лъжливо извѣстие на Атинскиятъ военоначалникъ въ Самосъ, че той могълъ да спечели на Атина помощта на Тиссаферна, ако Атинянетъ му позволятъ да се

върне отъ своето заточение: нъ той казалъ още, че никога нѣма да се върне, догдѣто Атина е демокрация; тѣй щото, ако Атинянетѣ искали да иматъ помощта на Персія, тѣ трѣбвало да промѣнатъ управлението си въ Олигархия (412 г. пр. Х.).

39. **Четиритѣстотинъ.** Въ восйката на Самосъ имало много богати хора, които искали да видатъ управлението въ Атина олигархия и да заключатъ миръ съ Спарта. Разносцитѣ по войната падали тѣжко на богатитѣ; количеството, което се израсходovalo за заплата на гражданетѣ, които се занимавали въ събранието и сѣдилищата, истощавало държавата: а демокрацията се дискредитирала сама съ своето незрѣло обмислено увличание въ Сицилийскитѣ походъ противъ сѣвѣтитѣ на Никія и други умѣренни хора. Затова, макаръ че поголѣматъ частъ отъ войскитѣ въ Самосъ била димократическа, едно извѣстно число отъ най силнитѣ мжжѣе приело планътъ на Алкивияда за промѣнение на управлението. Единъ отъ сѣзаклѣтницитѣ, на име Пизандръ, билъ испратенъ въ Атина да съобщи това на събранията отъ благороднитѣ и богатитѣ, за да работатъ скришомъ за сжщата цѣль Въ тия събрания събарянието на демокрацията било скроено. Познатитѣ ревностни защитници на конституцията били *скришумъ избити*. Градътъ билъ обзетъ отъ ужасъ, защото никой, освѣнъ сѣзаклѣтницитѣ, незнаилъ, кой участвува и кой неучаствува въ заговорътъ, и най сѣтнѣ събранието било накарано съ сила да унищожи популярното управление и всичкитѣ

сановничество и да предостави изъ цѣло държавата на Четиритѣстотинъ отъ партията на благороднитѣ. Казано било, че ще има едно събрание отъ 5000 граждани, нъ Четиритѣстотинъ нѣмали иамѣрение да го свикватъ. Тогава тѣ предали на смъртъ още мнозина отъ своитѣ неприятели и отворили преговори за миръ съ Спарта (411 г. пр. Х.).

40 Войската въ Самосъ. — Когато войската въ Самосъ узнала, какво станало въ Атина, тя се изпълнила съ яростъ противъ съзаклятниците и дала клѣтва да уварди демокрацията. Тя се обявила за тѣло отъ истински Атински граждани и, отъ като ония въ Атина напустнали конституцията, се събрала по всичкитѣ правила на едно обикновено народно събрание, и избрала законни сановници задържавата. Демократическитѣ водители на войската станали приятели съ Алкивияда, който сега прекъсналъ своитѣ сношения съ Четиритѣстотинъ и станалъ военоначалникъ на войската. Алкивиядъ нанесълъ най-голяма вреда на отечеството си. Той е станалъ причина да се испрати Гилиппъ въ Сиракуза, Агисъ да завземе Декелия и Хиосъ да възстане. Нъ войницитѣ били тѣй убѣдени, че той може да поиска и получи помощъ отъ Тиссаферна и да изглади всичкото зло което направилъ на Атина, щото му простили вѣщички.

41 Четиритѣстотинъ съборени. — Четиритѣстотинъ били раздѣлени по мѣжду си; по умѣреннитѣ искали да се свикатъ 5000 граждани на събрание и да се даде нѣкаква свобода; по отчаяннитѣ били рѣшени

да се удържатъ на властѣта си, стане какво стане, и проводили да повикатъ Спартанцитѣ да дойдатъ въ Пирея. Спартанцитѣ испуснали добриятъ случай; а народътъ немогълъ да търпи повече управлението на Четеритѣ Стотинѣ. Древната конституция била изново възстановена, сато че се изисквало всѣки да има извѣстна собственостъ, за да може да гласува като гражданинъ, и че платката на гражданетѣ, които служили въ събранието и сѣдилищата, се унищожила. Нѣколцина отъ водителитѣ на Четеритѣ Стотинѣ били предадени на смъртъ по правилна сѣдебна пресѣда; а народътъ дѣйствиувалъ много тихо, умѣрено и безъ никакво насилие, а не както е станало въ Керкира и други нѣкой държави (411 г. пр. X).

Въ това сѣщото време Евбея възстана-
ла и се съединила съ Спартанцитѣ. Това било единъ жестокъ ударъ за Атина. Никаква храна не могла да се роди въ Аттика, и сега тя се лишавала не само отъ хранитѣ, които ѝ идяли отъ Евбея; нѣ тъй като Спартанцитѣ завзели Евбея и нейнитѣ пристанища, тѣ могли да нападатъ и корабитѣ, които носили храни за Атина и отъ други мѣста.

42. Побѣдитѣ на Атина въ Хеллиспонтъ. — Спартанцитѣ, които отъ начало се сражавали само по сухо, сега се приучили да служатъ и по море и се приготвявали да встъпятъ въ война съ Атинската флота по брѣговѣтѣ на Мала Азия. Нѣ когато тѣ узнали, че Тиссафернъ нѣмалъ въ сѣщностъ намѣрение да имъ помага, тѣ дигнали своята флота отъ Иония къмъ Хеллиспонтъ, за да

дѣйствувать съ Фарнабаза, сатрапътъ на сѣверната частъ на Мала Азия, и да помагатъ на ония градове по тия мѣста, които вече наченали да възставать противъ Атина. Миндаръ, Спартанскійтъ адмиралъ, се надѣвалъ да завладѣе Босфорътъ и Хеллиспонтъ и да отрѣже Атина отъ градоветъ на Черно-то Море, отъ които тя единствено очаквала сега за хлѣбъ. Атинската флота при Самосъ тръгнала по диритъ на Миндара къмъ сѣверъ и двѣтъ сражения, които станали въ Хеллиспонтъ, били спечелени отъ Атинянетъ. Прѣзъ Февруарий въ 410 г. пр. Х., благодарение на изкуството на Алкивияда, Спартанската флота, която обсаждала Кизикъ въ Пропонтида, била окружена отъ Атинянетъ. Миндаръ наредилъ корабитъ си наоколо и далъ сражение на сухо. Спартанцитъ били напълно разбити, Миндаръ билъ убитъ и цѣлата тѣхна флота загинала. Поражението било толкова съсипателно, щото тѣ проводили въ Атина прѣдложение за миръ; нъ Атинянетъ ги отблъснали безразсѣдно. Алкивиядъ продължавалъ да принася услуги на Атина въ слѣдующитъ двѣ години, и възстаналитъ около Босфорътъ градове били усмирени.

43. Лизандръ и Киръ. Егоспотами. — Персійскійтъ царъ, като видѣлъ, че Атина изново придобива своето могущество и като знаилъ, че ако Атина излѣзе побѣдителка изъ войната, Перситъ мжчно ще успѣятъ да покоратъ изново Иония, рѣшилъ се вече положително да помага на Спартанцитъ и проводилъ по младийтъ си синъ, Кира, по

брѣговетѣ, да имъ помага съ пари. Новиятъ Спартански Адмиралъ, Лизандръ, билъ твърдѣ искусенъ прѣдводителъ и урѣдникъ. Той завързалъ такова приятелство съ Кира, щото Киръ не само давалъ на Спартанцитѣ платката, която той имъ обѣщаль, нъ даже я увеличилъ: и само чрѣзъ тия Персийски пари Спарта успѣла да надвие на Атина. Войната, обаче, се продължава и Атинянетѣ печеляли още побѣди, нъ до 405 г. пр. Х., когато Лизандръ сварилъ Атинската флота съвсѣмъ непригответена при Егоспотами въ Хеллиспонтъ и я откаралъ цѣла въ плѣнъ.

44. Падание на Атина. — Когато изгубили флотата си, то на Атинянетѣ неоставало вече нищо друго, освѣвъ Атина. Градоветѣ въ Мала Азия се предавали единъ слѣдъ други на Лизандра, освѣнъ, Самосъ и въ 405 г. пр. Х. прѣзъ Ноемврий, Лизандръ блокиралъ Пирея съ своята флота, а пѣкъ Спартанската сухопѣтна войска подъ началството на Агиса обсаждала Атина по суша. Дългитѣ стѣни сега били безполезни, защото Лизандръ билъ господаръ на морето и никой корабъ не могълъ да се приближи до Пирея съ храна. Слѣдъ четири мѣсеца Атина била принудена съ гладъ да се предаде (Мартъ 404 г. пр. Х.). Условията на мирътъ били, че Атина щѣла да отстъпи всичкитѣ си владѣния и че дългитѣ стѣни и укрѣпления на Пирея щѣли да се разрушатъ. Това било крайтъ на Атинското величие.

45. Тридесетъти Тиране. — Лизандаръ помогналъ сега на най буйнитѣ отъ благороднитѣ, да съборътъ демокрацията и съставилъ

едно управление отъ тридесетъ души. Главниятъ отъ тѣхъ билъ Критий. Злодѣянията на Тридесетътъ сж най лошитъ измѣжду ония, които се срѣщатъ въ Гръцката история. Тѣ предавали съ стотини отъ гражданетъ на смъртъ безъ всѣкаквъ сждъ и постѣпали съ такова насилие, злоба и жестокость, щото отъ послѣ тѣ били всякога извѣстни подъ названието „Тридесетътъ Тиране“. Единъ гарнизонъ отъ Спартанци билъ поставенъ въ Атина да ги защитава. Нѣ слѣдъ осемъ мѣсеца гражданетъ, които тѣ били изгонили, потѣглили връзъ Атина. Нѣколко правилни сражения били направени и най сѣтнѣ Спартанцитъ престанали да защитаватъ Тридесетътъ. Управлението на народътъ било възвърнато на пролѣтътъ, въ 403 г. пр. Х. Колкото безумна и да била демокрацията, тя никога не вършила такива злодѣяния, каквито правила олигархическитъ управления на Четеритѣстотинъ и на Тридесетѣтѣхъ.

46. **Невѣрие. Сократъ.** — Отчаянитъ борби мѣжду благороднитъ и народътъ, които били повдигнати отъ войната въ толкова градове, направили хората равнодушни къмъ всичко друго, освѣнъ интереситъ на партията, къмъ която тѣ принадлежали. Въ своята ненавистъ къмъ противната партия хората напустнали да се грижатъ за самата държава. Интересътъ на партията занелъ мѣстото на законъ, обичай и благочестие. Това, заедно съ други нѣкой причини се стрѣмило да искорени вѣрованието на възпитанитъ Гърци въ тѣхната древна религия и тѣхнитъ

древни понятия за доброто и злото. Войната разнасяла насилие по цѣла Гърция. Чловѣцитѣ се обхождали, като че правото било всѣкога на по силнийтѣ и нѣкои даже учили, че това било така. Въ тия лоши времена въ Атина живѣлъ единъ чловѣкъ, по име Сократъ, който ималъ такива понятия за правото и доброто, каквито никога Гръкъ немалъ прѣди него. Той училъ, че по добръ било чловѣкъ да понесе злото, нежели да стори зло; и че боговетѣ искали отъ хората да ги почитатъ, нѣ не съ вѣрования и религиозни обряди, а съ правение на добро. Способътъ, по когото той училъ, състоялъ въ това, че той задавалъ въпроси до тогава, догдѣто направи хората да видатъ, колко малко тѣ знаятъ. Атинянетѣ го криво разбрали: той билъ обвиненъ въ подкопаване на вѣрованието въ боговетѣ и билъ предаденъ на смъртъ. Догдѣто билъ въ тъмницата, той ималъ възможность да избѣга, нѣ нещѣлъ. Умиранieto на Сократа зарадъ истината било едно ново нѣщо въ историята на Гърция. Много мжжѣе измрѣли юнаци за своето отечество, нѣ Сократъ пъкъ умрѣлъ, като проповѣдникъ на истината, или като мжченикъ. Както неговийтъ животъ, така и смъртъта му произвели дълбоко впечатление въ ония, които го познавали; и отъ това време, въ Гърция се появили хора, които посвѣтвявали цѣлийтъ си животъ въ издирванието на истината.

ГЛАВА VI.

Спарта, Тива, Македония.

1. **Спартанското Управление.** — Спарта имала вече подъ влияние всичкитѣ мѣста, които били подчинени на Атина. Лизандръ проводилъ да съставатъ по всичкитѣ градове по едно олигархическо управление, състояще отъ по десетъ души граждани, предани на Спарта и отъ по единъ Спартански управителъ, нарѣченъ Армоствъ (управляющій). Управлението на Спартанскитѣ армостви било много по лошо отъ управлението на Атинянетѣ, и Спарта скоро станала ненавистна въ всичкитѣ Гръцки държави. Първенцитѣ Спартанци придобили голѣми богатства и Спартанската държава взела съвсѣмъ другъ изгледъ. Въ Спарта сега имало нѣколко твърдѣ богати и мегуществени граждани, а останалитѣ ставали все по бѣдни и недоволни.

2. **Отстъпването на десетитѣ хиляди.** (401 г. пр. X). — Артаксерксъ по голѣмийтъ братъ на Кира, който помагалъ на Лизандра, наслѣдилъ баща си като царъ на Персия. Киръ се рѣшилъ да стане самъ царъ, вмѣсто братъ си, и взелъ съ наемъ една войска отъ около 10,000 души Гърци, съ които се вмѣкналъ въ вътрѣшността на империята. При Кинакса, близо до Вавилонъ, станало едно сражение и Киръ билъ убитъ. Гърцитѣ трѣбвало сега да си прѣбиятъ пѣтъ назадъ къмъ брѣгътъ отъ самийтъ центръ на империята, прѣзъ една неприятелска страна. Тѣхното връщане се нарича „отстъпване на 10,000“

и имаме една цѣла история написана за това отъ Ксенофонта, тѣхниятъ прѣдводителъ. Тѣхното избѣгване показва, колко слаба била наистина Персийската империя; защото ако тя е имала поне една щогодѣ добра войска, то малката Гръцка сила трѣбвало да бѣде изтрѣбена въ продължение на нейното дълго отстъпване.

3. Спарта въ война съ Персія. — Спартанцитѣ сж чувствували посрамени, като изоставили Гърцитѣ въ Азия на Перситѣ и затова сега открили война на Персийскитѣ сатрапи въ Мала Азия (398 г. пр. Х). Тѣхниятъ царь, Агезилай спечелилъ нѣколко сполуки и се готвилъ да нападне Персія съ голѣма сила. Фарнабазъ вдигналъ една флота отъ Финикия и я турилъ подъ началството на Конона, единъ Атински адмиралъ. Кононъ срѣщналъ Спартанската флота отвѣдъ Книдъ, близо до Родосъ, и я разбилъ съвършено (394 г. пр. Х). Резултатътъ на това поражение било това, че Спарта изгубила своето влияние въ градоветѣ въ Мала Азия, което състояло въ нейното владичество по морето. Спартанскитѣ армостии били изгонени и Кононъ преминалъ въ Атина и подновилъ дългитѣ Пирейски стѣни и укрѣпленията.

4 Спарта въ война съ Гръцкитѣ държави. — Перситѣ тѣй сжщо побудили Гръцкитѣ държави да отворатъ война на Спарта. Тива, която била най непротивимиятъ врагъ на Атина, сега се съединила съ нея противъ Спарта, а къмъ тѣхъ се присъединили тѣй сжщо Корнитѣ и Аргосъ. Спартанцитѣ трѣбвало да повикатъ назадъ царь Агезилая и

войската му изъ Азия, за да защищаватъ себе си. Войната между Спарта и съюзнитѣ държави противъ нея се продължавала за нѣколко време въ владѣнията на Коринтъ; а въ сжщото време Атинянетѣ испратили една флота въ Хеллиспонтъ и изново възстановявали властта си по море.

5. **Анталкидовъ Миръ** (387 пр. X). — Сега, Спартанцитѣ счели за необходимо да станатъ приятели съ Персия и сключили единъ безчестенъ миръ, нарѣчелъ Анталкидовъ миръ, по когото градоветѣ въ Азия били предадени на Персия и на Персийскитѣ царь се позволило да накара Гърцитѣ да заключатъ миръ по между си и да имъ каже какви трѣбва да бждѣтъ условията на мирѣтъ по между имъ, като че той билъ тѣхенъ Господарь, а тѣ негови подданици. Ето, кое е било резултатѣтъ на борбитѣ между Атина и Спарта и на помощта, която получавали и двѣтъ отъ Персия. Всички-тѣ Гръцки държави приели този миръ. Съюзѣтъ на градоветѣ въ Беотия подъ прѣводителството на Тива билъ разтуренъ и въ всѣка отъ тѣхъ било съставено по едно олигархическо управление, предадено на Спарта. Въ нѣкой отъ тѣхъ Спартанцитѣ оставили гарнизони отъ своитѣ собственни войски.

6. **Спарта и Тива.** — Въ Тива имало една партия въ полза на Спарта. Когато една Спартанска войска минавала прѣзъ Беотия, тая партия предала измѣннически вжтрѣшната крѣпостъ на Тива, подъ названиее Кадмея, въ тѣхни рѣцѣ (382 пр. X), и единъ гарнизонъ отъ 1500 души Лакедемонци билъ

оставенъ въ нея. Три години нарѣдъ Спартанцитѣ били господари на Тива, нѣ въ 379 г. пр. Х. Тиванцитѣ съставили заговоръ противъ тѣхъ подъ ръководството на единъ благороденъ, по име Пелопидъ. Началнициѣ на Спартанскій гарнизонъ били избити и Тиванцитѣ си отнели Кадмея. Това расклатило силно владичеството на Спарта и насърдило нейнитѣ неприятели.

7. Новъ Атински Сюзъ. — Атинянетѣ успѣли да съставатъ единъ сюзъ отъ седемдесетъ и четири града по Егейското море, който приличалъ на по прѣдишниятъ сюзъ на Делосъ. Всѣки градъ могълъ да държи своето управление и едно ново название било дадено на налогътъ, когото тѣ плащали, за да не може никой да гледа на това като на едно възвръщане на Атинското владичество. Тива влѣзла въ тоя сюзъ и войната се продължила и по суша и по море Цѣльта на Тиванцитѣ била да изгонатъ Спартанцитѣ изъ ония градове на Беотия, въ които тѣ още държали гарнизони и да възобноватъ Беотийскій сюзъ подъ прѣводителството на Тива. Въ 374 г. пр. Х. тая цѣль била постигната; предаденитѣ на Спарта управления били съборени, Спартанскитѣ гарнизони изгонени и Беотийскій сюзъ въскръсенъ. Атина и Тива наченали сега да си завиждатъ и въ 371 г. пр. Х. Атини заключила миръ съ Спарта и оставила Тива да продължава войната сама.

8. Епаминондъ. Левктра. — Спартанцитѣ навлѣзли незабавно въ Беогия, нѣ Тиванската пѣхота била станала най добрата войска,

въ Гърция, а нейниятъ военоначалникъ, Епаминондъ, билъ най великиятъ пълководецъ въ своето време. Епаминондъ срѣщналъ Спартанцитѣ при Левктра и имъ нанесълъ такава страшно поражение, щото по цѣла Гърция се почувствувало, че силата на Спарта е вече на свършъка си. Нѣ Епаминодъ не се задоволилъ само съ съсипването на Спартанското владичество извънъ Пелопонесъ: за да съкруши нейното влияние въ самиятъ Пелопонесъ и да я окружи съ неприятели, той се рѣшилъ да съедини Аркадия, която до сега състояла отъ нѣколко разединени градове, въ единъ голѣмъ съюзъ, и да направи Мессиния, която цѣли 300 години била подчинена на Спарта, една независима държава. Понеже градоветѣ въ Аркадия си завиждали много единъ на други и никой не искалъ да позволи на други да стои на чело на съюзътъ, Епаминондъ основалъ единъ новъ градъ, подъ името Мегалополисъ (голѣмийтъ градъ), въ когото трѣбвало да се събиратъ депутации отъ всичкитѣ други градове на Аркадия; а за центръ на новата Мессинска държава билъ основанъ единъ градъ, подъ име Мессения (369 пр. Х). Така Епаминондъ измѣнилъ изпълно положението на Гърция. Той понизилъ Спарта, която цѣли столѣтия стояла на чело на една голѣма частъ отъ Гърция, и я направилъ просто една обикновенна държава, а на Тива далъ на време първенството въ Гърция. Прѣдъ видъ на дѣйствителнитѣ преобразувания, които той въвелъ, Епаминондъ се счита за най великъ отъ всичкитѣ Гръцки държавни мжжѣе,

съ исключение само на Темистокла. Нъ направеното отъ Темистокла траяло, а направеното отъ Епаминонда се развалило скоро.

9. Мантинея. Смъртъта на Епаминонда. —

Въ новиятъ съюзъ на Аркадия скоро се повдигнали крамоли. Една частъ отъ него съ Мантинея на чело била въ полза на Спарта, а останалата частъ въ полза на Тива. Въ 362 г. пр. Х. Спартанцитѣ испратили една войска въ Аркадия; Епаминондъ ги срѣщналъ и направилъ едно сражение близо до Мантинея. Тивянетѣ спечелили побѣдата, нъ Епаминондъ билъ убитъ. Епаминондъ възвисилъ Тива и той е, който ъ е далъ най голѣма сила: въ Тива нѣмало вече другъ като него и слѣдъ неговата смъртъ, нейното владичество скоро се растурило.

10. Македония. —

Гръцкитѣ държави изнурили своята сила въ войнитѣ помежду си и наскоро вече трѣбвало да паднатъ подъ игото на Македония, която до сега не занимавала никаква частъ въ Гръцката история. Македонянетѣ се не считали за Гърци. Тѣ били вѣроятно смѣсъ отъ Гръцкото и Илирийското племена; нъ това не прѣчи никакъ да се причислятъ и тѣ къмъ Гърцитѣ, защото много отъ колониитѣ, които всѣкой наричалъ Гръцки, били тѣй смѣсъ отъ Гръцко и друго нѣкой племе. Причината на това била, че Македонянетѣ не живѣли като Гърцитѣ. Тѣ живѣли повечето въ села, а не въ градове и докато най голѣмото отличие за единъ Гръкъ било да принадлежи на нѣкоя малка държава, въ която гражданетѣ се събирали и урѣждали сами работитѣ на

своята държава, Македонянетъ напотивъ съставлявали една страна подчинена на нѣкой царъ. Тѣ нѣмали нито книги, нито искусства, нѣ се поминували съ ловъ и земледѣлие и живѣли простъ селски животъ; тъй щото Гърцитѣ и Македонянетѣ имали не само съвсѣмъ различни управления, нѣ за единъ образованъ Гръцки гражданинъ обикновенниятъ Македонянинъ щѣлъ да се види като твърдѣ чуденъ, ако стане Гръкъ. Македонскитѣ царѣе, обаче, се приемали за Гърци и имъ се позволявало да зиматъ участие въ Олимпийскитѣ игри. Тѣ дълго време се мъчили да представатъ, колкото могли, себе си и придворнитѣ си, като сѣщи Гърци. Архилай, който царувалъ около 400 г. пр. Х., викалъ Гръцки поети и художници въ Македония, въздигалъ тъй сѣщо градове и правилъ пѣтища, за да даде възможность на народътъ да стане по миролюбивъ и честитъ. И така, тъкмо, когато Гръцкитѣ държави били съсипани отъ войнитѣ, Македония наченала да става могущественна държава. Народътъ билъ смѣлъ, храбъръ и послушенъ; и случило ся е, когато смъртъта на Епаминонда оставила Тива безъ водителъ, Македония се управлявала отъ единъ царъ, Филипъ, който стоялъ по горѣ отъ всѣки Гръкъ. Въ младостта си той стоялъ три години заложникъ въ Тива и се научилъ при Епаминонда, какъ да създаде колкото се може, най добра войска, както и това, какъ да усили най добръ своята страпа и да отслаби противницитѣ си. Той съставилъ редовна войска, каквато нѣмало въ никоя Гръцка държава и

се заловилъ да разшири своитѣ владѣния и да стане повелителъ и прѣдводителъ на Гърция.

11. **Олинтъ.** — Между источната частъ на Филиповитѣ владѣния и морето, лѣжала страната Халкидика, въ която имало много Гръцки градове. Единъ отъ тѣхъ, именно Олинтъ, станалъ твърдѣ могущественна държава и се поставилъ на чело на единъ съюзъ, съставенъ отъ съсѣднитѣ градове и нарѣченъ Олинтски Съюзъ. По нататѣкъ на истокъ билъ градътъ Амфиполисъ, когото Атина изгубила въ Пелопонеската война и немсгълъ вече да се отнеме. Други нѣкой мѣста по тоя брѣгъ още принадлежали на Атина, тѣй щото Атина била първата, която Филипъ ималъ прѣдъ видъ въ своитѣ дѣйствия. Филипъ станалъ приятелъ на Атинянетѣ, като казвалъ, че ще отнеме Амфиполисъ за тѣхъ: нѣ когато го завоювалъ, той го взелъ за себе си; и послѣ, за да не даде поводъ на Атинянетѣ и Олинтянетѣ да се съединатъ противъ него, той отстъпилъ други единъ градъ на Олинтъ, тѣй щото Олинтянетѣ станали негови съюзници (357 пр. X). Тогавя той миналъ прѣзъ рѣката Стримонъ и завоювалъ западната частъ на Тракия, гдѣто имало твърдѣ богати рудници за злато и основалъ тамъ градътъ Филиппи (Дѣян. XVI. 12).

12. **Свещенна война.** — Наскоро Филипъ намѣрилъ сгоденъ случай да се намѣси въ работитѣ на собственна Гърция, чрѣзъ една война, относително Делфийскитѣ храмъ. Слѣдъ сражението при Левктра, Тиванцитѣ добили голѣмо влияние надъ Фокида, нѣ

Фокидцитѣ били дързостенъ народъ и смѣкнали своето иго. Тогава Тиванцитѣ накарали Амфиктионийтъ Съвѣтъ да възстане противъ Фокидцитѣ и да ги осъди на тѣжка глоба за полето на Криса, което тѣ обработвали. Вслѣдствие на това Фокидцитѣ завзели самиятъ храмъ въ Делфи (355 пр. Х.); и посредствомъ неговитѣ богатства тѣ сполучили да вдигнатъ една грамадна войска, съ която продължавали войната противъ Тиванцитѣ и Локрянетѣ. Спарта и Атина взели страната на Фокидцитѣ, които още били поддържани и отъ нѣкои тирани изъ Тессалия. Отъ друга страна благороднитѣ отъ Тессалия се обърнали къмъ Филипа за помощъ. Голѣмо едно сражение станало между Филипа и Фокидцитѣ; Филипъ спечелилъ побѣдата и станалъ господаръ на цѣла Тессалия (352 пр. Х). Той се готвилъ да иде право въ Фокида, нѣ когато стигналъ до Термопили, той намѣрилъ тамъ голѣма Атинска сила и се върналъ назадъ.

13. **Демостенъ.** — Атинянетѣ поставили себе си изново на чело на Егейскитѣ съюзъ и ако тѣ бѣха дѣйствували смѣло и мъдро, тѣ щѣха да въспрѣтъ Филипа. Нѣ тѣ били изгубили своята нѣкогашна енергия, а сега се грижили повече за зрѣлища и забавления, нежели за нѣщо друго. На богатитѣ се свидѣло да даждътъ нѣщо на държавата и се мъчили да избѣгватъ отъ всѣкакъвъ данѣкъ; а Атинянетѣ въобще, на които праотцитѣ били готови да идѣтъ всѣду и направатъ всичко за доброто на Атина, имали сега такова отвращение отъ военната служба, щото

били принудени да си служатъ съ наемни войници, които даже не били и Атиняне. Въ 358 г. пр. Х. избухнала една война между Атина и нейнитѣ съюзници. На Атина не вървяло на прѣдъ: по голѣмитѣ градове добили изново своята независимостъ и само по малкитѣ останали въ съюзътъ. Нъ въ Атина имало единъ човѣкъ достоенъ за нейнитѣ най добри дни, — Демостенъ, ораторътъ. Демостенъ видѣлъ че, Филипъ мисли да стане самъ господаръ на Гърция и до като мнозина отъ Атинянетѣ искали да поддържатъ приятелски отношения съ Македония, Демостенъ билъ убѣденъ, че, ако се невѣспре Филипъ, Атина е щѣла да изгуби свободата си за всѣкога. Той се силилъ да пробуди Атинянетѣ прѣдъ опасността за самитѣ тѣхъ и да възбуди въ тѣхъ духътъ на прѣдѣдитѣ имъ; да ги накара да дѣйствуватъ бържи и съ рѣшителностъ, вмѣсто да допускатъ работитѣ да върватъ по опасната си посока. Силата на Демостена състояла въ неговото краснорѣчие: той билъ най искусниятъ ораторъ, който нѣкогъ сжществувалъ въ Гърция. По случай на завоюванието на Тессалия отъ Филипа, Демостенъ съставилъ първата своя велика рѣчь, която носи названието *Първа Филиппика* (352 пр. Х).

14. **Филипъ завладява Олинтъ.** — Като била завоювана Тессалия, Олинтянетѣ видѣли, че тѣ сж вторитѣ на които Филипъ щѣлъ да нападне, и направили въ Атина прѣдложения за съюзъ. Демостенъ насилилъ Атинянетѣ да се съединатъ съ Олинтъ: съюзътъ билъ свързанъ и войната пламнала. Нъ Ати-

нянетъ дали толкова малка помощъ, щото Филипъ взелъ единъ по единъ всичкитѣ градове на Олинтскитѣ съюзъ, а най сѣтнѣ и самъ Олинтъ (348 пр. X). Филипъ, казватъ, разрушилъ съвършено цѣли тридесетъ градове и испродалъ всичкитѣ Олинтяне, които паднали въ негови рѣцѣ, като роби. Така цѣлата Халкидика влѣзла въ владѣнията на Филипа.

15. Филипъ свършва Свещенната Война. — Свещенната война се още продължавала. Филипъ си наумилъ да заключи миръ съ всичкитѣ Гръцки държави, освѣнъ съ Фокидцитѣ, и когато отнелъ така отъ Фокидцитѣ всѣка външна помощъ, той навлѣзълъ въ Фокида и завоювалъ цѣлата страна, като нанесълъ такова бѣдствие и разорение, каквото Гърцитѣ никога не били виждали. Той завзелъ Делфи, повърналъ храмътъ на неговитѣ управитѣли и свикалъ Амфикиционнитѣ Съвѣтъ. Съвѣтътъ рѣшилъ да се разруши всѣки Фокидски градъ и Фокидцитѣ да живѣятъ само въ села. Гласовѣтъ, които Фокидцитѣ имали въ съвѣтътъ, били дадени на Филипа; нему се дало още и правото да прѣдсѣдателствува на Питийскитѣ игри, които ставали въ Делфи. По тоя начинъ Филипъ накаралъ Амфикиционнитѣ съвѣтъ да го признае за защитникъ на бога Аполлона и спечелилъ правото да се мѣси въ Гръцкитѣ работи на всждѣ, гдѣто узнае, че е сторено нѣкое зло на тоя богъ въ храмътъ му (346 пр. X).

16. Пелопонесъ. — Въ повечето отъ тѣзи ра-
лопонескитѣ държави имало партии, на Ати-
тамъ въ

върлували една срѣщу друга. Филипъ искусно обърналъ това въ своя собствена полза и придобилъ на своя страна по една отъ партиитѣ на всежждѣ, гдѣто могълъ. Той станалъ приятель особено съ държавитѣ, които Епаминондъ основалъ, защото тѣ се страхували отъ Спарта и нуждаели отъ външна поддръжка. За да противодѣйствува на плановѣ на Филипа, Демостенъ ходилъ самъ на чело на една депутация въ Пелопонескитѣ държави, които се съединили съ Филипа, и се мъчалъ да имъ даде да разбератъ, че те се съединявали съ неприятели на цѣла Гърция. Нищо не произлѣзло отъ това негово ходение; нѣ прѣдпазванията на Демостена били вече по ясно поставени прѣдъ Гърцитѣ. „Филипъ е“, казвалъ той, „еднакво неприятель на всичкитѣ Гърци. Той е царь; и ако остане побѣдителъ, той ще направи всичкитѣ Гърци свои поданници. Нека Гърцитѣ прекратятъ своитѣ раздори по между си и се съединатъ да опазатъ свободата, която е право поражение у Гърцитѣ, противъ деспотѣтъ, който дири какъ да ги зароби всички“. Така Демостенъ ратувалъ не само за Атина, нѣ за цѣлитѣ Гръцки народъ.

17. **Атина и Византия.** — Отъ начало Атинянетѣ давали малко внимание на думитѣ на Демостена, нѣ когато дошло време и всичко, което той казвалъ за славолубието на Филипъ излѣзло истина, една силна партия нянетѣ групирала около него и Атина най сѣтбилъ свѣтъ началъ да дѣйствува съ рѣшителность. свършванието на Свещенната война,

Филипъ продължавалъ да завоюва на истокъ въ Тракия. Той билъ още въ приятелски отношения съ Атина, нъ единъ Атински военоначалникъ по брѣговетъ на Тракия влѣзълъ въ сблъскowanie съ Македонскитѣ войски. Филипъ написалъ писмо въ Атина да се оплачи отъ това и да прѣдложи по тѣсно приятелство. Демостенъ побудилъ Атинянетѣ да отхвърлятъ Филиповитѣ прѣдложения и да се съединатъ съ Византия, на която сега Филипъ нападналъ. Атина проводила помощъ на Византия; това подѣйствило и Филипъ трѣбвало да напустне обсадата (341 пр. Х). Тая сполука уголѣмила влиянието на Демостена въ Атина и му дала възможность да прокара нѣкой закони за намаляванието на безполѣзното харчение на общественнитѣ пари по празнествата и за създаванието на единъ фондъ, необходимъ за продължаванието на войната. Той взелъ мѣрки, тѣй сжщо да накара богатитѣ да изпълняватъ своитѣ справедливи задължения спрямо флотата, отъ могуществото на която повече отъ всичко друго зависялъ успѣхътъ на Атина противъ Филипа.

18. **Херонея.** — Нъ Филипъ ималъ много приятели и подкупени свои хора въ Атина и въ всѣка друга Гръцка държава. Първиятъ отъ тия продадени души въ Атина билъ Есхинъ, който, като ораторъ, стоялъ по високо отъ всички други, освѣнъ Демостена; нъ като гражданинъ, билъ единъ отъ най лошитѣ хора, които Атина е нѣкога раждала. Есхинъ билъ прѣдставителъ на Атина въ Амфикионнийтъ съвѣтъ и тамъ въ

338 г. пр. Х. той станалъ причина да се обяви война отъ съвѣтътъ на съсѣднийтъ градъ Амфисса по поводъ на нѣкакъвъ нищоженъ въпросъ, за да може да повика Филипа да вземе началството надъ войскитѣ. Филипъ потѣгилъ на югъ съ една грамадна войска. Ненадѣйно въ Атина стигнали извѣстия, че вмѣсто да иде връзъ Амфисса, Филипъ завзелъ Елатея на истокъ отъ Фокида, мѣсто, което му давало пълна възможность да навлѣзе когато ще въ Беотия и Аттика. Амфисса служила само за прѣдлогъ; а завземанието на Елатея значило, че Филипъ щѣлъ, когато поиска, да се отзове подъ стѣнитѣ на Атина. Събранието било свикано и когато устата на всички други били сковани отъ страхъ и смущение, Демостенъ ги въодушевилъ да се съединатъ съ Тива и да срѣщнатъ смѣло Филипа. Тѣ сторили тѣй, и на 7-ий Августа 338 г. пр. Х. войскитѣ на Тиванцитѣ и Атинянетѣ срѣщнали Филипа при Херонея въ Беотия. Нѣтъ били разбити съвършено и Филипъ станалъ господаръ на Гърция.

19. **Смъртъта на Филипа.** — Тогава Филипъ свикалъ конгресъ отъ всичкитѣ Гръцки държави въ Коринтъ. Обявила се война на Персия и Филипъ билъ назначенъ за военначалникъ на всичкитѣ Гръцки войски. Той се върналъ въ Македония, за да се приготви за походъ въ Азия. Нѣ на върхътъ на своята слава, той билъ убитъ отъ единъ благороденъ, когато празнувалъ тържественно оженването на дъщеря си за царьтъ на Епиръ, и короната останала на сина му Александра (336 пр. Х).

ГЛАВА VII.

АЛЕКСАНДРОВО ВЛАДИЧЕСТВО.

1. Александръ Господаръ на Гърция. — Съ възлизанието на прѣстолътъ, Александръ намѣрилъ всичко готово за навлизание въ Персия. Когато смъртта на Филипа причинила нѣкакво движение въ полза на свободата въ нѣкой Гръцки градове, Александръ навлѣзълъ на часътъ въ Пелопонесъ съ една грамадна войска, за да покаже на Гърцитѣ, колко е той силенъ. Единъ конгресъ станалъ, както и по прѣди въ Коринтъ, и Александръ, макаръ че нѣмалъ повече отъ двадесетъ години, билъ признатъ за господаръ и прѣдводителъ на Гърция. Послѣ той се върналъ въ Македония и на прелѣтъта, въ 335 г. пр. Х, направилъ единъ походъ противъ варварскитѣ народи на сѣверъ отъ Македония. Той пръвъ си пробилъ пѣтъ прѣзъ Тракия чакъ до Дунавътъ, прѣзъ когото миналъ, разбилъ Гетитѣ, които живѣли по другата му страна; послѣ завъртялъ на юго-западъ и разбилъ Иллирийцитѣ на западъ отъ Македония. До гдѣто той отсъствувалъ, една невѣрна вѣсть, че той умрѣлъ, се прѣснала изъ Гърция и Тиванцитѣ възстанали и обсадили Македонскитѣ гарнизонъ въ Кадмея. Александъ полѣтълъ съ удивителна бързина изъ Иллирия и взелъ Тива. Градътъ билъ разрушенъ до основанията и цѣлото население испродадено въ робство. Това съвършено разрушение на държавата, която до скоро стояла на чело на Гърция, разсѣяла ужасъ въ всичкитѣ други

градове и поставило край на всѣко даже помислювание за упирание.

2. **Македонската Войска. Фаланга.** — Войската, която Филипъ приготвилъ и съ която Александръ разрушилъ Персийската Империя, била тъй въоружена и устроена, щото, ако и да не била твърдѣ многобройна, тя била най силната армия, която съществувала до тогава въ свѣтътъ. Величието на Македонската войска състояла въ *Фалангата*. Това било едно тѣло пѣши войници, въоружени съ копия, дълги двадесетъ и единъ футъ (повече отъ $7\frac{1}{2}$ метра), и нарѣдени въ шестнадесетъ реда единъ задъ други. Редоветъ стояли по на три фута единъ задъ други; тъй щото, като хващали копията си на шестнадесетъ фута отъ връхътъ и на шестъ фута отъ тѣжкийтъ край, то копията на всичкитѣ прѣдни петъ рѣда щѣли да стърчатъ прѣдъ лицата на хората отъ първийтъ редъ на три, шестъ, деветъ, дванадесетъ и петнадесетъ фута расстояние напрѣдъ. Обикновеннитѣ Гръцки копия стърчали само шестъ фута напрѣди; затова когато Тиванцитѣ нападнали на Македонската фаланга при Херонея, тѣ трѣбвало да се промъкнатъ прѣзъ три реда копия, прѣди да могле да ударятъ на Македонянетѣ. Недостатокътъ на фалангата състоялъ въ това, че тя немогла да се върти бързо и изисквала равно мѣсто, за да уварди свойтъ редъ; и за това, макаръ че фалангата била най силното тѣло отъ всичкитѣ тѣжко въоружени войски, които съществували до сега въ Гърция, Римскитѣ методъ, да хвърлятъ отъ първенецъ по едно кж-

со копие и послѣ се сражаватъ еъ мечове, стоялъ по високо даже отъ фалангата; защото тука нѣмало нищо да прѣчи на войницитѣ да се повръщатъ бързо на всѣка страна и всѣки могълъ да се сражава и да върти свойтъ мечъ и на стрѣмно, както и на съвсѣмъ равно мѣсто. Какго и да е, нѣма примѣръ, въ който фалангата да е бивала нѣкога разбивана отъ войскитѣ съ по кжси оръжия, когато сж я нападали изъ отпрѣдъ и на равно мѣсто. Римлянитѣ, когато срѣщнали за пръвъ пѣтъ фалангата, одържали побѣда съ това, че нападнали на нея въ флангове и на една хълмиста мѣстность, гдѣто нейнитѣ копия не могли да се държатъ въ надлѣжниятъ редъ. Александръ никога непущаль фалангата сама въ бой, нѣ почвалъ своитѣ сражения съ други войски и послѣ въвождалъ фалангата, за да нанесе рѣшителниятъ ударъ и да свърши битката.

3. **Гвардия и Конница.** — Войницитѣ въ фалангата били всички чистокръвни Македоняне. Истинскитѣ Македоняне служили още и въ *Гвардията* — едно тѣло пѣхотници въоружени съ обикновенното Гръцко копие и щитъ — и въ двѣ отдѣления конница, отъ които едното отдѣление било тѣжко въоружено и носило единъ видъ дебели копия за бой въ правилни сражения, а другото не било толкова тѣжко въоружено и носило едни дълги лежки копия, за да нахлуватъ въ страната и да преслѣдва неприятелтъ. Царьтъ билъ съпровожданъ отъ една чета млади благородни Македоняне, нарѣчени *питомци (пажи)*. Отъ тука младитѣ благо-

родни били повишавани въ отборната войска, нарѣчени *тѣлохраниитѣ*, или, както ние бихми казали, *щабтъ* на царьтъ, отъ когото царьтъ избиралъ своитѣ военоначалници и най високи офицери.

4. **Други войски.** — Освѣнъ тия подразделения на войската, съставлявани отъ истински Македоняне, имало полкове отъ Гърци, както пѣши, тѣй и конни, а тѣй сжщо и пѣлкове, вземени изъ варварскитѣ страни около Македония и въоружени съ лѣкове, мѣждраци и други лежки оржжия. Освѣнъ това имало още едно редовно отдѣление войска, което правило машини за хвърляние съ камъни както въ обсадитѣ, тѣй и въ правилнитѣ сражения. Тия машини вършили по единъ много по неудовлетворителенъ начинъ това, което сега е работа на топътъ Въ Гръцкото военно искусство тѣ служили до сега само за разбивание на стѣни въ обсадитѣ. Александръ пръвъ въвелъ тѣхното употребление въ сраженията и въ по сѣтната история се срѣща единъ примѣръ, спорѣдъ когото едно сражение било рѣшено съ тоя видъ *артиллерия*.

5. **Военна Монархия.** — Така Македонската армия, ако и да нѣмала повече отъ 40,000 души, заключавала въ себе си войски и приспособления за всички видове служба. По свойтъ духъ тя неприличала до толкова на войската на една Гръцка държава, до колкото това било възможно. Въ една Гръцка войска самитѣ войници били граждане, които се предавали на свойтъ обикновенъ животъ, щомъ се свършвала войната; военоначалници-

тѣ били тѣй сѣщо граждане и се избирали отъ народѣтъ. Нѣ въ Македонската войска царѣтъ билъ всичко. Войниците никога не знаили какво било това, да упражнява чело-вѣкъ своитѣ права като гражданинъ; тѣ ра-збирали малко отъ закони и свобода, нѣ би-ли предадени на своитѣ царь, който ги во-дилъ и се сражавалъ посрѣдъ тѣхъ. Воено-началниците ставали най напрѣдъ царски пажови (питомци); послѣ тѣ го придружава-ли въ числото на неговитѣ тѣлохранители и се повишявали за това, че спечелвали него-вата любовъ или уважение. За свобода немо-же да бѣде нито дума въ една държава, гдѣто войската е така орѣдие само на единъ чело-вѣкъ, като Александра, Цезаря и Напа-леона: нѣ самата войска, като мисли своитѣ монархъ за добъръ пѣлководецъ, става из-вънмѣрно силна, едно защото любовта на войниците къмъ тѣхнийтъ военоначалникъ е едно отъ най силнитѣ чувствуванія, кои-то може да има чело-вѣкъ, и го кара да пра-ви чудеса по храбростъ и търпение, и друго защото една войска бива всѣкога много по добръ командувана, когато има само единъ добъръ върховенъ началникъ, нежели когато нѣколко души военоначалници се смѣняватъ единъ други въ командуванието ѳ, или ко-гато управлението на държавата има право да се мѣси въ работата на военоначалникѣтъ. Случило се че Александръ, който сега ималъ неограничена властъ надъ войската, която Филипъ довелъ до такова съвършенство, билъ чело-вѣкъ съ извънмѣрни военни дар-би. Вслѣдствие на всички тия причини Ма-

кедонската армия, съ Александра на чело, била такава сила, каквато още никога не съществувала въ историята и могла навърно, безъ много мъчности, да завоевае цѣлиятъ свѣтъ.

6. Характерътъ на Александра. — Александръ заслужилъ името *Великий* съ своитѣ удивителни способности, като пълководецъ, и съ своето естествено влияние надъ другитѣ хора. Никога чловѣкъ не е показвалъ такава енергия въ нѣкоя война. Той никога не жалилъ себеси, когато даже хората и конѣтъ, които го придружавали въ неговитѣ походи, падали по нѣкога изнурени въ безсилие. Каквото е ималъ да върши, той го е извършвалъ съ най голѣмата бързина: военачалници и войници, всички чувствovali, че те се командуватъ отъ чловѣкъ, комуто не могло нищо да противостои. Истина е, че неговитѣ противници били повечето Азиятци, тъй щото побѣдитѣ, които той печелилъ въ правилни сражения, не показватъ сами по себе, че Александръ билъ великъ пълководецъ; нѣ готовността, въ която неговитѣ войски се намирали всѣкога; поразителнитѣ, дълги и усиленни походи, които той ги каралъ да правятъ, увѣренността, съ която той подкарвалъ всичко, каквото залавялъ, и довѣрието, което войницитѣ му имали въ него, доказватъ; че той, наистина, билъ извънреденъ вождъ. Римскитѣ пълководци, които били способни да дадѣтъ нѣкоя вѣрна оцѣнка за него, гледали на Александра, като на най великийтъ пълководецъ отъ всички, освѣнъ Ханнибала Картагенянинътъ. По храбростъ,

рѣшителностъ и високъ гений, никога чловѣкъ не е го надминалъ. Нѣ като погледнемъ на него вѣнъ отъ войнишкитѣ му способности и сравнимъ Александра съ Перикла, или нѣкой другъ отъ сжщенскитѣ най благородни Гърци, той често ще ни се покаже, не само съвсѣмъ не великъ, нѣ и отвратителенъ. Ако той би само избивалъ своитѣ плѣнници, то това не е толкова нѣкое голѣмо безчестие за него, защото това е било общъ обичай въ онова време; нѣ Александръ е влачилъ подиръ своята колесница безжизненниятъ трупъ на този военоначалникъ, който се сражавалъ доблестно противъ него; той мжчилъ и предалъ на смъртъ само по едно подозрѣние Филота, началникътъ на своята конница, на когото той се приструвалъ за приятель до послѣдната минута; той убилъ съ измама Парменнона, единъ отъ най старитѣ свои военоначалници и баща на Филота по сжщото недовѣрие; той убилъ единъ отъ най старитѣ свои приятели, Клита, за да покаже своето преимущество, като царъ, въ едно дивашко пиянство; той мжчилъ и обѣсилъ Клестена, единъ Гръцки писатель, по подозрение въ съзаклатие, нѣ въ сжщность защото Клестенъ се отказалъ да му се покланя като на богъ. За Александра по нѣкога говорятъ, като за единъ Гръцки Герой, нѣ вѣрното е, че въ него има съвсѣмъ малко Гръцки черти и че въобще той е чисто и просто единъ полуварварски царъ. Въ послѣднитѣ години на неговийтъ животъ, завоюванията и славата изкарали на явѣ дивитѣ и своенравни черти на неговата нату-

ра; и ако се гледа на него като на Гръкъ, то нѣкои отъ неговитѣ дѣла могатъ да се сравнятъ само съ дѣлата на най лошитѣ тиране. Той билъ съвършено противоположенъ по характерътъ на хора, като Перикла или Епаминонда. които когато въздигали своята власть, ставали по въздържни и се глѣдали повече да почитатъ правата на другитѣ.

7. **Завоювание на Мала Азия.** — Въ 334 г. пр. Х. Александръ миналъ прѣзъ Хеллиспонтъ. Най добритѣ войски, които Перситѣ имали да изкаратъ на срѣща му, били нѣколко полкове отъ Гръцки наемници, нѣ тѣхнийтъ началникъ Мемнонъ, тѣй сжщо Гръкъ отъ Родосъ, разбиралъ добръ войната. Мемнонъ училъ Персийскитѣ сатрапи да невлизатъ въ правилно сражение съ Александра, нѣ да завардатъ планинскитѣ проходи и градоветѣ и да испратятъ Фикийската флота, която стояла по високо отъ флотата на Александра, да възбунтува Гърцитѣ и да нападне заедно съ тѣхъ връхъ Македония. Обаче, сатрапитѣ непослушали Мемнона, нѣ дали едно сражение близо до Хеллиспонтъ на рѣката Граникъ, което Александръ спечелилъ слѣдъ единъ твърдъ упоритъ бой. Тогавъ Персийскитъ царъ, Дарий, предалъ командуванието на Мемнона. Мемнонъ се готвилъ да дѣйствува по море и спечелилъ на своя страна нѣколко отъ Егейскитѣ острови; нѣ той скоро се поболилъ и умрѣлъ. Александръ опустошилъ Мала Азия и Дарий, като напустналъ планътъ на Мемнона, съсрѣдоточилъ една безчисленна войска, съ намѣ-

рение да встъпи въ правилень бой. Сражението станало при Исса на предѣлитѣ на Киликия и Сирия. Дарий побѣгналъ съ безстидна пжзливостъ и макаръ че сжщитѣ Перси се сражавали храбро, Александръ одържялъ пълна побѣда и семейството на Дария паднало въ негови ржцѣ (333 пр. X).

8. **Завоювание на Финикия.** — Дарий отстъпилъ прѣзъ Евфратъ, нѣ вмѣсто да го преслѣдва, Александръ се завърналъ на югъ къмъ Финикия. Дамаскъ билъ взетъ, а всичкитѣ Финикийски крайморски градове, освѣнъ Тиръ, се предали безъ съпротивление. Това лишило Перситѣ отъ Финикийската флота, съ която тѣ си служили, и най добрата надѣжда на Персия противъ Александра изчезнала. Само Тиръ отказалъ да се покори на Александра. Градътъ Тиръ билъ основанъ върху единъ островъ на една мила отъ материкътъ и билъ обграденъ съ грамадни силни стѣни (Езек. XXVІІ. 3, 11). Тирцитѣ имали кораби, а Александръ нѣмалъ, тъй щото въ свойтъ морски градъ тѣ, по видимоу, като че могли спокойно да го дразнатъ. Нѣ Александръ се рѣшилъ да вземе Тиръ отъ къмъ сушата, като изгради единъ здравъ камененъ мостъ 200 фута широкъ въ продължение на половина мила въ морето и така да съедини Тиръ съ сушата. Мостътъ билъ изграденъ отъ едната страна; нѣ когато приближавали да го съединатъ съ стѣнитѣ на градътъ, Тирцитѣ го разваляли нѣколко пжти. Най сѣтнѣ, Александръ билъ принуденъ да вдигне флота отъ другитѣ финикийски градове, за да защитава работницитѣ. Мостътъ билъ

свършенъ; Александровитѣ обсадни машини били прекарани по него и най сѣтнѣ градската стѣна била провалена на едно мѣсто. Слѣдъ една най отчаяна борба, Тиръ билъ взетъ съ пристѣпъ. Обсадата се продължила седемъ мѣсеца; нѣ нападението на Тиръ и неговата защита сж едни отъ най знаменититѣ военни дѣйствия въ историята (332 г. пр. X).

9. Египетъ. Александрия. — Отъ Финикия Александръ навлѣзълъ въ Египетъ, който не противостоялъ. Перситѣ сърдили Египтянетѣ съ подиграванието на тѣхнитѣ животни-богове: Александръ отъ друга страна имъ принасялъ жертви, за да покаже на Египтянетѣ и другитѣ народи, че той мислилъ да почита тѣхната религия и да могатъ по лесно да приематъ неговото управление, вмѣсто Персийското. Тогава той основалъ градътъ Александрия на устието на рѣка Нилъ. Отъ послѣ Александрия станала най важниятъ градъ на свѣтътъ, подиръ Римъ, нѣ Александръ не е прѣдвиждалъ това. Неговата цѣль въ основание на тоя градъ е била, вѣроятно, просто да съедини Египетъ съ останалата частъ на своята империя, като му и съгради за столица единъ търговски градъ на брѣгътъ, съ население смѣсено отъ Гърци и Египтяне.

10. Арбела. Александрови походи. — Слѣдъ като посѣтилъ храмътъ на Амонна въ пустинята на западъ отъ Египетъ, Александръ завъртѣлъ прѣзъ Сирия къмъ севѣро-истокъ, миналъ прѣзъ Евфратъ и Тигръ и се срѣщналъ съ Дария, който го чакалъ съ една

грамадна войска при Арбела, близо до Ниневия. Дарий побѣгналъ изново отъ сражение то при първиятъ знакъ на опасностъ и Александръ одържялъ пълна побѣда (331 г. пр. Х). Тогава той постъпилъ, като господарь на Персийската империя, и назначавалъ сатрапитѣ. Той влѣзълъ въ Вавилонъ съ голѣмо тържество и, за да угоди на жрецитѣ и народътъ, принасялъ жертва на боговетѣ и заповѣдалъ да въздигнатъ храмоветѣ, които Перситѣ били разрушили. Като далъ на войскитѣ си единъ мѣсець да си починатъ, той потѣглилъ за Суза и отъ тамъ за Персеполисъ (юго-истокъ), столица на самото отечество на Перситѣ. Тамъ той намѣрилъ едно голѣмо съкровище и, макаръ че несрѣщналъ никакво съпротивление, Александръ изгорилъ градътъ и позволилъ на войницитѣ да избиятъ една частъ отъ жителитѣ, само за да отмъсти на столичниятъ градъ на Перситѣ за навлизанието имъ въ Гърция прѣди 150 години (330 пр. Х).

11. Смъртта на Дария. — Отъ Арбела Дарий побѣгналъ въ Екбатана въ Мидия и Александръ трѣгналъ сега да го преслѣдва. Когато Александръ приближилъ, Дарий избѣгалъ на истокъ прѣзъ планинитѣ по южниятъ брѣгъ на Каспийското море. Александръ вървѣлъ по диритѣ му денѣ и нощѣ; нѣ когато вече билъ настигнатъ, Дарий билъ убитъ отъ Бесса, единъ отъ неговитѣ благородни, за да не падне живъ въ рѣцѣтъ на Александра.

12. Александръ отвѣдъ Каспийско море. — Слѣдъ като покорилъ страната на югъ отъ

Каспийското море, Александръ отишълъ на истокъ и югъ въ земитѣ, които днесъ съставляватъ Персія и Авганистанъ. На пѣтътъ той основалъ колонията Александрия Арионъ, сега Хератъ, единъ важенъ воененъ станъ на западнитѣ придоли на Авганистанъ. На Профтасия, малко по на югъ, той стоялъ два мѣсеца и тука именно предалъ на смъртъ Филота (330 пр. Х). Отъ тука той тръгналъ на истокъ и основалъ единъ градъ, за когото казватъ че е днешниятъ Кандахаръ, а послѣ миналъ прѣзъ планинитѣ Хиндо Кушъ и основалъ друга една колония близо до сегашниятъ Кабулъ. Бессъ ималъ намѣрение да се упрѣ на Александра въ Бактрия, нъ побѣгналъ на сѣверъ и билъ уловенъ, и предаденъ на смъртъ. Александръ продължавалъ да върви на сѣверъ и взелъ Мараканда, сега Самаркандъ, столицата на Бухара (329 г. пр. Х). Той миналъ прѣзъ рѣката Яксартъ (Сиръ), която се втича въ Аралъ, и разбилъ Скититѣ отвѣдъ него, нъ невлѣзълъ на вжтрѣ въ тѣхната страна. Той установилъ за сѣверна граница на своята империя рѣката Яксартъ и основалъ на нея колонията Александрия Есхати, *(най далечний)*. Завоеванието на Согдиана (Бухара) причинило нѣкои затруднения на Александра и го занимавало до 327 г. пр. Х.

13. **Александръ въ Индия.** — Въ 327 г. пр. Х. Александръ излѣзълъ изъ Бактрия, за да завоюва Индия. Той стигналъ на горний Индъ и, като миналъ прѣзъ рѣката близо до Аттокъ, потеглилъ на истокъ прѣзъ Пенджабъ. На другата страна на Хидаспъ (Дже-

лумъ) Поръ, царьтъ на оная страна, сръщналь Александра и направиль едно сражение; Поръ билъ разбитъ, нъ Александръ му позволиль да управлява царството си, като неговъ васаль. Като вървѣль все на истокъ, той стигналь до Хифазисъ (Сжтледжъ или Гжррахъ) и тогава войницитъ, вопръки молбитъ на Александра, отказали да върватъ по нататъкъ. Затова Александръ се върналь на задъ, нъ когато стигналь до Хидаспъ, той качиль една часть отъ войската си на ладии и заповѣдалъ на останалата да слиза все по брѣгътъ на рѣката. Хидаспъ се втича въ Акесинъ (Шенабъ), а тоя послѣдната въ Индъ. При сливанието на Акесинъ съ Индъ билъ расположенъ единъ градъ съ докове, а армията и флотата слѣзли по Индъ до устията му и видѣли Индийскитъ Океанъ (325 пр. X). И така, още прѣди 2000 години Александръ изслѣдовалъ тѣчението на оная рѣка, по която Английскитъ инженери почнаха (въ 1875 г. слѣдъ X.) да праватъ желѣзница.

14. Пѣтишествието на Неарха. — Александръ билъ повече гладенъ за открития, нежели за завоювания; и отъ устието на Индъ, той испратиль флотата подъ началството на адмирала, Неарха, да се пробие пѣтъ по брѣгътъ до устието на Евфратъ. Самъ той пѣтувалъ съ войската на западъ прѣвъ пустинитъ на Белуджистанъ и слѣдъ страшни страдания, болѣсти и трудове стигналь изново въ Персеполисъ (324 г. пр. X). Отъ тамъ той отишълъ въ Суза, гдѣто стояль нѣколко мѣсеца, изслѣдовалъ поведението

на своитѣ сатрапи и наказалъ строго нѣкой отъ тѣхъ.

15. Азиятскитѣ обичаи на Александра. — Отъ сражението при Арбела, Александръ ставалъ, по начина на живеянieto си, все повече и повече подобенъ на единъ Персийски царь, ако и да не допускалъ това да му прѣчи въ дѣятелността. Той се обличалъ въ Персийско рухо и заелъ обичайтѣ на Персийскитѣ дворѣ. Войницитѣ не били доволни отъ това, гдѣто той напустналъ обичайтѣ на Македония, а въ Суза той ги наскърбилъ още повече, като накаралъ осемдесетъ души отъ своитѣ главни офицери да сж оженатъ за Персиянки. Цѣльта на Александра била да изравни мѣстнитѣ и племенни различия въ своята Империя и да унищожи голѣмата бездна, която до тогава сжществувала между Гърцитѣ и Азиятскитѣ народи. Той зачислилъ тѣй сжщо много Перси въ полковетѣ, въ които до тогава нѣмало освѣнѣ Македонци и вдигналъ 30,000 души войска отъ най воинственнитѣ окрузи на Азия и я въоружилъ по Македонски.

16. Смъртта на Александра. — Послѣ Нерховото пжтешествие, Александръ се рѣшилъ на единъ походъ въ Арабия по море и далъ заповѣдъ да се приготватъ кораби въ Финикия и послѣ да ги зематъ и превозатъ на части по сухо до Тапсакъ на Евфратъ. На Тапсакъ частитѣ щѣли да бждѣтъ сглобени и докарани по рѣката до Вавилонъ, отъ гдѣто трѣбвало да трѣгне експедицията. На пролѣтѣта, въ 323 г. пр. Х. Александръ излѣзълъ изъ Суза за Вавилонъ

Въ своето пътувание той билъ посрѣщанъ отъ пратенници почти изъ всичкитѣ държави на извѣстниятъ тогава свѣтъ. Въ Вавилонъ той заварилъ корабитѣ готови: нови войски, както Гръцки тѣй и Азиятски, пристигали и експедицията се тѣкмила скоро да тръгне; нѣ Александръ се разболѣлъ отъ треска и наскоро умрѣлъ (прѣзъ Юний 323 г. пр. X), едвали на 32 годишна възраст.

17. Стремленията на Александра. — По нѣкога казватъ, че цѣльта на Александра била да направи Азия като Гърция, съ въздиганieto на градове като Гръцкитѣ. Дѣйствителниятъ резултатъ на неговитѣ завоювания е, че западната частъ на Азия станала по сѣтнѣ, до нѣгдѣ Гръцка, нѣ това се дължи много повече на Александровитѣ приемници, нежели на самиятъ Александра. Съ исключение на Александрия, колониитѣ, които Александръ основалъ, не били друго нищо, освѣнъ поселение на войници въ разни далечни страни, които имали за цѣль да държатъ империята въ подчинение, а не да я праватъ Гръцка. Че Александръ искалъ да направи народитѣ на своята империя да приличатъ повече на единъ само народъ, това става явно отъ неговитѣ насърдавания на войницитѣ да се женатъ за Персиянки; въ това още не значило, че той искалъ да распространи Гръцкитѣ знания, искусства и литература по цѣлата своя империя посрѣдствомъ нѣколко града. Сжщо тѣй, нѣма причина да се прѣдполага, че Александръ ималъ намѣрение да ввожда нѣкоя нова система на управление въ Персийската Империя. Той

завардилъ сатрапийтъ и Персийскитъ наредби за данъцитъ, и съществена разлика между неговото управление и управлението на Персийскитъ царъ състояла въ това, че Александъръ мислилъ да поддържа своята неограничена властъ чрезъ войската и да държи сатрапийтъ въ пълна зависимостъ отъ себе си, а не както Персийскитъ царъ, които били слаби и немарливи, и сатрапийтъ могли да станатъ като независими князе. Отъ неговитъ постъпки въ Египетъ и Вавилонъ става явно, че той мислилъ да обръща повече внимание на желанията на разнитъ народи въ Империята, отъ колкото това съправили Перситъ; и, ако и да нѣмалъ нѣкоя нова система на управление, той щѣлъ силно да измѣни положението на работитъ въ империята съ устройството на патища, пристанища и докове и всичко, което могло да повдигне търговията и да приведе разнитъ народи въ по чести съобщения по между имъ. По прѣдмѣтътъ на управлението Александъръ, навѣрно, мислилъ, че Гърцитъ имало повече нѣщо да научатъ отъ Перситъ, нежели Перситъ отъ Гърцитъ, и Персийската система на една обширна империя подъ заповѣдитъ само на единъ царъ му се виждала много по добра, когато има силна рѣка да я води, нежели Гръцката система на малки държавици и съюзи.

18. Сѣтнини на Александровитъ завоювание. — Подиръ смъртта на Александра имерията му била раздѣлена помежду военоначалницитъ му. Много градове, като Антиохия (Дѣян. XI. 26) и Селевкия, били основани въ Западна Азия,

и населени отчасти съ Азитци, отчасти съ Гърци, които се считали отъ всичкитѣ разеѣяни гръцки държави. Опитността на Гърцитѣ въ поселяването имъ помежду други племена ги направила се га способни да се установатъ така успѣшно въ Азия и да распространяватъ своитѣ обичаи изъ народѣтъ, между когото се поселявали. Макаръ че при царуването на Александровитѣ приемници тия градове немогли да бѣдѣтъ независими държави, като Гръцкитѣ градове, и слѣдователно немогли да иматъ такава свобода, високъ духъ и само почитание въ Азия; нѣ все пакъ распространявали твърдѣ надалечъ Гърцкитѣ языкъ и обикновеннитѣ Гръцки обичаи въ животѣтъ. По вънкашенъ изгледъ, тия градове били почти Гръцки: въ тѣхъ, както въ всѣки Гръцки градъ, имало храмове, статуи, бани, театри, колони и пр.; религиознитѣ празненства и цермонии ставали по Гръцкитѣ правила (Дѣян. XIV* 1 — 13); най много се говорилъ Гръцкитѣ языкъ и най много се чело и писовало по Гръцки; макаръ че тамъ, вслѣдствие на смѣсванието на племената, се срѣщало всѣкога по нѣщо, което отличавало гражданетѣ отъ сѣщинскитѣ жители на чисто Гръцкитѣ държави. Въ нѣкои мѣста, като въ Сирия, Гръцкитѣ обичаи се распространили твърдѣ лесно; въ други като въ Юдея, тѣ срѣщали най упорито съпротивление отъ мѣстното население. Антиохъ Епифанъ, Сирийскитѣ царь, се опиталъ да въведе Гръцкото въпрослужение въ Храмѣтъ на Иерусалимъ. Евреитѣ въстанали подъ началството на Маккавейтѣ и извоювали своята независимостъ (160

г. пр. X.) Нъ въпрѣки всичко това, Гръцкиятъ языкъ и много Гръцки едеи се носили по градоветъ въ Юдея. Тѣй напримѣръ, книгитъ на Новий Завѣтъ били написани на Гръцки.

19. **Азия.** — Александровата империя се раскжсала на три главни царства — Македония, Азия и Египетъ. Царетъ въ Азия били Селевкидитъ, потомци на Селевка, единъ отъ Александровитъ военочалници. Тѣ не били способни да удържатъ Александровитъ завоювание въ Азия само въ едно царство. Тѣ губили кжсъ по кжсъ отъ своитъ владѣния. Родосъ и други нѣкои острови съставили единъ силенъ морски съюзъ и извоювали независимостта си. На западниятъ брѣгъ на мала Азия възникнало едно независимо царство, подъ име Пергамско, Гръцко по вишность; на Севѣръ и въ центрътъ на Мала Азия се въздигнали много държави, като: Понтийското и Капподокия съ малки дири отъ нѣщо Гръцко въ тѣхъ. Отвѣдъ Евфратъ Партянетъ възстанали и основали една редовна Азиатска държава. На Югъ, Евреитъ придобили своята свобода; тѣй щото царството въ Азия било постѣпенно стѣснявано, догдѣ се ограничило само въ Сирия, а най сѣтнѣ то паднало въ рѣцѣтъ на Римлянетъ, заедно съ всички други държави чакъ до Евфратъ, и било превърнато въ една провинция на Римската империя (63 г. пр. X.).

20. **Египетъ** — Египетъ се управлявалъ отъ родътъ на Птоломентъ; и, както въ Азия, въ управлението се употрѣбавалъ Гръцкиятъ языкъ и главнитъ длѣжности били въ Гръцки рѣцѣ. Гърцитъ и чиститъ Египтяне си

останали съвсѣмъ неприлични едни на други (Дѣян. XXI. 37, 38). Александрия била пълна съ Гърци и Евреи. Тамъ билъ основанъ единъ Университетъ и всичкитѣ най учени хора на Гърция били събрани. Евклидъ, математикътъ и Птоломей, астрономътъ, писали въ Александрия. Тамъ имало една библиотека, която съдържаа почти всичко писано до тогави на Гърцки. Нъ макаръ че учението и науката цѣвтѣли въ Александрия, тамъ нѣмало вече древниятъ Гърцки поетически гений, или простата и естествена сила на умътъ. Нищо отъ онова, което е написано въ Александрия, не може да се срѣвнява съ произведенията на великитѣ Атински писатели. Преводътъ на Вѣтхиятъ Завѣтъ на Гърцки билъ направенъ въ Александрия (275 — 250 пр. Х.), гдѣто ученитѣ Евреи се запознали съ идетѣ на ония Гърци, които разсѣждавали най много по религията. Последната Гърцка повелителка на Египетъ била прочутата Царица Клеопатра. Подиръ нейната смъртъ Египетъ билъ обрнатъ въ Римска провинция отъ Августа, 30 г. пр. Х.

21 Македония. — Дълго време слѣдъ смъртъта на Александра, въ Македония сѣществували бъркотии и ние не можемъ тука да разкажемъ войнитѣ на съпернитѣ царѣе. Въ 289 г. пр. Хр. въ Македония навлѣзло едно Галско племе и направило голѣмо зло: послѣто преминало въ Мала Азия, гдѣто приело нѣка отъ Гръцкитѣ обичаи и съставило една държава, подъ име Галатия, или Галло-Гърция (Мѣян. XVI. 6). Слѣдъ това работитѣ поутихнали въ Македония и потомцитѣ на Ан-

тигона, единъ отъ Александровитѣ военни-
ници, продължавали да властвуватъ чакъ до
гдѣто Римлянетѣ турили крайна монархия на
Филипъ, царьтъ на Македония, въ времето на
втората война между Римъ и Картагенъ, ко-
гато се съединилъ съ Картагенъ; и когато се свър-
шила войната, Римлянетѣ навлѣзли въ Ма-
кедония и разбили Филипа при Кинокефали
(197 г. пр. Х.). Тѣ унищожили влиянието на
Македония надъ Гърция и обявили всичкитѣ
Гърцки държави свободни. Въ 171 г. пр. Х.,
когато въ Македония царувалъ Персей, Римъ
изново обявилъ война противъ Македония.
Персей билъ надвитъ въ стражението при
Пидна (168 г. пр. Х.): монархията била уни-
щожена и Македония се раздѣлила на двѣ
республики. Двадесетъ и двѣ години по сѣт-
иѣ, по поводъ на едно възстание, Македония
била праявърната въ Римска провинция.

22 Гърцки държави. Ахейскии съюзъ —
Слѣдъ смъртьта на Александра, Атина и мно-
го други държави се вдигнали противъ Ма-
кедония, нѣ били изново покорени. Демостенъ
билъ принуденъ да бѣга отъ Атина и, като
билъ преслѣдванъ отъ Македонянетѣ, той
се отровилъ за да непадне въ тѣхни рѣцѣ.
Прѣзъ слѣдующитѣ педесетъ години тамъ има-
ло голѣми бъркотии. Около 260 г. прѣди Х. Ма-
кедонскии царъ, Антигонъ Гонатъ, станалъ
господаръ на цѣла Гърция, съ исключение
на Спарта. Нѣ съ укрѣпаванието на двата
голѣми съюза, *Ахейскии* и *Етолийскии*,
по-голѣмата частъ отъ Гърция възвърна-
ла свободата си. Ахейскии съюзъ е първо-
началнии съюзъ на десетъ Ахейски града